

IDAD AU
CIÓN GE

ALFVAIN

FILOSOFI

B52

.G8

1833

v.2

c.1

CALLD

009922

1080021746

EX LIBRIS

HEMETHERII VALVERDE TELLEZ
Episcopi Leonensis

INSTITUTIONUM ELEMENTARIUM

PHILOSOPHIE

AD USUM STUDIOSE JUVENTUTIS

AB ANDREA DE GUEVARA

ET BASOAZABAL,

GUANAXUATENSI PRESBYTERO.

TOMUS SECUNDUS,

COMPLECTENS

LOGICAM, AC METAPHYSICAM.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE LEÓN
Biblioteca Alfonso X
Biblioteca Valverde y Tellez
Biblioteca Universitaria

MATRITI

EX TYPOGRAPHIA REGIA.

1833.

46323

IN UNIVERSAM PHILOSOPHIAM

PRÆFATIO. 100022

Non is sum, qui aliud in fronte libri, aliud decursu operis lectoribus exhibeam. Juventuti me scribere professus sum, juvenum captivi, ac profectui me accommodans: hocque pro virili parte enitar, ut præstem; fortasse etiam nonnulla mei nominis jactura, si quod minime intendo, in alicujus sapientis manus hoc opus inciderit. Illa enim jam mos apud plures philosophicarum institutionum auctores invaluit, ut penè obliterati, adolescentium se institutioni scribere professos esse, ea quæ tradunt vel exercitatis in pulvere philosophico viris negotium facessant. Ego autem neminem nomino, ut quis mihi jure succenseat, tamquam hæc dixerim, ut unum aliquem, aut plures viros doctos suggilem. Omnes summo honore habeo, ac pro meritis quemque pendo; quin tamen ea quæ minus mihi recta videntur laudem, aut probem; vel quod magis reprehendendum foret, tamquam servum pecus eorum vestigiis insistam.

Ac mihi quidem ea ratio omnino aliena ad juventutis institutionem in philosophicis visa est; quæ relicto scholarum veterum quæstiones agitandi more, oratoria quadam ac fusa oratione tum probationes exponendo, quum etiam argumenta extricando, rudem indigestamque

FC. METERIO
VALVERDE Y TELLEZ

molem juvenum mentibus objicit. Non quod revera sint rudia, et indigesta scripta; imò et concinna, et pulchra, et apte disposita esse, concedere non gravabor exercitatis in philosophia mentibus. Verum si iis quos ratiocinandi arte rudes informandos accipis; aut nondum bene in ea instructis, tamquam profecto oratorio more questiones enodandas proponis, perinde agis, ac lucis egens mens, quum nulli sua forma maneat; postquam omnia evolvit, cæcoque exemit acervo, dissociata locis, concordia pace ligare, ac in syllogismos ritè disponere posset. Sanè qui sic se gerit, aut juvenum ignorat indolem, aut juventuti se scribere ostendens, aliud in animo versat, quam juventutis profectum.

Hæc autem ideo præfari volui, ne aut ignorare me, quæ alii scripserunt, aut nulla ratione inductum veterem philosophandi morem tenuisse, aliquis suspicetur. Scimus etiam hodierna consuetudine satis receptum, scripta omnigenæ eruditionis farragine undecumque collecta replere, paginasque continentibus, ac prolixis adnotationibus ad duas tertias operis partes, eoque amplius obducere. Perfacile id quidem foret, ut omnes in re litteraria vel parum versati, satis norunt: at meritò nobis dici posset: sed nunc non erat his locus. Fortasse in alio scribendi genere hujusmodi litterario pedantismo, ut de calculo algebrico, jure an injuria alii viderint, inquebat Vernejus Lusitanus, locus esse aliquando poterit, dummodo ne gloriola eruditionis captandæ, sed

genuinæ scribendi formæ standum sit. Nec tamen hæc ita dicta existimari velim, perinde quasi auctorum citationibus omnino parcendum credam: quum et modestia sit, sensa propria aliorum dictis confirmare, et grati animi signum, quæ ad alios didicisti, ipsis accepta referre. Quod nos passim usurpamus, alieno ore loquentes, quod possemus proprio, non solum ob rationes modo allatas, verum stili etiam variandi causa, quod gratum accidere omnibus non diffidimus.

Quod si quis à me querat, cuinam potissimum è philosophicis rectis sacramentum nuncupaverim? Clementis Alexandrini verbis huic volumini præfixis responsum satis arbitror, me nullius addictum jurare in verba magistri, ad hæc elucubrandas institutiones accessisse. Fugacem veritatem quocumque persequi animo sedet, siquando in Academia, Lyceo, Porticu, aut Epicuri hortulis latentem assequi potero; nec Anglos, Gallos, Germanos, Italos adire gravabor: quum spes veri inveniendi apud ipsos affulserit. Recentiorum Peripateticorum hæreses minus agnosco: mihi enim semper visum est, nihil à recta ratione magis dissonum, quam ea de causa sententiam aliquam amplecti, promovere, ac alios defendendam proponere, quod in schola, in qua prima litterarum rudimenta posui hujusmodi opinamenta, veluti scholæ tessera, tamquam pro aris, ac focis propugnarentur. Hoc autem liberiores et solutiores sumus, quod integra nobis est judicandi potestas; nec, ut

omnia, quæ præscripta, et quasi imperata
sint, defendamus, necessitate ulla cogimur.
Nam ceteri primum ante tenentur adstricti,
quam, quid esse optimum, judicare potuerunt.
Deinde infirmissimo tempore ætatis aut obse-
cuti amico cuidam, aut una alicujus, quem
primum audierunt, orationi capti, de rebus
incognitis judicant, et ad quamcumque sunt
disciplinam quasi tempestate delati, ad eam
tamquam ad saxum adherescunt. Nam quod
dicunt, omnia se credere ei quem judicant
fuisse sapientem; probarem, si id ipsum ru-
des et indocti judicare potuissent. Statuere
enim, quis sit sapiens, vel maxime videtur
esse sapientis. Sed ut potuerint, potuerunt,
omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquo-
rum sententiis. Judicaverunt autem, re semel
audita; atque ad unius auctoritatem contu-
lerunt. Sed nescio, quo modo plerique errare
malunt, eamque sententiam, quam adamave-
runt, pugnacissime defendere, quam sine per-
tinacia, quid constantissime dicatur, exquire-
re." Cic. in Lucul. cap. 3. Sed jam præfandi
finem faciam, ne majorem in molem præsens
volumen excrescat, quod ad minorem citius re-
dactum vellem.

DIALECTICÆ PROLEGOMENA.

1 Dialecticam sive Logicam describens,
ac definiens Tullius (Tuscul. lib. 5. cap. 25.)
hæc habet: "sequitur tertia: quæ per omnes
partes sapientiæ manat, et funditur, quæ rem
difinit, genera dispartit, sequentia adjungit,
perfecta concludit, vera et falsa dijudicat dis-
serendi ratio, et scientia; ex qua quum summa
utilitas existit ad res ponderandas, tum maxi-
me ingenua delectatio, et digna sapiente:" quo
quid elegantius, pressius, ac nitidius in dialecti-
cæ commendationem dici queat, haud facile
reperies.

2 Hæc disserendi ratio, et scientia natu-
ræ, sive Dei naturæ Auctoris beneficio, animis
hominum insculpta, *Logica naturalis* dicitur,
eo quod homini ingenta sine ullo præceptorum
adjumento, natura ipsa duce, vera à falsis, cer-
tum à probabili, fallacias à ratiociniis discerne-
re instituat. Quotidiano enim usu atque expe-
rimento comprobamus esse homines bene mul-
tos, nullis dialecticæ præceptionibus imbutos,
quorum mens à natura optimè conformata, nul-
lis unquam ambagibus circumvenitur, ut vera
pro falsis, ut verosimilia pro certis excipiat.
Hi nimirum *Logica naturali* vigere dicuntur.

3 Ex hac naturæ institutione *Logica arti-*
ficiali emanavit. Homines enim ingenio non
vulgari pollentes, quum ea, quæ ab aliis rectè

diserta, aut secus, attentius considerassent, causasque errorum, aut veritatis inventæ intimè perscrutati fuissent, pedetentim in regulas, quibus humanus intellectus ad rectè ratiocinandum dirigeretur, pervenerunt. Id etiam in aliis artibus, ac scientiis contigisse planum est, ut homo *meditando extunderet artem*, ad quam scilicet à natura instituebatur, eamque ipsam naturæ institutionem præfixis regulis ad artem perduceret. *Opus est itaque doctrina, sine qua, etiam si quid bene dicitur, adjuvantie natura, tamen id quia fortuito fit, semper paratum esse non potest*; ut ajebat Tullius (in Bruto cap. 29).

4 Logica igitur artificialis, quam tantum deinceps considerabimus, non immeritò à Cicerone adnumerata fuit inter scientias; et quidem inter eas scientias, quæ non in sola rerum contemplatione sistunt, verum ad effectiorem eorum, quæ regulis ac præceptis traduntur, etiam conducit; atque adeò in artibus liberalibus, sive quæ animo potius quam corpore exercentur, collocandam non immeritò dixeris. Omnes enim Dialecticæ regulæ, certè principiales, è principiis certis atque evidentibus deducuntur, ac legitimæ demonstrationi subjacere possunt; quod satis, superque est, ut inter scientias sedem obtineat. Scientiam namque cognitionem rei certam atque evidentem è veris principiis deductam appellamus. Artem verò collectionem præceptorum ad opus aliquod sive animo, sive corpore peragendum: et quidem si corpore citius quam mente exercetur,

ut fabrilis, aut textoria, ars mechanica nuncupatur; quod si animi intentionem magis quam nervorum vires requirat, quemadmodum medicina, architectura, et aliæ plures, ars liberalis ab omnibus audit: quod Logicæ adamussim quadrare quis inficiabitur?

5. Nam et si ceterarum artium liberalitas in controversiam adduci posset, dialecticæ certè non posset. Aliarum enim *objectum*, sive materia, circa quam versantur, externæ res, aut materiales sunt: Logica verò intellectus nostri operationes dirigendas suscipit, qui quantum corpori præstet, nemo non videt. Attente tamen diversitas inter *objectum materiale*, ut ajunt, et *formale* intercedens, adnotanda est. Primum dicitur materia, circa quam facultas occupatur: alterum forma sive artificium, quod in materiam inducit. Logicam verò mentis humanæ operationes dirigendas suscipere, atque easdem ad rectè disserendum conformare, perspicuum est: unde ipsius *objectum materiale* intellectus operationes sunt, *formale* regularum artificium, sive operationes ipsæ artificiosæ à mente nostra præceptorum ope ad rectè disserendum conformatæ. Finis tandem Logicæ, sive præceptorum, quod *objectum attributionis* appellant, est rectitudo mentis, qua vera à falsis distinguat. En luculentissimum Marci Tullii, inter eximios antiquitatis philosophos numerandi, testimonium in lib. 1 de Finibus, ubi Epicureos exagitans, sic ait: "Jam verò in altera philosophiæ parte, quæ est quærendi, ac disserendi, quæ λόγικη dicitur, iste vester planè

ut mihi quidem videtur inermis, ac nudus est. Tollit definitiones: nihil de dividendo, ac partiendo docet: non quomodo efficiatur, concludaturque ratio, tradit: non, qua via captiosa solvantur, ambigua distinguantur, ostendit. Judicia rerum in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublatur omne iudicium veri, et falsi putat."

6 Ex hactenus dictis dialecticæ utilitatem nemo non videt. Ea sanè tanta est, ut in scholis quondam disputaretur, sit, nec ne, ad alias scientias comparandas ita necessaria; ut sine illius adjumento alterius cujusque scientiæ humanus intellectus compos fieri non possit. Et quidem duplicem scientiæ statum distinguebant; alterum imperfectum, quem indicat Horatius (Epist. ad Pison.): *mediocribus esse poetis non dii, non homines, non concessere columnæ;* perfectum alterum, qui rerum omnium notitiam ad scientiam pertinentium è propriis principiis deductam importat. Plerique utilitatem maximam in dialectica sitam esse profitentes, sine illius tamen adjumento vim necessariam menti humanæ concedebant, ut Logica naturali, sive lumine rationis duce quamcumque aliam scientiam adipisceretur. Nec immeritò: quis enim ante Zenonem Eleatem, quem primum ferunt Socrati dialecticæ præcepta in librum congesta obtulisse, nullum sapientem extitisse dicat, qui scientiam aliquam perfectè possederit? Nimirum ejusmodi quæstiones plerumque illius generis sunt, quæ à diversa utriusque sententiæ explicatione dependeant, atque eò fere recidunt,

ut lite benè perpensa, omnes in eadem reapse conveniant sententia, et solum dissentiant vocibus, ac modo res explicandi. Mihi verò constitutum est, eas tantum quæstiones, in quibus aut utilitas aliqua ad rem philosophicam eluceat, aut quæ ad severiores theologiæ disciplinas maximè conducant, nostræ juventuti proponere. "Quod eo liquidius faciam, ut cum Marco Tullio loquar, si perspexero, rerum inter eas, verborum ne sit controversia. Hujus ego nunc auctoritatem sequens, idem faciam: quantum enim potero, minuum contentiones; omnesque simplices sententias, in quibus nulla est *utilitatis* adjunctio, omninò philosophia semovendas putabo." (De Fin. lib. 2.)

7 Jam verò ut ad partes, in quas dialectica distribuitur, veniamus, mentis nostræ operationes intimè perpendendæ sunt. Quum primum rem quamque videmus, continuò ejusdem imago animo nostro sistitur; hæc simplex rei perceptio dicitur; velut aspicientes montem, solem, cælum, quin de ipsis aliud cogitemus, eorundem perceptionem, sive ut alii loquuntur, *simplicem apprehensionem* habere dicimur. Quod si ulterius progredientes, aliquid in ipsis animadvertamus, putà viriditatem in monte, lucem in sole, extensionem in cælo, atque ipsis easdem convenire affirmemus, iudicium formamus; quod secunda est mentis nostræ operatio, ac plerumque perceptionem comitatur. Deindè si duo iudicia prius concepta conferentes, rem uni attributam in primo alteri convenire, aut non convenire; in altero iudicamus,

res aut diversas, aut unam esse deducimus; ut si prius monti viriditatem convenire iudicaverimus, deinde solem viridem non esse atque inde diversos esse concludamus, ratiocinationem effecimus, ultimam, ac præstantissimam intellectus nostri operationem. Atque tres has mentis operationes tantum Logica considerare deberet, neque extra ipsas limites suos protendere, nisi experimento compertum fuisset, subinde cogitationes nostras ita ferè debere seriere quadam, veluti perpetua connexionem procedere, ut mens alias ex aliis notionibus perspicuè deducat, et eo quidem ordine, quo à mente concipiuntur; ne præponens ultima primis, audientium aut legentium mentibus confusionem offundat. Hæc dilucida cogitationum nostrarum coordinatio methodus dicitur.

8 Quam methodum ut observarent recentiores, in quatuor partes dialecticam tributam nobis tradiderunt, eamdemque partitionem, et nos libenter sequemur; quippe rationi maxime consentaneam, et rerum tradendarum naturæ convenientem. In prima igitur dissertatione perceptionem sive ideam explicabimus: secunda iudicium, ac propositionem: tertia syllogismum, sive ratiocinationem; quarta denique methodum exponemus. Quæstiones in Logica agitari solitas, utiliores dico, quæ ad sacram theologiam quoquo modo conducere videntur, ad Metaphysicam rejicimus. Quæ enim de identitate, et distinctione, de ideis universalibus, ac particularibus, ac si qua sunt alia, quæ in controversiam venire possunt, ad Ontologiam, et

Psychologiam pertinere nemo ambigit. Ceterum

† Si quid novisti rectius istis,
Candidus imperti; si non, his utere mecum.
(Hor. ep. 6.) †

DISSERTATIO I.

DE PERCEPTIONIBUS.

CAPUT PRIMUM.

PERCEPTIONUM NATURA, ET OBJECTUM.

§. I.

Perceptionis natura.

9 Pleraque ad perceptiones pertinentia metaphysicæ speculationis subjectum, potius quam sparta dialecticæ sunt. Ea tamen, quæ scitu necessaria ad rem logicam erunt, exponere est animus, ut facilius cetera percipiantur. Jam num. 7 perceptionis notionem dedimus; nimirum perceptio est ea mentis operatio qua res cognoscimus, quin de ipsis aliquid affirmemus, aut negemus. *Simplicem* rerum *apprehensionem* alii vocant, ut ab alia, quam *apprehensionem* complexam dicunt, distinguant. Solem videns, quin aliud cogites, *apprehensionem* illius simplicem habes: quod si et ad lucem advertas animum, adeoque *sol splendidus* seu *idea splendoris* tanquam *soli* convenientis menti obijciatur, nondum assentienti, illum esse resplendentem hæc erit *apprehensio* complexa.

10 Dum quisvis res extra animum existentes videt, quædam parva imago ejusdem menti sis-

titur, quæ è lucis radiis ex objecto ad oculum reflexis in retina conformatur, atque ad cerebrum fibrarum ope transmissa percussio in oculo primum facta, animum monet de objecto præsentem. Hæc imago, quæ animo sistitur, *idea* græcis; latinis et *species*, et *notio* dicitur. Planum est notionem et se ipsam et objectum percipiendum menti offerre: quemadmodum imaginem tui in speculo aspiciens, et tui imaginem, et speculum uno ictu conspicias.

11 Porro anima nostra in cerebro veluti propria sede collocata, ope nervorum toto corpore diffusorum, atque ad cerebrum pertinentium, omnia explorat, quæ, vel intra, vel extra corpus ipsum afficiunt, eorumque conscia redditur. *Facultas hæc sentiendi* appellatur, ipsaque actio, quas res externas aut internas percipit, *sensatio*, aut *sensio* dicitur. Omnibus notum est, quinque modis partes corporis nostri ab objectis externis affici: per oculos scilicet, aures, nares, palatum, ac reliquos nervos toto diffusos corpore, quos *sensus externos* vocamus: anima diverso modo afficitur, et commovetur, juxta cujusque rei impressiones in prædictis membris factas. Hinc commotio animi à fibrillis nerveis excitata, *sensio*; perceptio verò externorum objectorum ipsam commotionem efficiendum, *sensatio* nuncupatur: quemadmodum motio cerebri animo objectum repræsentans, *idea materialis*, actio animæ illam percipientis, *notio* sive *idea* spiritualis plerumque audit.

12 Corol. Ideæ materiales omninò à notionibus diversæ sunt, quum hæ sint spirituales,

illæ autem per motiones organorum corporis. Sensiones pariter et sensationes, quæ actiones animæ sunt, inter notiones referri debent. En unde distinctio ideæ sive *conceptus formalis* atque *objectivi* inventa est. Conceptus *objectivus* est imago, sive motio menti representans objectum: *formalis* verò, actio animæ ipsum percipientis. Atque hæc sunt, quæ ex Psychologia huc transferre visum est; quemadmodum, et in sequentibus plura etiam delibanda sunt, minimè ad rem logicam directè pertinentia; illa tamen hic explanari consueverunt, ut ordo ille, quem ex objectorum varietate in suas classes distributa metaphysica induxit, ad perceptiones etiam commodius transferretur.

§. II.

De ideis ad objecta comparatis.

13 Quum objectum sit id, quod objicitur potentia aut facultati, mentique nostræ res omnes non tantum quæ existunt, sed et quæ existere possunt, objici, seu sisti queant, illius objectum erunt res omnes, quæ aut extiterint, aut esse in rerum natura possunt. Ut uno verbo universitatem rerum comprehenderent philosophi, nomen *ens* confixerunt, quod à Quiniliano civitate in latinis donatum, commodissime res omnes significat, et complectitur. Si ideam universitatis rerum, quatenus hoc nomine concluduntur, habueris, notionem universalem concepisti, cujus objectum sunt res omnes singulares, quæ existere possunt.

14 Porro hujusmodi perceptionem habens,

nihil concipis, quo peculiare aliquid in rerum universitate internoscas. Si tamen inter entia unum aliquod supremum, à quo cetera esse incipiant, lumine naturæ dictante, cognoveris, generalem illam notionem in duas divisisti, quæ velut partes sunt alterius generalioris. Rursus inter res creatas aliæ sunt corporeæ, aliæ à corpore distinctæ, uti spiritus, qui vel corpori destinatus est, velut anima humana, aut à quocumque consortio cum corporea substantia distinctus; quemadmodum esse angelos credimus. Corpus verò in duplici statu consideratur; aliæ enim sunt corporeæ substantiæ, vitæ expertes, putà aurum, aqua: aliæ vitæ munere funguntur, quæ inter plantas à plerisque recensentur: hæc verò quum sensum non habeant, alia supervenit divisio, quæ tum sensiles, tum insensiles viventes agnoscit. Demum animal aut rationis capax est, uti homo aut illius impos, uti sunt, quæ *prona spectant animalia cetera terras.*

15 Corol. Ut mens nostra rem aliquam ab alia internoscat, opus est, ut peculiare quidam unam ab altera satis discernens ipsi manifestetur; quemadmodum in superiore descensu, in quo gradationem entium ab universaliore conceptu ad contractiores notas ostendimus. Porro conceptus ille universalior dicitur *genus*; contrahens verò *differentia*. Manifestum autem est ex dictis conceptus sive ideas illas, quæ respectu antecedentium contractiores sunt, genus in species dividere, sive contrahere. Eoque magis notiones illæ restringentur, quò plus ad singulares, quod *individuum* appellant, contra-

huntur. Individuum scilicet est quælibet natura in se completa, atque ab aliis singularibus distincta, ut Petrus, bucephalus, cetera. Vicissim à singularibus ideis ad universaliores ascensus fieri potest, eas exuendo illis characteribus, qui illas ad singularia individua deduxerunt. Hominem recogitans Athenis natum, Socratis discipulum, in Academia docentem, aurea eloquentia donatum, philosophorum omnium facile principem à Tullio nuncupatum, Platonis ideam me habere, quæ naturæ humanæ individuum mihi repræsentat, indubium est. Quod si non ad eas notas attendero, verum ad id tantum quod cum ceteris hominibus illi commune est, generaliore notionem habeo, à qua etiam separare possum ea, quæ hominis propria sunt ac sensationes unice considerare homini, ac belluis communes. Ab his iterum revocare queo animum, applicans ad vitæ notas etiam in plantis repertas, aut ad corporis naturam, qua et lapides donati sunt, vel demùm ad universaliores notiones substantiæ atque entis, quæ universam naturam complectuntur.

16 Schol. Hæc methodus ad individuis ad communiore notas ascendendi, aut potius separandi, dicitur *præcisio*, et *abstractio*, eo quod perfectiones rei, sive ut ajunt, *prædicata*, quasi scindat, ac secum trahat intellectus, ceteris relictis, quæ in idea non repræsentantur. Altera verò qua universalem notionem ad particularia prædicata contrahimus, *compositio* vocatur. Licet enim, inquit Tullius (2 de Nat.

Deor.), contrahere universitatem generis humani, eamque gradatim deducere ad singulos.

17 Hujusmodi *perfectiones*, sive *prædicata* malis nuncupare, aliæ sunt *essentiales*, sive ad essentiam pertinentes, eo quod primæ occurrant in objecto, illiusque *esse* veluti componant, atque aliarum sint quasi origo, et fons. Ceteræ, quæ ab his dimanant, *attributa* dicuntur. Pleurumque in homine vim sentiendi, ac ratiocinandi ejus essentiam componere autumant: loquendi autem, et ridendi facultatem inter attributa relegarunt. Demùm notæ illæ, quæ nec constantes sunt, nec rebus necessario conveniant, *accidentia* dicuntur, uti candidulos dentes habere. De his amplius in sequenti.

§. III.

De objectis cum ideis comparatis.

18 Plura sunt, quæ in rerum natura non existunt, attamen à mente humana ita concipiuntur, ut quoddam veluti phantasticum *esse* acquirant, quod frustra ad res ipsas transferre tentaveris. Hujusmodi sunt quæ prædicabilia Porphyrii dicuntur, et quinque vulgò numerantur, *genus* nimirum, *differentia*, *species*, *proprium*, et *accidens*. Ex his quæ num. 14 et sequent. dicta sunt, facile horum nominum significata percipies. Genus est, quod de pluribus entium speciebus affirmatur. Quod si res omnes comprehendat, genus *supremum* dicitur; *infimum* quod nullum aliud continet: quæ inter utrumque continentur, *subalterna*, seu media nuncupan-

tur, ex. g. *ens* genus supremum; *vivens* subalternum; *animal* infimum solet vocari. Differentia est nota quædam characteristicæ, quæ genus contrahit, et cum ipso *speciem* constituit; unde hæc est aggregatum ex notis sive attributis genus, ac differentiam componentibus.

19 Schol. Differentias ac species dividi posse in supremas, infimas et medias, tantum negabit, qui de *lana caprina* contendere solitus est. Verum dialectici, quas species ac differentias supremas, medias etc. possent appellare, satius judicaverunt ad tres classes differentiarum reducere. Prima est individiorum, quæ *numerica* solet etiam nuncupari: secunda specierum, quæ et *specificæ* dicitur: tertia demum generum, sive *generica*, qua genera superiora ad species contrahuntur. *Petrus* ex. g. est differentia numerica, qua differt à Paulo, Joanne &c.: *rationalis* specificæ, qua differt à *leone*, *equo* etc.: *vivens* generica, qua ab auro, rebusque merè corporeis discernitur.

20 Corol. Genera, species, differentia eo modo, quo à dialecticis considerantur, extramentem existere non possunt. Ea nimirum sunt conglabationes, ac partitiones rerum, quæ ab energia animi, sive à vi quadam methodica, si ita loqui fas est, proveniunt: qua quidem vimens ideas suas ordinare, atque in classes referre studet, ut clariùs, distinctiùs, ac nitidiùs res externas percipiat. Idem dictum habet de ceteris notionibus, quæ *universalia* à dialecticis audiunt; inter quæ etiam recensentur alia duo Porphyrii prædicabilia.

21 *Proprium* nimirum, quod quidem est attributum universale speciei soli, et semper conveniens. Facultas ridendi, aut loquendi, quæ veluti ab essentia emanare concipitur, inter hominis proprietates recensetur. Quatuor autem propriorum species distinguere solent: prima, quæ alicui speciei tantum convenit, sed non omnibus ejus individuis: et quidem philosophari hominis provincia peculiaris est; omnium tamen philosophari non est. Digitos autem habere, quantumvis speciei humanæ proprium sit, aliis tamen animantibus commune est: quod secundum divisionis porphyrianae membrum constituit. Tertium verò proprietatem continet, quæ et omni, et soli speciei convenit, non tamen continenter eam exercet. Flosculos emittere plantarum est; enimverò hiemali tempore frustra veris amoenitatem expectes. Demum facultas se movendi omni animali, et soli, et semper competit: quæ proprietas *quarto modo* solet dici.

22 *Accidens* ultimum è quinque *prædicabilibus* est, quod adesse, aut abesse citra essentialis mutationem postest. Hoc nomine comprehenduntur notæ omnes, quæ in subjecto variari animadvertimus, uti colores, calor, frigus, cetera: quæ quidem aptiùs à recentioribus *modi* appellantur, eo quod nihil aliud substantiæ importent, quam modificationem, sive diversum existendi modum.

23 Modos autem duplicis generis distinguunt. Internos sive substantiæ inhaerentes, quos modò explicuimus; atque externos, quos *relationes* etiam dicunt, quemadmodum est, quæ inter

duos parietes albos, aut cognoscentem inter et cognitum intervenit.

24. Schol. Relatio hæc, sive modus inter cognoscentem, et cognitum causa fuit inveniendi vocabulum *concretum*, quod quidem à diversitate rerum, quæ sub eò comprehendi possunt, triplex dignoscitur: *Metaphysicum*, *Physicum*, et *Logicum* juxta varias formas denominationem in subjecto variantes. *Forma* autem concreti dicitur id, quod aliquam denominationem subjecto tribuit: *subjectum* verò eamdem recipiens.

25. Concretum *metaphysicum* illud dicitur, cujus forma à subjecto non distinguitur, uti facultas sentiendi, aut ratiocinandi in homine; *physicum* contra, distinctionem inter utrumque importat; subjectum tamen formam inhaerentem habet: putà viola purpureum colorem. Quod si ne adhæreat quidem, concretum logicum vocatur: veluti Stagiritæ Aristoteli nullo modo adhærent philosophorum præjudicia, tum illorum qui illum appellant sapientiæ portentum, quò majus quot sunt, quot fuerunt, aut quæ ventura sequentur sæcla non viderunt; tum aliorum à quibus ipse deprimitur tamquam dignus, cujus scripta relegentur in vicos *vendentium thus*, et *odores*. En trium concretorum exempla: *animal rationale* concretum metaphysicum: *viola purpurea*, *Aristoteles vituperatus* concreta physicum et logicum sunt.

26. Schol. Non incongruè à dialecticis animadversum fuit in concretis formam duplici modo subjecto denominationem tribuere: sive duobus modis concretum sumi posse. *Subjectivè*,

seu *specificativè* sumitur, quum illi denominatio præcipuè tribuitur propter subjectum: *redu-plicativè*, seu *formaliter* si à forma desumatur. *Deus sapiens*, *Deus passus* concreta sunt, quæ utrumque modum manifestè indicant: sapientia enim Deo à natura sua præcipuè convenit: at doloribus fuisse obnoxium, non nisi quatenus *Verbum caro factum est*.

CAPUT SECUNDUM.

DE IDEARUM DIVERSITATE.

§. I.

Idearum formalis differentia.

27. Idearum diversitas à modo objectum representandi, quum etiam à rebus ipsis per easdem figuratis provenire potest. Primum vocant diversitatem *formalem*; secundum *materialem* seu *objectivam*. A modo objecta percipiendi notio potest esse *clara*, vel *obscura*: si rem cognitam satis ab aliis discernere possumus, uti stellas à sole, et luna, claram ideam habemus: secus, obscuram.

28. Schol. Indubium est, et quotidiana experientia comprobatur, varios claritatis, atque obscuritatis gradus in notionibus reperiri. Quod quidem à majore vel minore notarum numero, quæ in objecto percipiuntur, nonnumquam etiam ab attentione vivaciore, aut remissione mentis, ni fallor, provenire debet. Tempore etiam remitti, aut intendi characteres idearum, satis superque probamus, dum præteritarum

rerum obliviscimur; et quæ antea claræ nobis fuerunt, obscuræ deveniunt, aut frequenti objectorum adpectu, quæ primum caliginosa apparebant, luce quadam perfunduntur.

29 Mirum fortasse videbitur claras notiones confusas esse posse: attamen expositione planum fiet, ideas claras et *distinctas* et *confusas* reperiri. Claritati distinctionem addes, si non solum objectum ita percipias, ut ab aliis discernere queas, verum notas etiam omnes, aut plerasque, quæ in ipso sitæ sunt, animadvertas. Triangulum in charta descriptum attentè circumspiciens figuræ trilateræ claram et distinctam notionem habebis. Quum verò ad stellas oculos convertimus intempesta nocte, earumdem claritas mentem irradiat; confusè tamen distantiam et numerum, et magnitudines cetera apprehendimus.

30 Corol. Omnis igitur idea distincta claritatem secum importat: clara verò non infert necessariam notarum in mente distinctionem. Si enim characteres omnes in objecto vides, ita tamen ut unum ab altero secernas, non potes, quin clarè ipsum concipias; quod ex num. præc. est habere ideam distinctam.

31 Rursus ideæ distinctæ in *completas* et *incompletas* tribuuntur. Completa illa dicitur, quæ omnes notas ita comprehendit, ut unam ab altera secernat. Quæ verò partem tantum characterum dilucidè percipit, incompleta erit. Quod si mens præter notas distinctè conceptas, in qualibet nota peculiare characteres internoscat, idea erit distincta, et *adequata*: secus

verò, *inadequata*. Candidè fateor, paullò scrupulosius inventam videri postremam hanc partitionem: eam tamen religioni duximus omisisse, quum à pluribus auctoribus circumferatur. Idem de alia, quæ in *complexas*, atque *incomplexas* notiones distribuit, dicere non dubitamus. Quid enim intersit, ideam complecti alias extraneas notas, ex. g. *lapidem è turri delapsum*, aut *calidum*; vel eundem his notis exutum menti repræsentari, planè non video. Atqui *complexam* primam, *incomplexam* alteram notionem dicunt nonnulli auctores. Quod si hanc divisionem retinere velis, per me licet.

32 Demùm ne longiùs rem protrahamus, vividæ appellantur ideæ, quæ vehementius mentem percellunt, atque animum veluti concutiunt, quales solent esse terrificæ quædam animalium ac monstrorum species, diu multumque phantasiæ recurrentes. Debiles contra vix imaginationem percellunt, atque umbræ instar evanescent.

§. II.

Differentia idearum ab objectis petita.

33 Etsi notiones nostræ in partes discerpi non possint, quia tamen earum objecta plures, aut pauciores notas menti exhibere solent; idcirco I. in *simplices* et *compositas* dividi consueverunt. Simples illas concipio, quæ unicam notam objecti referunt; quemadmodum sunt generales illæ, *justitiæ*, *bonitatis*, *doloris*, *soni*. *Compositæ* autem erunt, quæ plures notas objecti exhibebunt. Uti *animalis*, aut *hominis* no-

tio, in quibus *entis, substantiæ, viventis* simul indicantur, aut comprehenduntur.

34 II. Dividuntur etiam *ideæ* in *singulares*; quæ unicum individuum repræsentant, ut Platonis, aut Aristotelis notio: in *particulares*, rem individuum quidem, vago tamen modo referentes, ut vulgares loquendi modi; *quidam homo, aliquis philosophus*: in *communes*, quæ rem pluribus communem modo colectivo comprehendunt; quales sunt *omnis potestas, nullus homo*: demum in *universales*; quemadmodum sunt *generum, specierum* etc. (18).

35 Schol. 1 Plures philosophi ideas communes, atque universales promiscuas habent. Alii communes vocant, quas nos universales appellavimus; et vicissim universalibus communi nomen attribuunt. *Rerum, verborumne sit controversia*, alii viderint.

36 Schol. 2 In notionibus modo explicatis probè distinguere oportet *comprehensionem*, atque *extensionem*. *Comprehensionem* vocant notarum collectionem, quas idea universalis complectitur. *Extensionem* vero multitudinem individuorum, quibus ipsa convenit. *Viventis* notio perfectiones metaphysicas illius comprehendit, quæ oppido pauca sunt, si easdem cum individuis omnibus viventibus, ad quæ notio extenditur, comparaveris. Quod si comprehensio crescat, sive ad plures perfectiones extendatur, extensionem minui necesse est: et vicissim comprehensione minuente, alteram crescere oportet; ex. g. si *viventis* notas auxeris *sentientis*, aut *ratiocinantis adjunctis*, minorem in-

dividuorum numerum notio complectetur.

37 III. Ex hactenus dictis melius alteram notionum partitionem in *abstractas*, et *concretas* intelligas, maximè si articulum 24 attentius relegeris. *Albedinis* notio abstracta, *hominis albi* concreta est; eò quod prima formam à subjecto abstrahit: altera veluti ipsam concretum repræsentat. Abstractas etiam ideas vocare solent dialectici eas, quas *universales* diximus (34); et quas etiam alio nomine *precisivas* vocant (16), unde tritum illum proverbium: *abstrahentium non est mendacium*. Intellectus enim percipiens in homine corpoream substantiam, quin alias sublimiores perfectiones concipiat, non idcirco easdem negare censendus est.

38 IV. Notiones *absolutas* etiam, et *relativas* distinguere oportet. *Absolutæ* sunt omnes illæ, nullam alterius objecti notitiam necessario excitantes; contra vero *relativæ* non esse possunt, quin mentem ad aliam notionem transferant. Quis enim unquam creaturæ, aut servi nomen audiens, non statim ad rerum omnium conditorem, ut Dominum, animum advertit? Certè easdem habere non poterit, nisi et Creatoris, et Domini notionem habuerit.

39 V. Demùm *ideæ directæ* sunt, aut *reflexæ*. *Directa* illa dicitur, quæ suum objectum externum immediatè considerat, ac repræsentat. *Reflexa* autem ad propriam ideam reflectit, ac se percipere cognoscit. Cartesianæ illa *primogenita* idea, *ego cogito*, è qua vel demonstrationem suæ existentia, vel paralogismum, jux-

ta varios opinandi modos, elicuit Cartesius, inter reflexas est adscribenda.

40 Schol. Ne eadem repetere debeamus capite sequenti, quæ tantum vocibus differre manifestum est, præmonuisse sufficiat, easdem partitiones, ac nomina, quæ notionibus hæcenus competere docuimus, eadem et vocabulis, quæ *termini* appellantur in scholis, atque ideae externæ dici possent, admodum convenire. *Terminus* enim *directus*, *reflexus*, *abstractus*, *concretus*, *absolutus*, *relativus*, *universalis*, *particularis*, *singularis*, ceteri, sunt ipsamet notionum vocabula, de quibus jam sit,

CAPUT TERTIUM.

DE NOTIONUM SIGNIS.

§. I.

Signorum species.

41 Signum est res externæ, quæ ex sui adspectu alterius objecti notionem suscitatur. Non imprudenter *suscitare* dixi. Res enim, quæ per signum nobis ostenditur, præcognita esse debet, ut illius idea in nobis excitetur. Quas enim notionem excitabunt characteres sinici, nobis linguam Confucii ignorantibus? Eas tantummodo, quæ cum aliis antea visis analogæ fuerint. Sinæ verò et nativæ linguæ verba, et res per eadem significatas concipient.

42 Et hæc quidem signa ab hominum *institutione* dependent, atque idcirco arbitraria

sunt; quum alia sint *naturalia*, uti respiratio vitæ animalis signum est. Ad signum verò *institutionis* quod attinet, manifestum est, nullam cum re, quam repræsentat, habere necessariam connexionem. Color niger nobis luctus notas præ se ferens, Sinis hilaritatis et splendoris ideas in vestibus excitat. Albus verò mœstitiæ notas ipsis exhibens, plerumque nobis lætitiæ conciliat. Porro ejusmodi signa institutionis aut à divina voluntate dependent, vel ab hominum conventionem originem ducunt. Sacramenta nostræ religionis à divini Servatoris institutione emanarunt: Arabum notæ numericæ à plerisque nationibus cultis in usum arithmeticum adoptatæ sunt, utilitate suadente.

43 Plures alias signi divisiones prosequuntur aliqui auctores, veluti in *practicum*, quod rem, quam significat, efficit, aut continet; uti Sacramenta gratiam: et *inefficax*, cujus significati existentia ab illo non dependet: itidem *certa*, *probabilia*, *incerta*, *falsa*, de quibus nos longiorem sermonem texere, minime opportunum judicamus; quum plura de vocibus dicenda occurrant in sequentibus, quæ utiliorem sibi operam poscunt.

§. II.

De terminis vocalibus.

44 Ingenuè fatendum, barbarum quidem *terminum* pro voce redolere, nativam latini sermonis puritatem sectantibus, verumtamen

aliter homines, aliter philosophos loqui putaverunt, oportere, qui isthæc invenerunt. Quæ verò usu recepta accepimus, nefas ducimus pervertere, ne novam philosophiam, aut philosophandi modum cudere videamur. *Terminus* itaque *vocalis* est vocabulum rem quamdam hominum institutione constanter significans. Planum igitur est, *terminus* esse signa arbitraria; ab eo, *penès* quem *arbitrium est, et jus et norma loquendi*, aut antiquanda, aut posteritati tradenda; unde *multa renascentur, quæ jam cecidere, cadentque quæ nunc sunt in honore vocabula*, ipsis nec opinantibus quidem hominibus, è quorum usu *suprema lex in his sumitur*.

45 Omissis acceptionibus vocum, quæ grammatici juris sunt, aliisque jam antea (40) explicatis, *terminus* dialecticæ considerationis in *univocum, æquivocum*, atque *analogum* distribui solet. Univocus terminus est, qui pluribus eademmet significatione tribuitur, ut homo. *Æquivocus* quamvis pluribus aptetur objectis, diverso tamen modo, ac sensu convenit, aliis quidem propriè, aliis autem improprio modo aptatur: *Leo* quidem, et *animal*, et *constellationem caelestem* indicat, aliam tamen notionem habebis legens: *tum movet arma leo*; atque audiens, *furit stella vesani leonis*. Analogus, qui inter æquivocos recenseri deberet, est, qui significationem partim eandem, partim diversam includit, sicuti nomen *sanus* et medicamento, aut cibo tribuitur, et animali bene valenti; eo quod prima in altero restaurant vel conservant sanitatem.

46 Schol. Hic solebant proprietates terminorum exponi, *Suppositio* nimirum, *Ampliatio*, *Restrictio*, *Alienatio*, *Appellatio*. Suppositionem tamen ad dissertationem sequentem rejicimus, ubi sibi proprium vendicat locum. Ceteræ quamvis non multum ad rem logicam conferre videntur, breviter hîc exponentur.

47 Ampliatio est extensio termini ad id etiam, quod expressè non significat: ut *Christus pro omnibus mortuus est*, non solum ad existentes, verum ad præteritos, ac futuros; electos, et reprobos extenditur. *Restrictio* autem ampliatiōi contraria est, ac terminum ad angustiores limites, quam ejus significatio amplecteretur, contrahit, sicut *Vicarius Christi*, quo nomine Summus Pontifex intelligitur, quum alii etiam Episcopi, quos *Spiritus Sanctus possit regere Ecclesiam Dei*, Christi Vicarii sint. *Alienatio* impropria quædam participatio est nominis: veluti quum imagines *Sanctos* vocamus. Demùm *Appellatio* est applicatio vocis ad peculiare significatum; quemadmodum si Alexandrum Aristotelis *magnum discipulum* appellarem, longè aliter intelligeres, ac si magnum Alexandrum Stagiritæ discipulum dicerem.

48 Schol. Inter signa recenseri debent scriptura, gestus, motus, et siqua sunt alia, quibus interna sensa exprimi posunt. Hæc enim omnia vocum imagines quædam sunt, quemadmodum voces internarum perceptionum vices gerunt. Porro scriptura duplex distinguitur: *vulgaris* et *hyeroglyphica*: prima omnibus satis nota est. Hyeroglyphica ab *Ægyptiis*, ut sacras

ceremonias arcanis figuris conservarent, inventa, aut potius scriptura primitiva, quæ, characteribus inventis à Sacerdotibus conservata, inter arcana Ægyptiorum recensetur, figuris symbolicis ad arbitrium confictis constabat. Mexicanorum scripturam ad hyeroglyphicam accedere existimant nonnulli: inter quos vir mexicanarum antiquitatum studiosissimus, Josephus Fabrega, Comajaguensis, qui modo dat operam, ut codicem mexicanum exponat inter radiora musæi Borgiani monumenta ab Em. Cardinali Stephano Borgia, omnigenæ litteraturæ eximio cultore, asservatum. Quod ad gestum attinet, satis apparet in concionatoribus, sacris oratoribus, comœdis, ac præcipuè in mutis quantam vim habeat ad animi sensa, præsertim commotiones, affectus, aliasque perturbationes indicandas.

§. III.

De recto vocabulorum usu.

49 *Summæ sapientiæ Pythagoræ visum est omnibus rebus imposuisse nomina* (Tuscul. I. 25); *et merito quidem; quoniam ratio ipsa neque tam nos juvaret, neque tamesset manifesta, nisi quæ concepissemus mente, promere etiam loquendo possemus.* (Quint. Inst. 2 cap. 16.) Primus quidem loquelæ usus est, ut nobiscum confabulemur, quoniam cogitare, plerumque est internè loqui: nec ferè unquam eveniat nos aliquid in mente revolvere, quin verba ipsa animo recurrant. Vinculum enim quoddam inter voces

atque ideas interveniens, ipso loquendi usu ita mente imprimitur, ut notiones memoriæ recurrentes, vocum etiam recordationem nec opinantibus nobis intrudant; et vicissim vocabula præconceptas ideas, plerumque audientibus representant.

50 Alter usus, et præcipuus quidem, quo uno præstamus, vel maxime feris, est ad colloquendum inter nos, et ut exprimere, dicendo, sensa possimus. Et hic quidem duplex est, civilis alter, alter scientificus. Civilis usus in quotidiano cum hominibus commercio, ea nobis suggerit verba, quæ omnium captui maxime accommodata sint. Hinc duplex vitium societati perniciosum attentè vitandum est, captiositas nempe in verbis, ambiguas loquutiones ad decipiendum usurpando: et vaniloquentia, quam paucis explanare oportet, ut nostra juvenus id ætatis vitium magna caveat diligentia. Vaniloquentiam, garrulitatem eorum voco, qui scientifica vocabula in familiari colloquio fundentes, ea miscent, atque obtrudunt, quæ audientes vix quidem possint capere. Ne pateant animi sensa, tacere potest, rectè his monendum foret. Plerumque hoc vitio laborant adolescentes, scientiis operam dantes, qui opportunè, et importunè, quæ in scholis didicerunt, doctrinæ gloriolam captantes, etiam domesticis oblateralant, puerili garrulitate vocabula, quæ scientiarum sunt propria, in familiarum sermonem intrudentes. Scientificus enim usus locum tantum habere debet in scientiis tradendis, aut ea tractando, quæ facultatis cu-

jusque propria sunt, coram his qui hujusmodi notionibus imbuti fuerint. Nonnulla etiam in his exponendis monent auctores, quæ operæ pretium adjungere existimavi.

51 I. Translatas loquutiones, tropos, atque exhuberantis eloquentiæ ornamenta fugere quidem oportet, qui scientias tradit, aut tractat. Voces nimirum usurpare debet in propria significatione, et quæ docent magis, quam quæ delectant, sectari. Ea enim interdum animum à veritate revocant, voluntatem demulcendo; atque attentionem, qua nulla re magis ad discendum indigemus à superioribus ad jucundiora transferendo. Neque hæc ita dicta intelligantur, quasi omnes eloquendi regulæ à philosopho prætermitti debere credamus, ac barbarum quemdam, atque incompertum dicendi modum adhiberi oportere. *Hanc enim perfectam Philosophiam semper judicavi*, ajebat Cicero, (Tuscul. lib. 1.) *quæ de maximis questionibus copiosè posset, ornateque dicere*: quod et ipse in omnibus suis libris philosophicis abundè præstitit. Ad scholas tamen transferre Tullianam illam copiam, quod quidam auctor sibi licere credidit, nos minimè opportunum judicamus.

52 II. Rerum affluentia, et verborum inopia cogit nos sæpe eodem vocabulo objecta diversa significare. Exemplum sunt, quæ causam, et effectum simul comprehendunt, uti *frigus, calor, frigidus, calidus, humidus, siccus* cetera, quæ tam causæ effectum producenti, quam sensationi ab ipsa excitatæ tri-

buere solemne habemus, ac notiones plerumque falsas inducimus. Ego quidem ita sentio; si in philosophia, aliisque scientiis, quæ disputationi locum præbent, voces ritè exponerentur, ita ut quid quisque dicat, sine ulla ambiguitate intelligeretur, plurimæ quæstiones magno animorum æstu agitatæ, omisæ fuissent non mediocri rei litterariæ emolumento. *Dementia enim est supervacua discere in tanta temporis egestate* (Sen. Ep. 48.). Ut igitur ambiguitas in verbis quantum fieri potest vitetur, vocum, quæ duplicem sensum reddere possunt, significationem explanare oportet, et quem ex his potissimum usurpandum decreverimus, palam animadvertere. Quod si deinde casu occurrat sensum variare, diligenter sunt præmonendi auditores, aut lectores, ne decipiantur. Significata etiam verborum ex auctoris mente, non ex nostra libidine, aut usu concipienda sunt. Plura hic afferre possem exempla altercationum inter viros, et doctos, et graves, quæ omnino vitari potuissent, ac deberent; attamen et libris conscriptis, et disputationibus publicis promoventur, maximo christianæ pacis, et charitatis detrimento; necnon heterodoxorum ac philosophantium incredulorum plausu, et cachinnis, hujusmodi digladiationes spectantium.

53 III. Nonnulli sunt, qui vix sua sensa exprimere, atque aliis manifestare possunt. Plurima dicunt, verba mutant, sententias addunt; dumque mentem suam magis explicare contendunt, minus se intelligunt, audientem-

que confundunt. Hoc vitium ab idearum confusione, aut à vocabulorum notionibus respondentium ignoratione, vel oblivione repetendum esse manifestum est. Qui enim distinctas notiones rerum non habet, aut cui voces his exprimendis non suppetunt; res quidem concipere potest, exponere aliis non potest. Idcirco qui hoc vitio laborant, omnium, quæ discunt, notiones distinctas, ac *facundiam præsentem* comparare sibi studeant, ut audientibus ritè sensa depromant. Vide infra art. 300.

54 IV. Inania quædam vocabula, atque ex phantasiæ nostræ penu deprompta, quin ullum verum sensum includant, studiosè fugere debemus. Sanè defectu verborum, aut quia rem clariùs manifestare nobis videmur, quædam confingi solent vocabula inania, quandoque etiam absurda, quibus nulla juxta notio respondet. Rem exemplo *bilinei*, *rectilinei* illustrat Jacquierus, quo nomine siquis spatium duabus lineis comprehensum velit explicare, rem quidem facile ab aliis intelligendam, absurdam tamen, atque omni notione vacuum inducet. Opiniones etiam nonnullæ extiterunt, quarum materia meliori philosophiæ luce inanis detecta est; attamen vacua significatione nomina ab nonnullis proferri audies, quæ in bibliothecis veluti antiqua monumenta in quorundam libris asservantur: à quibus indicandis supersedere decrevi, quemadmodum et à pluribus aliis, quæ tacto nomine indigito, ne offensionem incurram eorum, qui *turpe putant parere minoribus, et quæ imberbes didicere, senes perdenda fateri.*

55 V. Demum ne rem longiùs protrahamus, plura sunt in philosophia, ne dicam in omnibus aliis scientiis, barbara nomina, quæ usu communi recepta, egregiam præstant operam tradenti philosophiam, ob majorem perspicuitatem, ac breviter explicandi res, quæ majore verborum circuitione exponi debent, si ad latini sermonis puritatem loquutio exigenda foret. Exemplo sit vocabulum *impossibile*, quod quidem ut vitaret Tullius, aut quia ejus ætate inventum non erat, continua circuitione utitur, ut notionem huic voci subjectam exponat. Idem dicendum foret de vocibus *objectum*, *subjectum*, sexcentisque aliis, quas invenire docuit *latini sermonis* egestas, ac novarum rerum inventio. Sane permolestum est tertio quoque verbo, *ἀνατορ* repetere, quando et ab Apuleio, et apud eos etiam auctores delicatioris palati, *impossibile* scriptum reperiamus: "Dura quædam (ait *Quintilianus Inst. l. 8. c. 3.*) admodum videntur, ut *ens*, et *essentia*, quæ cur tantopere aspernemur, non video; nisi quod iniqui judices adversus nos sumus, ideoque paupertate sermonis laboramus." Plura in Marci Tullii libris philosophicis invenies ab ipso inducta verba, atque alios ut nova cudant hortante; quæ quidem omnibus danda est venia, dummodo sit *sumpta prudenter.*

DISSERTATIONIS II.

PARS PRIMA.

DE DEFINITIONE, AC DIVISIONE.

CAPUT PRIMUM.

DE DEFINITIONE.

§. I.

Definitionis notio.

56 DEFINITIO est oratio explicans clariùs id, quod simplici rei nomine confuse significabatur. Et quidem quum et nomina etiam seu vocabula sæpius explicentur, ut eorum significatio declaretur; definitio et *nominis et rei* esse potest. Nominum definitionibus referta sunt lexica linguarum, quæ ab academiis evulgata sunt, ut patris sermonis puritatem posteris veluti tabulis resignatis conservent. Rei definitio illius naturam debet explicare, cujus est definitio; propterea quod et *definitum* apud dialecticos vocari consuevit. In vulgata hominis definitione *animal rationale*, definitum est homo, cujus natura explicatur.

57 Schol. Plerumque apud auctores controversiarum, aut dissertationum initio status, ut

PARS PRIMA.

39

ajunt, quæstionis poni solet, in quo nomina, et acceptiones *terminorum*, sive quo sensu ab auctore accipiuntur, lectori declaratur. In re arbitraria, uti sunt vocabula, frustra litem intenderis circa nominum usurpationem. Iniquiùs verò ages, si aliò detorqueas sensum verborum, ut facultatem impugnandi inde arripias: hoc enim et subdoli, et pervicacis ingenii est, ne dicam maligni, et calumniantis. Plura exempla dabit lectio auctorum, maximè in his quæstionibus, quæ de *schola* vocantur; ac nuper in Dissertatione, quam de opinione probabili typis romanis emisit eruditus theologus Gaspar Segovia, olim vigente Societate Jesu, in Romano Collegio primarius theologiæ professor, luculenter demonstrat, quam sæpe impugnandi libido transversos agat auctores.

58 Definitio naturam rei exponens, aut est *descriptiva*, aut *essentialis*: prima omnes characteres potest continere, qui rem ab alia sufficienter distinguunt. Descriptiones tum præsertim adhibemus, quum notæ internæ non adeò nobis innotescunt, ut definitionem *essentialem* exhibere possimus. Hæc enim notas, sive perfectiones rei ad essentiam pertinentes tantum exponere debet, et hæc quidem juxta præcepta statim exponenda, unde *oratio explicans essentiam rei* dici solet.

§. II.

Definitionis leges.

59 I. Lex: *Definitio debet esse clarior re*

definita. Ad hoc enim instituta est definitio, ut res non bene simplici nomine percipienda per alias clariores notiones menti innotescat. Triangulum malè definirèt, qui *figuram, cùsus anguli æquantur duobus rectis*, diceret. Hanc etiam legem transgrediuntur, qui verbis obscuris, synonymis, metaphoricis, inusitatis ad definiendum utuntur.

60 II. Lex: *Definitum ingredi definitionem non debet.* Clariùs: notio ipsa rei definiendæ non debet esse pars definitionis. Nam ex præced. definitio clarior definito esse debet; quod obtineri non potest, si notionem rei exponendæ iterum in explicationem intrudas. Hoc enim, ut ajunt, esset *idem per idem explicare*: quemadmodum qui quadratum definirèt, ipsum *figuram quadratam* appellans, ideam exprimeret, quam explanare contendit.

61 III. Lex: *Definitio omni et soli definito conveniat.* Quomodo enim exponere essentiam rei poteris (58), notiones aliis rebus communes exhibendo? Serio an joco hominem definirèt Plato, *animal implume bipes*, non constat: vitiosam tamen esse eam definitionem satis indicat gallus gallinaceus in ejus scholam inductus avulsis plumis, quem *Platonis hominem* appellabat, qui ejusdem auditoribus spectaculum irrisorium voluit præbere. Et quidem aliis à *definito* conveniebat talis definitio: hæc autem *animal loquens* non omni homini conveniret, quum muti, homines quidem sint, loquentes non sint.

62 IV. Lex: *Definitio essentialis, et notionem*

genericam, seu aliis communem, et propriam sive specificam continere debet. Breviùs: *constare debet genere proximo, et ultima differentia* (18). Corollarium præcedentis canonis est lex, quam exponimus: neque ea definitio omni, et soli definito convenire poterit, nisi genus proximum, ac ultimam differentiam comprehendat. En duas definitiones, in quas aut remotius genus, aut differentia latior vitium contra stabilitam legem inducit: *substantia rationalis: animal erectum incedens.* Prima enim hominem cum angelo confundit; altera proprietatem similiis communem adhibet.

63 Schol. Alii inter regulas definitionis hanc etiam enumerans, *ut sit brevis.* Mihi quidem hæc lex superflua videtur; quum brevitatis necessario adesse debeat, si per genus proximum, atque ultimam differentiam rei natura explicetur. Libentiùs aliorum methodo subscriberem, qui eandem legem sic exponunt: *Definitio ne sit redundans*: hoc enim luculentius superfluitatem verborum in definitionibus reseccandam opportunè monet. Brevis siquidem hæc esset: *animal rationale loquens*, et tamen redundaret. Quapropter si hanc liberit inter leges numerare, quintam hanc dicito.

64 VI. Lex: *Attributa in definiendo adhibita, positiva sunt; nisi defectus notionum attributis negativis uti cogat.* Breviùs alii sic efferunt hanc legem: *Definitio ne sit negativa.* Sanè rei naturam explicare per id, quod ipsi non convenit, citius est, quid non sit, quam quid sit dicere. Nonnumquam tamen negativæ dif-

ferentia, aut necessario adhibenda sunt, eo quod positivæ non suppetant; aut congruentius per easdem attributum positivum indicatur. Vulgata definitio belluarum, *animal irrationale*, apprimè notionem brutorum animantium nobis exponit, quam frustra aliis verbis exprimere luculentius tentaveris. Aliqui etiam animas brutorum definiunt, *substantias immateriales* vocant, eo quod perfectio, quæ verbis negativis exprimitur, re attributum positivum indicat.

65 Schol. Ultimam definitionis legem præmittimus, quæ nimirum ab nonnullis inter definitionis regulas recensetur: eam sic efferunt: *Definitio debet esse reciproca cum definito, aut definitio, et definitum mutuo convertuntur.* Equidem si *omni*, et *soli definito* conveniat definitio, non possunt non reciprocari. Cui enim *conveni d. finitio, convenire debet definitum*, et versa vice, cui definitum convenit, conveniat definitio necesse est: quemadmodum si alterutrum repugnat cum altero, et alterum cum ipso pugnatum iri, quis nos videt?

CAPUT SECUNDUM.

DE DIVISIONE.

§. I.

Divisionis notio.

66 **D**IVISIO est oratio rem, sive totum, in suas partes distribuens. Maxima sanè divisio-

nis utilitas in eo sita est, ut *facilius per partes in cognitionem totius indicamur.* Illud autem, quod dividitur, *divisum* appellatur; partes verò, in quas dividitur, *membra dividenda*, aut divisionis, dicuntur.

67 Schol. Aliquas notiones metaphysicas hic præmittere oportet, ut quæ de divisione dicenda sunt, rectius comprehendantur, atque applicentur. Totum, aut partes suas actualiter distinctas habet, aut quamvis distinctæ actu non sint, in eo distingui possunt. Primum vocatur totum *actuale*, alterum *potentiale*: quæ denominatio etiam ad utriusque partes extenditur, ita ut *actuale* partes *actuales*, *potentiale* *potentiales* partes habeat. Rursus *totum* triplex distinguitur: *metaphysicum*, quod partes metaphysicas, sive attributa, quæ in ipso concipimus, continet, ut *vivens, substantia, ens: physicum*, partes actu distinctas, et ad essentiam, sive naturam physicam pertinentes; ut *anima*, et *corpus: logicum* seu *potentiale*, quod de pluribus prædicari potest, sicuti esse *animal* de omni sentiente verè enunciat.

68 Juxta præcedentes notiones plures divisionis species distingui possunt. *Metaphysica*, quæ totum dividit in attributa ad essentiam metaphysicam spectantia. *Physica* partes distinctas rem componentes exprimit; quæ quidem si non ad essentiam physicam, verum ad integritatem tantum pertineant, *integralis* vocabitur. Demum *Logica* divisio est ea, quæ partes totius potentialis designat; num. 18 exemplum habes hujusce divisionis. Innumeræ aliæ spe-

cies addi possent, puta *accidentales, modales* etc., quæ aut à rebus tractatis nomen accipiunt, aut sunt voces inductæ, quibus nulla vera notio respondet, uti suis locis ostendetur.

§. II.

Divisionis leges.

69 I. Lex: *Membra dividenda exhaustire debent totum divisum.* Duplex vitium in dividendo committere possumus: omittentes scilicet aliquod membrum, seu partem divisi; vel id tribuendo, quod ad ipsum non pertineat: orbem dividentes in Asiam, Europam, et Africam veteres geographi, mutilam divisionem reliquerunt posteritati perficiendam, quum *oceanus vincula rerum laxavit, et ingens patuit tellus, Tiphisque novum detexit orbem.* Quod si ceteris jam enumeratis, præter Americam etiam adjungeres aerem, redundantem divisionem faceres; quum aer, quamvis globum complectatur, extra ipsum situs sit.

70 II. Lex: *Membrum in membro contineri non debet.* Bis enim idem membrum recenseret, qui et implicitum in alio, et postea segregatum exponeret. Malè partitionem Americæ perageres, si eam in septentrionalem, meridionalem, et in insulas divideres: insulæ enim in utroque membro continentur.

71 III. Lex: *Divisio sit immediata:* membra scilicet majora, aut generaliora accipiantur, quæ postea in alia minora, aut restrictiora, si opus sit, distribuuntur. Semper enim ma-

jora clariùs, et distinctiùs percipiuntur in toto, quàm minuscula, quæ involutiùs sunt, et obscuriora. Regna naturæ, ut ajunt, dividens quis in ea, quæ *victui deserviunt, et nutrimento inepta sunt*, contra hanc legem peccaret. Nam genera immediatè huic notioni subjecta, *animale, vegetabile, et minerale* prius deberet exponere; deinde ad species sub his contentas procedere, quæ magis notioni tradendæ consentanea sunt: ex. g. animalia in *terrestria, et aquatilia* dividendo etc.

72 IV. Lex: *Divisio nimis prolixa non sit.* Nam quæ in minusculas partes concisa sunt, ac veluti in pulverem secta, confusionem pariunt citiùs, quàm idearum distinctionem; quod scopus præcipuus est divisionis. Ad hoc enim vel maximè inventio definitionis, ac divisionis instituta fuit, scientiarum, et artium summo emolumento; ut rerum etiam reconditarum ideæ, quam fieri potest luculentissimè, tradantur.

DISSERTATIONIS II.

PARS ALTERA.

DE ENUNTIATIONE, SIVE JUDICIO.

CAPUT PRIMUM.

JUDICII PROPRIETATES. VI

§. I.

Judicii notio.

73 **JUDICIUM** inter, atque enuntiationem ea interest differentia, quam in vocibus, atque ideis reperiri docuimus (40). Enuntiatio est propositio, sive manifestatio interni judicii: idcirco judicium externum, aut vocale appellari non immerito posset. *Judicium* autem prout à mente concipitur, quin enuntietur, est actus mentis, quo rem alteram alteri convenire affirmat, aut negat, seu duas aut plures ideas simul connectit.

74 **Corol. 1.** Quando actus mentis est unius de altera idea simplex affirmatio aut negatio, judicium dicitur *simplex*; ut etiam simplex appellatur *propositio materialis*, sive enuntiatio judicii mentis verbis prolata. Hinc *propositio materialis simplex* tria saltem implicite debet

continere; *subjectum* nimirum, *prædicatum*, et actum mentis has ideas per affirmationem aut negationem connectentis. Subjectum, prædicatum per *terminos* (44) exprimuntur: actus mentis à verbo *sum, es, est* declaratur: unde nulla est propositio materialis, in qua hoc verbum saltem implicite non contineatur.

75 **Schol.** Quoniam maximoperè in omni propositione subjectum à prædicato internoscere oportet; ut hoc facile obtineamus, in propositionibus, in quibus verbum *sum, es, est* non exprimitur, præstabit ipsas in alias æquivalentes convertere, in quibus idem verbum palam expromatur: ex. g. Si propositio foret hæc. *Petrus amat Joannem*, in hanc converteretur: *Petrus est amans Joannem*; in qua statim apparet, *Petrus* esse subjectum, *amans Joannem* esse prædicatum. Sic etiam hæc propositio: *Studio philosophiæ excoluntur animi*, ad hanc traduceretur: *Studium philosophiæ est excolens animos*; ubi *studium philosophiæ* statim apparet esse subjectum, atque *excolens animos* esse prædicatum.

76 **Corol. 2.** Quod si tribus notionibus constare oportet judicium, perversitas aut rectitudo judiciorum à pravo, aut recto modo nostro concipiendi provenire debet. Divina sapientia ideo perfectissima est, quod omnia entium genera ita singillatim comprehendit, ut attributa, perfectiones, omnia denique, quæ in ipsis sunt, *nuda, et aperta sunt oculis ejus*; adeoque convenientias, disconvenientias, relationes, notionem denique universas, clarè, distinctè, ac

perfectissimè introspicit. Nullum igitur *judicium* (invidia careat verbum, quod pro re nata, non ad veritatem compono) nullum igitur *judicium* erit in Deo, quod rectissimum non sit. In humana verò mente, quæ immensis ignorantiae tenebris offunditur, eo magis ad rectitudinem *judicia* accedent, quò clariùs, ac distinctiùs ideas rerum conceperimus.

77 Corol. 3. Non satis est notionem sufficientem subjecti habere: æquè oportet et prædicatum cognoscere, ut ejusdem convenientia appareat intellectui; et versa vice prædicati notio poterit menti adesse, quin subjectum bene percipiat. En perversarum animi sententiarum originem ac fontem inexhaustum! Errare siquidem necesse est, qui aut de re non benè percepta aliquid decernit, aut quam rem benè percipit, objecto non cognito applicare præsumit.

78 Corol. 4. "Quibus de causis nihil oportet neque profiteri, neque affirmare, neque assertionem approbare, cohibereque semper et ab omni lapsu continere temeritatem; quæ tum est insignis, quum aut falsa, aut incognita res approbatur: neque hoc quidquam est turpius, quam cognitioni, et perceptioni assertionem, approbationemque præcurrere." (Tullius Acad. 1. c. 12). Quod quidem Arcesilæ consecrarium sano sensu intellectum, prudentissimum est consilium.

§. II.

Nonnulla judicii proprietates exponuntur.

79 *Veritas, falsitas, certitudo, incertitudo, evidentia, atque obscuritas* hic novis exponendæ sunt, antequàm ad ea, quæ ex his sequuntur, scientia, opinio, fides, dubium, suspicio, gradum faciamus: ab his enim *judicia* nostra varias denominationes recipiunt, prout ab his afficiuntur; sive à diversitate, qua notionibus objecta percipimus. Si enim omnia æquè comprehensibilia forent, atque ita à mente conciperentur, diversitas nulla in *judiciis* appareret.

80 *Veritas* igitur logica est conformitas, aut convenientia notionis cum objecto: *falsitas* autem, ab eo discrepantia. *Judicium* itaque verum, aut falsum erit, prout objecto conforme, aut dissentiens fuerit. Plura alia vide artic. 138.

81 *Certitudo*, aut *incertitudo* status mentis quidam est, camque citiùs attingunt motiva, quam *judicia*. Nimirum quum *indicia* veritatis ita manifesta sunt, ut omnimodam nobis securitatem de cognitionis veritate pariant, tum certitudinem habere dicimus; secùs incertitudinem. Planum igitur est, certitudinem à veritate; incertitudinem à falsitate toto coelo abesse. Nostra *judicia* vera esse possunt, quin certi simus de eorundem veritate: incerti plerumque sumus, quin falso *judicemus*. *Certitudo* autem falsitatem omninò respuit: *incertitudo*, et falsitati, et veritati sociari potest. Facile

ex dictis, quod iudicium *certum*, quod *incertum* appelleretur, dignosces. Cave tamen incertitudinem cum dubio confundas; quod pluribus erroribus occasionem dare solet. Vide infra n. 95.

82 Certitudo in *metaphysicam*, *physicam*, et *moralem* tribuitur. Metaphysica omnem securitatem inducit, rem aliter se habere non posse, quemadmodum est illa principiorum: *totum est majus sua parte: non potest res simul esse, et non esse etc.* *Physicam* certitudinem pariunt ea omnia, quæ juxta naturæ leges fiunt. *Moralis* denique certitudo humanæ prudentiæ legibus tantum nititur, quæ tamen eam securitatem in animum quandoque introducit, ut nullam majorem vel metaphysica pariat. Romanos orbis olim dominos, aut Sinenses existere, æquè nobis certum est, ac bis tria sex componere.

83 Schol. 1. *Moralem* certitudinem diversos gradus subire posse, nemo non videt. Humanæ quidem prudentiæ leges postulant, firmius me assentire rebus ab universa antiquitate testatis, quam his, quæ in quadam Provincia, aut Regno ab incolis in veris habentur.

84 Schol. 2. Minimè inficiandum certitudinem quamdam apparentem dari, quæ plures transversos agit, atque in falsitatem allidit. Qui hostiam consecratam inter alias temerè confusam videret, apparentem certitudinem haberet, inibi substantiam panis adesse, quæ fide docente, per consecrationem destructa est. Plura alia sunt, quæ in exemplum adduci possent, atque

ab imbecillitate humanæ conditionis repetenda sunt; ac fusiore calamo cap. 2. Dissert. quartæ exponentur.

85 *Evidentia* illa appellamus, quæ ita clarè nobis apparent, ac si oculis intueremur. Iudicium itaque evidens eam claritatem, ac distinctionem notarum habere oportet, ac si nobis dilucidè, perspicuè, atque *intuitive* id quod affirmamus, præsentaretur. Evidentia igitur veritatem secum importat: evidentia tamen à veritate plerumque abest: quod non in mysteriis fidei tantum, verum in arcanis etiam naturæ secretis manifestum est. Ex his, quid iudicium *obscurum* sit, sine ulteriore explicatione concipies.

86 Divisionem evidentiæ in *metaphysicam*, *physicam*, et *moralem*, ex his, quæ de certitudine diximus (82) deduces. Evidentiam metaphysicam de his rebus geometricis, aliisque demonstratis; physicam de his, quæ legibus naturæ manifestè fieri constat; moralem demum ab hominum testimoniis repetimus.

87 Schol. Quod jam de certitudine (84) præmonitum fuit, ad evidentiam apparentem hic transferre oportet. Hujusmodi exempla Pyrrhonem Eleatem in eum scopulum impegerunt, ut de omnibus dubitaret, suum ipsum dubium in dubium revocans. Elleboro melius sanandos, quam argumentis convincendos pyrrhonicos philosophos, quidam auctor monet, cujus opinioni non illibenter me subscribo. Fusius hæc Dissert. 4. jam citata tractanda venient.

§. III.

Scientia, Fides, Opinio, cetera.

88 Si ad nostrum intellectum nomen *scientia* referatur, est cognitio certa, ac evidens per demonstrationem acquisita: et hæc quidem *actualis* nuncupatur. Habitus verò asserta demonstrandi, aut nexus veritatum in mente permanentium, *scientia habitualis* vulgò audit; eo quod facilitatem pariat ad ea, quæ ad scientiam exponendam pertinent, id enim nomine *habitus* intelligunt philosophi, dispositionem quamdam animi, quæ actum iteratione acquiritur ad rem expeditiùs, ac faciliùs exequendam. Quod si vox *scientia* ad veritates referatur; series quædam cognitionum evidentium peculiare objectum respicientium, veluti Geometria, Philosophia etc. *scientia* vocitatur.

89 Scientiam actualem non incongruè in *metaphysicam, physicam, et moralem* partiiri possumus, quarum notiones ex supra dictis (82) de certitudine hauriendæ sunt, ne sæpius eadem repetamus. Solent etiam hæc nomina scientiis metaphysicis, physicis et moralibus applicari, quod ex modo loquendi faciliè dignoscitur.

90 *Opinio* est assensus mentis cum formidine. Hæc nimirum insignis est differentia scientiam inter, atque opinionem; illa omnem formidinem excludit; hæc quantumvis intellectum versus alteram partem inclinet, non ita securum reddit, ut certitudinem suis notionibus subesse existimet.

91 Corollaria. Objectum igitur scientiæ est verum, et certum; opinionis probabile, et incertum: scientia in veritatem intendit, opinio circa probabilitates versatur. Plura sunt, quæ opinando cognoscimus, quam quæ per certitudinem manifestantur. Qui veritatem assequi non potest, is opinionem sequatur, necesse est, ubi mentis iudicium ferendum occurrit. Hoc enim erit prudens, si adsint motiva sufficientia, ut iudicium proferatur. Quamvis enim sufficientia non sint, ut tamquam certum affirmetur objectum, sufficere possunt, ut de illo opinemur.

92 *Fides* est assensus mentis propter loquentis auctoritatem. Quod si loquens neque errare, nec in errorem inducere possit, quod uni Deo summè sapienti, et veraci convenit, fides divina dicitur. Qui verò ignorantia obnoxius est, et decipiendi copiam habet, *humanam fidem* exigere tantum potest, cujus firmitatis gradus postea dabimus.

93 *Dubium* est suspensio assensus mentis, quæ ex duplici capite oriri potest. 1. Pluribus assensum suspendimus, eo quod nulla suppetant momenta rationum ad iudicandum, quod *dubium negativum* vocitant. Stellæ esse pares, aut impares numero, ille tantum definiet, qui numerare stellæ potest: *dubium* igitur nostrum circa astrorum numerum erit negativum. Cui verò rationum pondera ex utraque parte ita representantur, ut lancem in nullam partem inclinent, *dubium* subest *positivum*. Affinitas quædam inter *dubium*, et suspicionem interest.

Suspicio enim est quædam inclinatio mentis ad iudicandum, quin sententiam proferat, eo quod non habeat momenta sufficientia ad assensum exhibendum.

94 Schol. Ex dictis non ægrè deduces, quando sit propositio *scientifica*, *probabilis*, *de fide*, *ac dubia*. Scientifica ad scientias pertinet. Probabilis, quæ ob unam, vel plures rationes videtur esse vera; intellectum tamen non omni metu liberat, ne subsit iudicio falsitas. Propositio enim probabilis est opinionis enunciatio. Propositio dubia est, cui assentiri, aut dissentiri propter motivorum defectum, aut, æquilibrium non possumus.

CAPUT SECUNDUM.

Suppositio terminorum in propositione.

95 Ad hunc locum reservavimus, quænum. 46 exponi debebant circa suppositionem terminorum, ut tironibus ad manum sint, usui in sequentibus capitibus futura. *Suppositio* igitur est acceptio termini in propositione, secundum significationem, quæ in ea usurpatur. Quum verò multimodis et significare et accipi voces possint juxta linguæ cujusque naturam, scientiarum, aut artium usum, arbitrariamque applicationem scribentis, aut loquentis, plures *suppositiones* sive *acceptiones* terminorum distinguere oportet.

96 1. *Suppositio materialis* est usurpatio vocis, quatenus est sonus articulatus. Hanc ac-

ceptionem passim adhibent grammatici. *Formalis* est significatio ipsa termini eo sensu, qui ab inventore linguæ inductus est.

97 2. *Formalem* suppositionem iterum dividunt in *logicam* (quam *simplicem* alii vocant), et *personalem*. Logica est acceptio termini in eo statu, quem in mente tantum habere potest: *homo est species*, id solum significare potest, quod juxta modum nostrum concipiendi, hæc vox *homo* significat (18). *Personalis*, ut ipsa vox indicat, ad rem in statu physico existentem refertur: ex gr. *Christus est homo*.

98 3. Rursus *personalis* subdividitur in *singulari*, *distributivam*, *collectivam*, *disjunctivam*, *ac disjunctam*. *Singularis* est, quæ rei individua applicatur: ex. g. *Alexander Darium vicit*: distributiva ea dicitur, in qua terminus universalis singularis individuis applicari debet eo modo, quo enunciatur affirmando, vel negando, *omne animal est sensitivum*; *nullus lapis sentit*, distributivam suppositionem continent, quæ sic exponi, aut intelligi debet: *homo*, *leo*, *cetera sunt sensitiva*: *marmor*, *jaspis*, *adamas etc.* non sentiunt.

99 Distributivam suppositionem iterum in *completam*, et *incompletam* partiri oportet. *Completa* exemplum supra habes, ubi terminus *sensitivum* convenit *singulis individuis generum*. *Incompleta* est illa, in qua terminus pro *singulis generibus*, non pro *singulis generum*, ut a jure accipitur, quemadmodum est enunciatio: *omne animal fuit in Arca Noe*: quæ tantum applicari potest animalium speciebus, non earumdem individuis. Ad hanc reduci potest illa pro-

positio: *omnes in Adam peccaverunt*; quæ eo sensu accepta; ut *omnes contraxerint peccatum originale*, Beatissima Virgini applicare nefas esset: quare in sensu tantum *exceptivo* hæc distributio enuntianda est.

100 *Suppositio collectiva* est acceptio termini pro omnibus individuis sub illo contentis ut *omnes Mexici incolentes excedunt decem myriades*, quod cuilibet incolæ convenire non potest; et significat, collectionem individuorum hunc numerum facile superare.

101 *Disjunctiva* suppositio, ut quæ et *terminata* dicitur, indicat aliquem ex individuis, cui terminus convenire debet, aliis exclusis: ex. g. *aliquis Consul Romanus fuit eloquentissimus*: quam sic efferes, à Bruto omnes enumerando, donec ad Ciceronem devenias, cui solum convenire novimus. Et hæc quidem enumeratio per particulam disjunctivam fieri oportet, ut vera sit propositio; cujus tamen prædicatum, reliquis exclusis, uni demùm applicari potest.

102 *Disjuncta* verò, quam *vagam* etiam vocant, eodem modo enuntiatur per particulam disjunctentem; his tamen convenire debet sensu, ut ajunt, *indeterminato*, de quibus prædicatur: *aliquis liber requiritur ad condiscendam Philosophiam*, æque omnes philosophicarum institutionum libros editos comprehendit, quin aliquem determinatum designet.

103 Schol. *Suppositionem* subjecti, et prædicati facile dignoscet, dummodo, quæ hæcenus dicta sunt, ritè perceperis. Nam I. Si sub-

jectum est universale, prædicatum verò conveniat singulis sub eo contentis, suppositio erit distributiva: ut *omne sensibile vitam habet*. Quod si non singulis, sed omnibus simul sit *applicabile*, supponet *collectivè*: ex. g. *omnes horæ diei sunt 24*, collectivam suppositionem includit. 2. Prædicatum propositionis affirmativæ supponit disjunctivè; negantis verò distributivè: *Cæsar est Romanus*: nimirum aut *hic Cæsar est*, aut *ille*, aut *alter ex individuis romana civitate gaudentibus*, exponi debet. *Lapis non est vivens*, idem significat, ac si diceret, *nec est planta, nec animal, nec homo etc.* Hinc tritum proverbium: *negatio est malignantis natura*.

CAPUT TERTIUM.

DE MATERIALI PROPOSITIONUM DIFFERENTIA.

§. I.

Propositio universalis, particularis, singularis.

104 *QUANTITATEM*, et *qualitatem* propositionum vulgò distinguunt dialectici. Quantitatem dicunt majorem, aut minorem extensionem subjecti; eo quod pluribus, aut paucioribus sit congrua. *Qualitatem* affirmationem, aut negationem, veritatem, falsitatem etc. Prima materialem, altera formalem diversitatem enumerationibus tribuit. Nimia dividendi prolixitas confusionem inducere solet (72): adeoque ne tironum mentes obruamus, utiliores proposi-

tionum species seligemus. Plures ex dictis a numero 79 propositionum species deduci possunt; quas repetere, esset crambem eandem recoquere: alia etiam art. 94 explicata sunt.

105 Propositio igitur, si ejus materiam consideremus, *universalis, particularis, singularis* esse potest: universalis dicitur ea, cujus subjectum est terminus, qui distributive (98) convenit omnibus sub eo nomine comprehensis; ut *homo est mortalis: nulla scientia sine labore discitur.*

106 Corol. Propositiones *collectivas* nullo modo inter universales recipi debere ex definitione nuper data facile deduces: ex. g. *duodecim signa zodiacum componunt*, quæ collectivæ est (100), subjectum enuntiat, quod moraliter, sive per modum collectionis unum est, quemadmodum exercitus, civitas etc., quod distributive singulis individuis sub eo comprehensis applicari non potest.

107 *Particularis* propositio erit, si subjectum conveniat alicui *indeterminatè* ex his, qui sub eo nomine comprehenduntur: ut aliquod *triangulum est æquilaterum*. Demum singularis singulare subjectum continet, cui uni individualiter talis vox applicari potest: uti *Uranus est recentissimè detectus*, in qua Uranus planetam nuper ab astronomis stellis errantibus additum significat.

108 *Indefinitas* propositiones eas vocant, in quibus ita enuntiatum subjectum, ut disertè non percipiatur, an de omnibus sub eo contentis verificetur prædicatum: hujusmodi sunt omnes illæ sententiæ generalioribus dictis ex-

pressæ, quas vulgò *qualificationes* appellant: ex. g. *Torridæ zonæ incolæ subobscurò colore insignes sunt*: quæ quidem, si prædicatum contingenter subjecto conveniens, uti prædicta, includat, ad particulares est referenda: sin verò necessarium subjecti attributum indicat, universalis censi debet.

109 Schol. Propositionem singularem plerumque ad universalem, aut particularem adducunt auctores; ita ut quælibet propositio singularis converti possit, aut sensum referat universali, aut particulari respondentem: ex. g. *Cæsar everit rempublicam*, in hanc transferri potest: *Quidam homo Cæsar dicitur: aut quicumque everit rempublicam, Cæsar fuit*. Hanc propositionem *transmutationem, conversionem*, atque *equipollentiam* vocant, de qua nonnulla tradere oportet, quippe quæ ad materiam propositionum non incongruè traduci potest.

§. II.

Conversio propositionum.

110 Omnis enuntiatio aut est universaliter affirmans, aut universaliter negans, vel particulariter affirmans, aut negans. Singulares enim ad particulares reduci supra monuimus. Has affectiones quatuor litteris vocalibus A, E, I, O designant dialectici, ac sequentibus versiculis comprehendunt, subinde ad artificiosam methodum propositiones convertendi usui futuris:

Asserit A, negat E: verum generaliter ambo.

Asserit I. negat O: sed particulariter ambo. A universalem affirmativam, E negativam demonstrat: I particularem affirmantem, O negantem pariter indigitat.

111 Enuntiationis asserentis, ac negantis natura probè est discernenda. Meminisse oportet, quæ num. 36 de comprehensione atque extensione idearum animadvertimus; hîc enim necessaria sunt, ut quæ de affirmativis propositionibus dicenda erunt, intelligantur. Prædicati *comprehensio* est id, quod in ejus notione includitur: *extensio* verò individua, quibus convenit. En binas leges ad dignoscendam comprehensionem, ac extensionem affirmantium, aut negantium enuntiationum.

112 Prima lex: *In propositione affirmativa prædicatum enuntiat de subjecto, quoad omnem suam comprehensionem, non verò quoad omnem extensionem: ex g. homo est animal, declarat omnes animalis perfectiones homini convenire: nullatenus verò de ipso affirmat, esse omne animal.* Alii brevius sic explicant: in propositione affirmativa de subjecto enuntiat *totum quod est, non omne quod est prædicatum.*

113 II. Lex: *Propositio negativa removet prædicatum à subjecto quoad omnem extensionem, non verò quoad totam comprehensionem, quod insistendo breviori illi declarationi sic dices: negat omne, quod est; non totum, quod est: ex. g. homo non est brutum, negat quidem inter belluas hominem computari, verumtamen sensationem belluæ convenientem ipsi convenire non negat.*

114 Corol. *Attributum igitur in propositionibus affirmativis sumitur particulariter: in negativis autem universaliter. Nam extensio denotat universalitatem.*

115 Propositionis conversio est terminorum transpositio, quum nempe subjectum fit prædicatum, et versa vice: quod quidem sensu illius invertere non potest. Idcirco ex veritate, aut falsitate unius, alterius pariter veritas, aut falsitas deducitur: ex. gr. si falsa est hæc enuntiation: *nullus planeta per curvam circumagitur; falsa itidem erit illius conversa: quod per curvam circumagitur, non est planeta.*

116 Conversio triplex distinguitur: *simplex, per accidens, et per contrapositionem.* Simplex illa est, in qua tantum sedes terminorum mutatur, ut in præcedenti exemplo, ita ut quod erat subjectum, fiat prædicatum, ac versa vice: en aliud exemplum; *aliquis homo est animal: sic convertes: aliquod animal est homo.* Conversio per *accidens* non inducit omnimodam transpositionem prædicati, sive, ut ajunt, mutatur quantitas, ita ut universalis fiat particularis: ex. g. *omnis cometes est verus planeta, per accidens* in hanc transformatur: *aliquis verus planeta est cometes.* In *contrapositione* termini ex finitis vi negationum fiunt infiniti, adeò ut *atrum desinat in piscem mulier formosa superne*: quis enim ferat hanc enuntiationem: *Venus propria luce non fulget*, in hanc converti: *aliquid propria luce non fulgens, non est non Venus?* quapropter tenebris sepultam hanc formulam relinquemus; quippe inter omnes con-

venit, parum usui esse, ad ea, quæ in scientiis traduntur, addiscenda.

- 117 Conversionis regulas his versibus complectuntur Dialectici:

E, I simpliciter convertitur. *E, A* per accid. *O, A* per contrap., sic fit conversio tota.

Quorum sensus ab aliis (109) jam reglatis pendet. *E, I* denotant universalem negativam, et particularem affirmativam simpliciter: *E, A* sive universales affirmativam et negativam per accidens, modo supra explanato converti posse.

118 Schol. Quum attributum in propositione negante removeatur à subjecto secundum amplitudinem, quam habet (112), potest simpliciter converti; atque etiam per accidens. In propositione verò affirmativa prædicatum particulariter sumitur (113), adeoque simpliciter converti non potest. En exempla: *anima brutorum non est materialis*; bene convertes: *omne materiale non est anima brutorum*. Malè autem deduceres: *brutum habet animam immaterialem ergo habens animam immaterialem est brutum*. Omnes enim substantiæ spirituales sunt etiam immateriales: optimè autem eandem propositionem per accidens convertendo diceres: *aliquid habens animam immaterialem est brutum*.

- 119 *Equipollentia* propositionum est substitutio alterius enuntiationis eandem cum altera: significationem habentis. Manifestum est, alteram alteri substitui non posse, nisi servata eadem *quantitate et qualitate*; alterutra enim variata, idem significari non posse, nemo non

videt. Quotidianus fert usus eandem rem diversis notionibus, idem tamen significantibus, explicari, quod aliud nihil est, quam *equipollentiam* in vulgarem usum traducere: *luna illuminat noctem; nox illuminatur à luna; splendor lune noctem illustrat*, atque alia sexcenta, propositiones equipollentes sunt, quæ ferè natura dictante proferuntur. Equipollentiam pleurumque adhibent ad propositiones oppositas ad eandem significationem traducendas, vi particulæ negantis, ut infra innuemus. Quid verò propositionum oppositarum nomine veniat, docebit sequens

§. III.

Oppositio propositionum.

120 Quum ex duabus propositionibus altera affirmat quod altera negat, oppositæ vocantur. Oppositionis tamen non una est species. *Contradictoria* illa dicitur, quæ inter duas enuntiationes versatur, quarum prima id affirmat, aut negat, quod *simpliciter* requiritur ad falsitatem alterius. En duæ propositiones contradictoriæ: *Omne triangulum est æquilaterum: aliquod triangulum non est æquilaterum*: aut etiam *luna est habitata: luna non est habitata*.

- 121 Corol. I. In propositionibus contradictoriis idem ponitur esse, et non esse; quod necessariò importat alterutrius falsitatem. Demonstrata igitur unius veritate, alterius falsitas ostenditur: vice versa, ostensa falsitate alterius, veritas contradicta in demonstratis habetur: 2.

Propositionis universalis affirmativæ contradictoria est particularis negativa: universalis autem negativæ particularis affirmativa. *Nullus cometes per zodiacum circumvolvitur*, contradictoria est, *aliquis cometes per zodiacum circumvolvitur*. Huic autem *omnis planeta est habitabilis*, contradicit hæc: *aliquis planeta non est habitabilis*. 3. Copulativæ disjunctiva; hujus verò copulativa est contradictoria (harum propositionum explicationem vide infra. art. 131.) ex. g. *Omnis dives aut iniquus est, aut iniqui hæres*: quod ajebat D. Hieronymus, contradicit hæc: *aliquis dives neque iniquus est, neque iniqui hæres*. 4. In propositionibus complicatis, in quibus plura enuntiantur, at aliqua non eodem modo, ac cetera conveniunt; perdifficile est contradictorias dilucidè assignare, ita ut nullus sit disputationi locus: ex hoc fonte tot cavillationes in jure nascuntur, quarum ope lites in sæcula protrahuntur.

122 *Oppositio contraria* est duarum propositionum universalium de eodem objecto oppositio, sive affirmatio, et negatio. *Nullus homo est americanus; omnis homo est americanus*, propositiones sunt contrariæ.

123 Corol. 1. Propositiones contrariæ possunt esse simul falsæ: simul autem veræ esse non possunt. Exemplum præcedens satis ostendit, simul falsas esse enuntiatas propositiones quod autem veritas in ambabus reperiri non possit, facile percipies, si animadvertas, idem omnino in prima negari, quod in secunda affirmatur: adeoque si veræ essent, idem simul es-

set, et non esset, quod ex naturæ lumine pugnantia insolvit. 2. Falsitas simultanea in propositionibus contrariis in materia contingente tantum evenire potest. Ratio est: quia in materia necessaria, sive quando prædicatum necessario convenit subjecto non potest uni ex inferioribus convenire, quin alteri etiam congruat; secus autem in materia contingente, ubi plerumque, quod de uno verum, de altero falsum est: hinc falsitas harum, ac similitum propositionum: *Omnis philosophus disputat; nullus philosophus disputat*.

124 *Oppositio subcontraria* dicitur ea, quæ inter duas enuntiationes particulares affirmantem, et negantem intercedit: quemadmodum sunt istæ: *Aliquis logicus disputat instar furiosi; aliquis logicus non disputat more furientium*. Veras esse posse hujusmodi enuntiationes satis novit, qui inconditos aliquorum in disputando clamores audiverit.

125 Demum oppositionem *subalternam* eam vocitant nonnulli, quæ inter duas propositiones universalem, ac particularem intercedit ob diversam quantitatis extensionem: quamvis utraque sit aut affirmativa, aut negativa: ex. g. *Omnis planeta circumvolvitur; aliquis planeta circum axem volvitur*.

126 Corol. In subalternis enuntiationibus, 1. Si universalis est vera, particularis vera sit, oportet; quum in illa contineatur. 2. Si particularis est falsa, secum trahit alterius falsitatem. 3. In materia contingente universalis potest esse falsa, et particularis vera. Quæ qui-

dem sine exemplis satis intelliguntur.

127 Schol. Recentiores dialectici plerumque subcontrariam, ac subalternam oppositionem exhibitant, eo quod, re perpensa, nullam contrarietatem includant. Nam subalternæ nemine negante, oppositionem non habent. Quam enim contrarietatis speciem præ se fert, quod *omnis stella fixa propria luce fulgeat, ac Sirius propria luce splendeat*? In negantibus tantum aliquam contrarietatis umbram conspiceri possumus, veluti si dicas: *Nullus homo est justus, aliquis homo non est justus*. Subcontrariæ quidem si utriusque subjectum sit idemet individuum, contradictionem includunt: attamen hæc jam ad superiorem contradictoriarum classem sunt relegandæ. Quod si diversitas in subjecto interveniat, oppositio nulla erit. Ad æquipollentiam quod attinet propositionum oppositarum, paucis hæc accipe. Particula *non* ad æquipollentiam reducit propositiones contradictorias, si alteriùs subjecto præponatur: contrarias si postponatur: ex. g. *Omnis homo est justus*, æquipollebit huic: *aliquis homo non est justus* hoc modo, *non omnis homo est justus*: hoc autem modo, *omnis homo est non justus*, æquivalet ejus contrariæ, *nullus homo est justus*.

CAPUT QUARTUM.

DE FORMALI ENUNTIATIONUM DIVERSITATE.

§. I.

Classes propositionum.

128 Ratione qualitatis propositiones tribuntur, 1. in affirmativas, et negativas, quæ satis cognitæ sunt. Cavendum tamen, ne temerè negationem cum propositione negativa confundamus. Ut hæc talis sit, negatio verbum, si ve ut ajunt, *copulam* efficere debet. Specie tenuis negativa est hæc: *beneficia non rependere ingrati animi est*: in qua quum negatio *copulam*, seu *verbum est* non afficiat, in affirmativis haberi debet.

129 2. Dividuntur etiam in *veras et falsas*, de quibus §. sequenti. Et quidem duæ hæc divisiones genericæ sunt, quæ omnem propositionem complectuntur; necesse enim est quamlibet enuntiationem, cujuscumque demùm speciei sit, affirmare, aut negare, veram aut falsam esse. Neque modos grammaticales verborum, puta *imperativum, optativum, aut infinitivum* in propositionibus annumerare licet; quum nihil affirmant, aut negent; nam affirmare, vel negare enuntiationis proprium est, modum indicativum semper præ se ferentis. Quod si litem intendas, illos modos saltem tacitè enuntiare aliquid; ut quum impero, *fac hoc*, idem sit ac

asserere; ego tibi hoc faciendum impero; de lana caprina quæstionem moves, in qua tempus consumere tantum possunt, qui toti sunt in meditando nugis; per me hoc sensu propositiones appelles licet.

130 3. Aliæ sunt simplices, aliæ compositæ, seu complexæ. Simplex subjectum, et prædicatum unicum habet: uti *Deus est immortalis*: composita plura: ex. gr. *rectum, et tenacem propositi virum, non ardor civium prava juventium, non vultus instantis tyranni mente quatit solida, neque auster dux inquieti turbidus Adriæ, nec fulminantis magna Jovis manus.*

131 Schol. Propositionem compositam esse conglotationem plurium simplicium manifestè patebit, si ejusdem partes in propositiones simplices resolvantur: ex. gr. *vir bonus est qui consulta patrum, qui leges juraque servat: quo responsore, et quo causæ teste tenentur;* in has resolvet: *vir bonus est qui consulta patrum servat: vir bonus est qui leges servat, etc.*

132 4. Complexarum propositionum insigniores sunt copulativa, disjunctiva, hypothetica. Copulativa propositionis membra particulis conjunctivis, disjunctivæ verò particulis *aut, vel, seu* etc. copulantur: exempla passim occurrunt. *Hypothetica*, quæ et *conditionalis* dicitur, prædicatum de subjecto absolute non affirmat, aut negat, sed tantum conditione quadam seu hypothesi asserit convenire, aut disconvenire: *Cui peccare pudet, Cynthia, tuta sat est;* non asserit omnes tutos esse à peccato, sed tantum *cui peccare pudet.*

133 Corol. Ad veritatem igitur propositionis copulativæ requiritur, ut omnia membra per particulas conjunctivas asserta subjecto conveniant, si sit affirmativa: aut simul in uno non inveniantur, si sit negativa. Sanè non assentior auctori cuidam asserenti, omnem propositionem conjunctivam esse negativam in suo attributo duo incompatibilia continentem: quod enim affert exemplum: *Christianus Deo, et mundo servire nequit*, est singulare propositionis negativæ, in qua nemo dubitat conjunctionem negari, adeoque si vera est, incompatibilia debet includere. Nullus verò unquam inficias ibit, hanc esse copulativam, seu conjunctivam: *Christianus et Religionem, et patriam diligere simul potest.* Nisi si aliam classem huic propositioni assignes, quod vocalem litem infert. Et quidem hoc proprium est disjunctionibus, ut ait Tullius (De natura Deor. 1). *Idem facit contra Dialecticos, à quibus quum traditum sit, in omnibus disjunctionibus, in quibus aut etiam, aut non poneretur, alterutrum verum esse non posse:* quod ad omnem disjunctionem ubi nullum datur medium, extendi debere manifestum est: ita ut si unum membrum sit, alterum esse non possit, sive esse incompatibilia.

134 5. Distingui etiam solent propositiones *causales, exclusivæ, exceptivæ, reduplicativæ.* *Causalis* enuntiatur particulis *quia, propter* etc. ex. gr. *Qui propter nos homines, et propter nostram salutem descendit de cælis.* *Exclusiva* subjecto asserit convenire prædicatum, aliis exclusis. *Unus est bonus Deus*, essentialem bonita-

tem, aliis exclusis, soli Deo tribuit. *Exceptiva* prædicatum convenire subjecto affirmat, quibusdam exceptis: *Sapiens est sanus, nisi quum pituita molesta est. Reduplicativa*, quæ ad causales referri potest, ad aliquem peculiarem sensum limitat convenientiam prædicati cum subjecto: *Christus quatenus homo passus est.*

135 6. Nonnumquam propositioni aliquid inseritur quasi per transennam; veluti *Filius Æsopi detractam ex aure Metellæ, scilicet ut decies solidum exorberet, aceto diluit insignem baccam*: in qua pretium unionis interseritur: hæc propositio *incidens* vocatur; illa verò, in qua inseritur, *principalis*. Non rarò autem falsa est *incidens*, ac vera *principalis*; quemadmodum hæc potest falsa esse, altera vera manente. Si pretium unionis assertum supra ab Horatio verum non fuisset, *incidens* falsa esset: si pretium verum, falsum tamen assertum, *principalis* falsitatem includeret, altera vera manente.

136 Schol. Quum aliqua propositio falsa interseritur principali, *falso supponere* dicimus, aut esse *de subjecto non supponente*. In hujusmodi enuntiatis, ut moneamus disputantem, insertam esse falsitate, *suppositum* negare oportet, quod quidem non adeò frequenter fieri debet, ut solent nonnulli; sed tum quum nulla superest via propositionis elucidandæ. Quod si falsa sit propositio principalis, etsi falso supponat, consultius est propositionem negare, quam disputantem *negationi suppositi* pungere.

137 7. Demùm ne nimium tyronum memoriam oneremus; si prædicatum necessario sub-

jecto conveniat, enuntiatio dicitur in materia *necessaria*: si eidem repugnet, de materia *impossibili*: quod si et convenire, et non convenire possit, de materia *contingente* appellatur. En tres enuntiationes in exemplum: *Deus existit*: materia est *necessaria*. *In caput alta suum labantur ab æquore retro flumina*; materia naturaliter *impossibilis*: *Nox erat, et celo fulgebat luna sereno*: materia *contingens*.

138 Schol. Notionis propositionis *evidentis, certæ, incertæ, probabilis, improbabilis* etc. ex dictis à numero 81 usque ad 64 facile deduces. Animadvertendum tamen, *probabiliter veram* eam propositionem dici, pro cuius veritate gravia adsunt momenta rationum, suadentia illam posse veram esse. *Possibiliter veram* illam vocant, quæ et si non præ se ferat sufficientem rationem, ut ejus veritas asseratur, nulla in ejus verificatione ostenditur contradictio. Proximo anno futurum iudicium universale, possibiliter verum est: nemo tamen id probabiliter affirmaverit, si mentis compos haberi velit.

§. II.

Veritas, et falsitas propositionum.

139 Tritum est in scholis proverbium: *Ab eo quod res est, vel non est, propositio dicitur vera, vel falsa. Veritas* igitur *logica* definiri potest: *convenientia iudicii cum suo objecto*: falsitas autem: *ejusdem disconvenientia*. Quare si propositio enuntiet aliquid convenire, aut disconvenire subjecto, quod re ipsa congruit,

aut ab eo alienum est, propositio invenitur vera; secus falsa semper erit.

140 Corol. Quum omnis enuntiatio ad quatuor ex his classibus reduci debeat (108), nempe ad universales affirmativas, aut negativas; particulares itidem asserentes, aut negantes, in quibus aut enuntietur absolute de subjecto, aut aliqua conditio imponatur, generaliores leges veritates sunt sequentes. 1. Si quod asseritur universaliter, eodem modo existit; aut non existit universaliter, si eodem modo negatur. 2. Si particulariter existit, aut singulariter, quod in casu particulari vel singulari affirmatur, et versa vice, si propositio negativa sit. 3. Si absolute existit, quod eodem modo asseritur, aut si absolute non existat. 4. Quod si adjunctam habeat conditionem, sub eadem conditione existere debet: aut non existere, si negationem includit propositio. 5. Si quod generaliter inficiamur, universaliter esse nequeat. Ejusmodi leges ad falsitatem sensu contrario traduci debent, eas applicando ad casus singulos modo enumeratos.

141 Corol. 2. Ad perpendendum igitur, quandam judicium cum objecto conformetur, aut ab eo dissentiat, opus est non *qualitatis* tantum, verum *quantitatis* etiam propositionis rationem habere. Non enim solum falsa est, si id affirmetur, quod negari deberet; aut vicissim inficiando, quæ affirmari deberent: plerumque etiam falsitas irrepit, eo quod plus asseratur, aut inficietur, quam oportet; aut conditiones necessariae ad assertionis, aut ne-

gationis veritatem non existant.

142 Schol. 1. Permoestum esset quasque propositionum species recensere, ut ea explanarentur, quæ singillatim ad veritatem, aut falsitatem illarum requirantur. Pauca tamen circa aliquarum propositionum veritatem scitu utiliora præmonere, non minus opportunum judicamus. Breviusculis id legibus comprehendemus, quæ ad sequentes reducuntur.

143 Lex prima: Genus de specie, species de individuo affirmari possunt: individuum verò de specie, aut hæc de genere non possunt. Verum est: *homo est animal*: *Darius est homo*: falsum tamen dialecticè habetur: *animal est homo*: *homo est Darius*. Universalis enim affirmativa simpliciter converti non potest (116): redolere quippe hunc sensum: *quidquid animal est, homo est*: *quidquid homo est, Darius est*. 2. Concretum de abstracto (24) aut vice versa affirmare non licet. Falsò enim diceret: *humanitas est homo*: *album est albedo*. 3. Abstractum de abstracto, nisi metaphysicum sit (25), non est affirmandum: primum est evidens, quum abstracta logica, aut physica distincta sint: metaphysica verò sunt perfectiones, quæ nullam inter se habent distinctionem, uti facultas sentiendi, et intelligendi in homine; quam *animalitatem*, et *rationalitatem* vulgò in scholis appellant; quamobrem benè diceret: *rationalitas est animalitas*; malè verò, *albedo est rubedo*.

§. III.

Peculiares propositiones methodi scientificæ.

144 In methodo scientifica propositiones *indemonstrabiles* illæ nuncupari solent, quarum evidentia primo mentis intuitu adeo manifesta apparet, ut sine ulteriori inquisitione ipsis assentiamur. Has enuntiationes *per se notas* vocare etiam solent dialectici. Tales sunt istæ: *Totum est majus sua parte: Idem nequit esse simul, et non esse: Totum æquale est suis partibus.* Quod si vir alioquin mathematicæ scientiæ peritissimus hanc postremam propositionem demonstrare conatus est; id magis ingenii sui vires exercendi gratia, quam ut rem seriò demonstrabilem crediderit, fecisse censendus est, *Demonstrabiles* illæ sunt, quarum veritas ex aliis evidentibus certissimè deducitur; ut ea, quæ in mathesi pura traduntur.

145 Inter veritates indemonstrabiles recensentur *axioma, et postulatium.* *Axioma* est veritas lumine naturæ nota, quam obscuriorem reddit demonstratio, aut explicatio, quales sunt illæ superius traditæ. *Postulatium* est veritas indemonstrabilis ad praxim dirigens. Omnibus persuasum est *circulum posse describi, aut lineam à puncto ad punctum duci.*

146 *Demonstrabiles* propositiones aliæ *theoreticæ*, aliæ *practicæ* sunt. *Theorema* est propositio speculativa, quæ aliquam veritatem ostendit, quin aliquid peragendum doceat. *Problema* rem ad praxim deducendam, modumque

quo id fieri debeat, ostendens, enuntiati rectitudinem postea demonstrat.

147 Theoreticis veritatibus accenseri debet *Lemma*, atque ut aliis placet, *Porisma.* Discrimen inter utrumque illud assignant, quod porisma sit theorema præmissum ex eadem scientia non pro re nata, ut solent geometræ veritatem aliam ex alia deducere, sed longè petitum, ut facilius veritatem alius problematis, aut theorematis demonstrant: lemma verò dicitur, si ab aliis scientiis mutuatum fuerit. Sæpius hanc diversitatem porisma inter, ac lemma scrupulosè ab auctoribus non observari, sed omnia generali lemmantis nomine comprehendere, facile animadverteret, qui libros mathematicos vel parùm evolverit.

148 *Corollaria* sunt quædam consecutaria, sive deductiones, ex demonstratis veluti emanantia, quæ aut simpliciter enuntiantur, quum deductio est manifesta, aut breviuscula inserta demonstratione magis elucidantur.

149 *Scholia* demùm notationes quædam sunt, quibus nonnulla, quæ juxta methodi leges interseri non possent, eo quod neque in theorematis, neque in consecutariis sedem habeant, singillatim quasi res extraneæ, utiles tamen, lectori indicantur.

DISSERTATIO III.

DE RATIOCINATIONE.

CAPUT PRIMUM.

RATIOCINII NATURA, ET FUNDAMENTA.

§. I.

Ratiocinationis natura.

150 Alterum ex altero deducere, ratiocinari est. Hinc manifestè eruitur, notionem clariorem præcedere debere ejus rei, ex qua aliquid deducitur, ut ratiocinium perficiatur: quod plerisque occasionem dedit ratiocinationem sic explicandi: *actio mentis, qua ex notis aliquid ignotum deducitur.* Aerem esse corpus, non difficulter inveniet, qui hanc notionem præhabuerit: *tangere, et tangi nisi corpus nulla potest res: aer vero et tangit, et tangitur: corpus igitur est.*

151 Ratiocinatio aut *affirmativa* est, aut *negativa*, juxta indolem deductionis. Si judicium illatum ex alio de subjecto aliquid enuntiet, erit ratiocinatio affirmativa: si eidem aliquid abnuat, negativa. Exemplum ratiocinii affirmativi modò dedimus: habes ex primo judicio deductum aliud negativum in sequenti:

tangere, et tangi nisi corpus nulla potest res: anima tangi non potest: corpus igitur non est. Judicium primum, quantumvis specie tenus negativum sit, hunc sensum affirmativum reddit: *solum corpus aliud corporis contactum pati potest.*

152 Mens nostra aliud ex alio immediatè deducere non potest. Supponimus enim ignotum deduci: quare identitas, aut disconvenientia noti cum ignoto per aliam mediam ideam, quæ etiam nota præsupponitur, obtineri debet. Corporis, et animæ notiones haberi debere, priusquam ex utriusque comparatione deducam invicem convenire, aut disconvenire; ita manifestum est, ut ad colores discernendos corpora illuminari, necessarium esse. Media namque illa notio, quasi lumen est aliam irradians, ut intellectus cognoscat, utrum, nec ne, illi conveniat, quod deducit.

153 Corol. Tribus igitur judiciis ratiocinatio conficitur. Nam eidem exemplo insistendo, notione corporis mihi certum est, ipsum contactum pati posse: en primum judicium, quo ideas contactus, et corporis conveniri mihi evidens est. Ambigens, an brutorum anima corporea sit, ejus notionem cum notione, quæ mihi corpori convenire evidens est, conferens invenio, eandem animæ non convenire: habes secundum judicium. Deducere itaque oportet, animam non esse corpus: ecce jam perfectam ratiocinationem, deductam ex disconvenientia notionum præhabitarum.

154 Notiones, quæ præmittuntur, in ratio-

cinio, *antecedens*, seu *præmissæ* vocantur, quod verò ex illis eruitur, *consequens*, sive *conclusio* dicitur. Deductio, seu *illatio*, qua connexionem antecedentis cum consequente veluti filo deducimus, *consequentia* nuncupatur. Ut verò præmissas alteram ab altera ritè distinguamus; quæ latius extenditur, *major* dicitur, ac plerumque primo loco ponitur: minus extensam, et si secundum locum non obtineat, *minorem* vocamus. Usus jam invaluit majorem primo loco positam, minorem quæ hanc sequitur, vocandi, non observata extensionis lege.

155 Schol. In concertationibus litterariis hæc methodus plerumque observari solet. Quum præmissa major, aut minor vera est, absolute conceditur; aut negatur, si falsa sit; quod si ambigua fuerit, distinctione utimur; sensum, quo veram esse admitimus propositionem, concedentes; alium verò, in quo falsam judicamus, negantes. Non ita evenit in conclusione: nam quum eandem negamus, non *consequens*, sed *consequentiam* sive deductionem rectè factam esse, negare debemus. Quod si distinctione opus sit, *consequens* distinguere debemus, et *consequentiam* negare, aut concedere. En rationem hujus diversæ methodi in conclusione, atque in præmissis. Præmissam concedere, aut negare idem est, ac veritatem propositionis assertæ confiteri, aut diffiteri: concessis autem duabus præmissis, consequens verum esse necesse est; unde illud negare non possumus, quum jam ejusdem veritatem in præmissis admiserimus. Nihil aliud nobis restat,

nisi ut deductionem rectè factam negemus. Quando igitur illatio rectè non procedit, præmissis concessis, negatur consequentia; quum verò distinctione opus est consequens distinguimus, *consequentias* verò negamus, et concedimus juxta diversum sensum, in quo rectè, aut secus deductum consequens, verum, aut falsum esse judicamus. Hæc prælibare hic volumus, quæ infra, ubi de methodo disputandi, propriam sedem obtinent, ut naturam ratiocinii luculentius exponeremus.

156 Corol. 1. Parum interest, verumne, an falsum sit antecedens, et consequens, si deductio rectè non processerit. Nam si consequens ex antecedente non emanat, ratiocinatio vitiosa est, nihilque concludit, *Sol exoritur; sed etiam Luna occidit: ergo explicit annus;* prorsus vitiosum est ratiocinium, etiamsi tres propositiones quandoque veræ esse possint; non enim ab ortu solis, aut occasu lunæ anni periodus definitur. Optimam autem ratiocinationem perficere poteris, etiamsi falsæ sin tres propositiones eandem componentes. En perfectam ratiocinationem tribus falsis propositionibus constantem: *Omnis substantia sentiendi capax est: homo est sensationis expers: ergo homo non est substantia.* Si enim notio substantiæ sensationis notionem necessario includeret, atque hominis idea eandem excluderet, necessario sequeretur veritas consequentis.

157 Corol. 2. Rectitudo itaque ratiocinii, quam tantum dialectica considerat, nihil de ejusdem veritate, aut falsitate sollicita, pro-

venit à recta distributione trium notionum; quarum si prima cum tertia rectè connectatur per alteram mediam, deductio ritè instituta est. Idcirco tres illas notiones *terminos* vocant; quarum prima, et tertia dicuntur *extrema*, sive termini extremi: utrumque connectens *medius terminus* audit. Extrema discerni possent, appellando *extremum majus*, quod magis extenditur, sive in majore propositione reperitur: *extremum minus*, quod minus majore extenditur. Quod si rectè procedat terminorum distributio, ratiocinatio optima erit; falsa, aut vera, prout convenientia, aut discordia asserta inter extrema cum medio, falsa, aut vera sit. Ab exemplis superius traditis rem facile illustrabis.

158 Schol. Quod jam inter notiones ac voces discrimen indicavimus (40), idem inter ratiocinationem, atque argumentationem intercedere hic animadvertimus. Ratiocinatio est mentis actio unum ex alio inferentis; argumentatio est ipsamet expositio vocalis hujus internæ conceptionis. Quæcumque igitur hactenus dicta sunt circa ratiocinium, eadem applicari debent argumentationi: quemadmodum quæ de hac dicenda in posterum venient, et alteri suo modo convenire necesse est.

§. II.

Fundamenta ratiocinandi.

159 Tritum est scholæ proverbium: *dici de omni, dici de nullo*; quod quidem œdipo opus

est, ut percipiatur. Ajunt igitur in hoc principio contineri, veluti in nucleo, fundamentum rectæ, aut pravæ, veræ aut falsæ ratiocinationis. Principium sic exponunt: *Dici de omni*, argumentationem respicit affirmativam, in qua quidquid de universali asseritur, prædicari etiam potest de individuis sub illo contentis, eo modo, quo in universali continentur. *Dici de nullo*, argumentationem negativam attingit, quod enim negatur de universali, de individuis ejusdem itidem negari debet, eo modo, quo in ipso continentur. Huic principio innituntur omnes, quæ deinceps argumentationis regulæ tradendæ sunt.

160 Aliud principium est: *Quæ sunt eadem uni tertio, sunt idem inter se*. In hoc axioma manifestè includitur extremorum cum medio (156) identitas, aut distinctio, ex quibus veritas etiam, aut falsitas deductionis dependet. Si enim A est idem cum B, B autem idem etiam est cum C: optimè A et C idem esse deduco. Et hæc quidem argumentationem affirmativam spectant. Ad negativam facile traduces hoc modo: si A idem est ac B, B autem non est C: A igitur non est C. *Quæ enim non sunt idem uni tertio, nec erunt idem inter se*.

161 Corol. Quando nulla intercedit connectio inter extrema et medium, neque inferre licet identitatem, neque distinctionem extremorum in conclusione. Ex. gr. eo quod linea unius lateris figuræ sit recta, non possum deducere, ipsam esse, aut non esse quadratum; utrumque enim potest accidere, quum nulla

connexio detur, neque exclusio inter lineam rectam, et quadratum.

162 Schol. Principia hactenus exposita eatenus dialecticam spectant, quoad rectitudinem ratiocinationis dirigunt, aut ejusdem vitia detegunt: veritas autem, vel falsitas consequentium, etiamsi eorundem principiorum luce deduci valeant, dialecticæ provincia non sunt.

CAPUT II.

Argumentationum species exponuntur.

163 Argumentationum species sex vulgò recensentur: *Syllogismus*, *Enthymema*, *Epicherema*, *Dilemma*, *Sorites*, et *Inductio*. *Syllogismus* est tribus propositionibus constans, cujus proprietates fusiùs capite sequenti exponemus, eo quod in præcipuis ratiocinationis speciebus primas sedes obtineat.

164 *Enthymema* est argumentatio mutila, in qua una ex propositionibus præmittendis subauditur, quando ita clara est, ut facile intelligatur. *Christus est homo; ergo habet animam rationalem*, enthymema est, in quo major propositio (154) *Omnis homo habet animam rationalem*, reticetur, quum ita manifestè sit, ut ab omnibus quasi dicta intelligatur. Prima propositio *antecedens*, conclusio *consequens* vocatur.

165 *Epicherema* argumentatio est involvens in alterutra, aut in utraque præmissa, probationem, vel confirmationem ejusdem: ex. g.

Omne bonum est appetendum: voluntas enim in bonum natura sua fertur: Deus est summum bonum; quia ab illo bonum creatum dimanat: Deus itaque omni voluntatis conatu est appetendus.

166 *Dilemma* duas sæpiùs, nonnumquam tres propositiones continet invicem pugnantes, ex quibus necessariò contra adversarium aliquid concluditur. Vulgare est dilemma contra pirrronicos usurpatum: *Aut scis, te non scire, aut nescis: si nescis, non potest hoc affirmare: si scis, aliquid ergo sciri potest.*

167 Corol. Tria igitur vitia in dilemmate vitanda sunt. Primum, ne membra disjuncta falsa sint. E falso enim quid deduces? Nam negando dilemma, adversarius vim omnem retundit argumentationis. 2. Ne ex aliquo membro id concludi velit, quod ex eo non sequitur necessariò. 3. Ne eodem dilemmate utens adversarius, in te aliud absurdiùs intorquere possit; quod maximè in hoc argumentationis genere evenire solet.

168 *Sorites*, quæ et *gradatio* dici solet, est argumentatio, in qua ab una veritate concessa ad aliam descenditur: ita ut prædicatum præcedentis fiat subjectum enuntiationis proximè sequentis. En brevisculum soritem, quo Cato in Cicerone librum tertium de Finibus claudit: "Quod si ita est, ut neque quisquam nisi bonus vir, et omnes boni beati sunt: quid philosophia magis colendum, aut quid est virtute divinius?"

169 Corol. Plerumque in soritem illud in-

currit vitium, ut ideæ mediæ malè cum subsequentibus conjungantur: singulæ enim ita altera alteram debet continere, ut subsequens à præcedente omninò dependeat: quæ si hoc modo non diffluant, fallacissimum est argumentandi genus.

170 Demùm *inductionem* vocant ratiocinationem à partibus enumeratis ad totum concludentem. Evidens erit conclusio, si omnibus partibus recensitis consequens deducatur: alioquin nullius roboris erit consequentia. In physicis ad eruendas generales naturæ leges feliciter adhibetur: ex. gr. si ab enumeratis corporibus, etiam his, quæ alia in se recipere videntur, ut vitrum lumen, metalla mercurium, impenetrabilitatem corporum deducas, ex eo quod hæc per poros permeant; quibus oclusis, excluduntur.

171 Schol. Prosylogismum recensitis speciebus aliquid adjungunt, quem tamen nos ad syllogismos referimus. En prosylogismus: *Omnis substantia spiritualis est immortalis: mens est substantia spiritualis: ergo est immortalis: quod immortale est finem non habet: ergo animus etiam post mortem permanet.* Propositio adjuncta priori syllogismo *minor subsumpta* vocatur. In duos autem syllogismos prosylogismum resolvi oportere; ad unum omnes convenire debent.

CAPUT TERTIUM.

DE SYLLOGISMO.

§. I.

Syllogismi species.

172 Syllogismus, ut jam ante (163) indicatum fuit, est argumentatio tribus propositionibus constans, majore, minore, et conclusione: in quo ab enthymemate differt, quod antecedente, et consequente tantum constare docuimus (164). In syllogismo, quod et omni argumentationi commune est, distinguuntur *materia et forma*. Materia sunt *termini*, ex quibus componitur (157): forma verò eorundem terminorum dispositio.

173 Corol. Quando igitur termini ritè dispositi sunt, syllogismus *ratione formæ*, ut ajunt, concludit: ita ut, concessis præmissis, conclusionem admittere necesse sit, quamvis falsam propositionem contineat. *Ratione materiæ* concludit, quando præve dispositis terminis, nihilominus in conclusione propositio vera continetur. *Aliquis vir mores hominum multorum vidit, et urbes: Ulysses fuit aliquis vir: ergo Ulysses multorum hominum mores et urbes vidit*, ratione materiæ, non ratione formæ concludens est syllogismus (183).

174 Dividitur primò in *simplicem*, et *compositum*. Syllogismus *simplex* propositiones con-

tinet, unicum subjectum, atque attributum comprehendentes (130). Qui iterum in *communem* atque *expositorium* tribuitur. *Communes* suo nomine satis explicantur: *expositorius*, qui medium terminum habet singularem. En precedentem syllogismum in expositorium conversum, ac vi formæ rectè etiam concludentem: *Ulysses mores hominum vidit: Ulysses fuit vir: ergo aliquis vir mores hominum vidit* (182).

175 Schol. Medium terminum (157) ægrè solent tirones discernere ab extremis: ut autem facile dignoscatur, sequens admonitio præ oculis haberi debet. Ex terminis in syllogismo reperiis ille est medius, qui bis reperitur in præmissis, atque in conclusione non invenitur: extremi verò in conclusione reperiiri debent. Quod si extremum majus à minore secernere velis, primum in propositione majore, ab eo enim hæc denominatur: alterum in propositione in altera contenta reperiiri debet. En syllogismum, in quo omnia dilucidè percipies: *Omne animal est vivens: sed omne vivens est substantia: ergo omne animal est substantia*. Juxta præmonstratas leges, *vivens* est medius terminus; *substantia* est majus extremum, et propositio, in qua continetur, est major, etsi secundo loco enuntietur, *animal* denique minus extremum est.

176 Syllogismus compositus saltem unam ex propositionibus compositam includit; plerumque etiam duas (130). Hujus syllogismi exempla dabimus, ubi ejusdem leges exponemus.

177 Altera divisio syllogismi est in *demonstrativum*, *probabilem*, et *sophisticum*. In demonstrativo utraque præmissa ita certa esse debet, quæ evidentiam audienti ingeneret. Probabilis dicitur, qui unam saltem præmissam probabilem (94) continet. Sophistici syllogismi adeò frequentes sunt, ut etiam ab his, qui dialecticam non callent, satis dignoscantur. Peccant nimirum aut ratione *materiae*, aut ratione *formæ*, ita ut vitium ægrè discernatur; quod ita aliquando solet occultari, ut demonstrationis speciem præ se ferat, in scientiis non sunt infrequentes. De hujusmodi syllogismorum speciebus singillatim infra sermo recurrit.

§. II.

Syllogismorum leges.

178 Lex I. *Syllogismus tres tantum terminos habere debet*. Hanc legem, quæ ceterarum fundamentum, ac basis est, sic demonstrarem. Syllogismus simplex tribus propositionibus simplicibus componitur (174). In tribus autem propositionibus simplicibus sex tantum termini reperiuntur; quælibet enim unico subjecto, atque attributo constat (130): ergo sex tantum termini in omni syllogismo includuntur. Rursum, quilibet ex his terminis bis reperitur in syllogismo: nam de termino majore medius debet prius affirmari aut negari, deinde etiam de minore; inter quos deduci debet convenientia, aut disconvenientia in conclusione (151):

sex igitur termini sunt tres bis repetiti. Præterea vis ratiocinationis huic axiomati, tamquam basi firmissimæ, nititur: *quæ sunt ead. in un. tertio, sunt idem inter se*: ergo si adsit quartus terminus, axiomatis applicatio non habet locum (160).

179. Corol. 1. Quod si aliquis terminus sensu diverso in conclusione, aut in minori accipitur, atque in majore usurpatus fuit, corrumpit syllogismi rectitudo: quatuor enim terminos contineat necesse est; quum non idem sit ille terminus diverso sensu utrobique adhibitus; quamvis voces ipsæ sint. En vitiosam ratiocinationem quam pluries in scriptoribus sublestæ fidei usurpatam invenies: *Tolerantia virtus est. Religio christiana virtutes omnes amplecti docet: suadet ergo tolerantiam*. Alia enim est tolerantia, quæ inter virtutes locum obtinet, ab ea, quam isti suadere conantur.

180. Corol. 2. Peccant etiam contra hanc legem, qui terminorum suppositiones (95) in eodem syllogismo variant. Nam, variata suppositione, jam idem terminus non est, quidquid sit de vocabulorum uniformitate. Hoc vitio laborat sequens argumentatio: *Homo est rationalis: rationale est differentia: ergo homo est differentia* (18). Rationalem quidem in minore supponit logicè, seu simpliciter, quum in majore suppositionem habuerit personalem (97).

181. Lex II. *Medius terminus in alterutra ex præmissis in tota sua amplitudine, sive universaliter usurpari debet; seu quod idem est, habere oportet suppositionem perfectè dis-*

tributivam. Nam si medius terminus in propositione majore ita non sumatur, quatuor terminos habebit syllogismus; ut evidens fit in sequenti: *Omne metallum est substantia: omnis arbor est substantia: ergo omnis arbor est metallum*. Terminus *substantia* in neutra ex his præmissis suppositionem habet completè *distributivam* (99); supponit enim utrobique *disjunctivè* (101) reddens hunc sensum: *Omne metallum est aliqua substantia; omnis arbor est aliqua substantia*: quumque sint substantiæ distinctæ, quatuor terminos continet syllogismus.

182. Schol. Neque dixeris *expositorium* syllogismum modo (174) inter legitimos admissum esse, attamen singularem in ipso esse medium terminum, qui ubique eandem habet amplitudinem. Nam propositio singularis ad universalem reducitur eo modo, quo jam ostensum est articulo 109. Undè medius terminus est universalis.

183. Corol. Si utraque præmissa particularis sit, conclusio nulla deduci potest: medius enim terminus in alterutra sumi debet universaliter. Hinc tritum proverbium, quod etiam in regulis syllogismi numerant: *ex pluribus particularibus nihil sequitur*. Vide infra numero 187.

184. Lex III. *Medius terminus non debet in conclusione reperiri: sive ut vulgò dicunt, non debet ingredi in conclusionem*. Quandoquidem in conclusione ostenditur extremorum identitas inter se, quæ in præmissis ostensa est in tertio; si tertium, sive medium ingrederetur conclu-

sionem, nihil concluderet: repeteret enim unam ex præmissis; aut si aliquid diversum enuntia- ret, quatuor terminos haberet syllogismus. En exemplum: *Omnis homo est mortalis: sed omne mortale est animal: ergo omne mortale est ho- mo.* Si enim *mortale* conclusionis idem est, at- que usurpatum in majore, eadem erit proposi- tio; si secus, mutat suppositionem, ac termi- nos quatuor continet (178).

185 Lex IV. *Extrema in conclusione plus extendi non debent, quam in præmissis.* Ete- nim si alterutrum amplitudinem majorem in conclusione haberet, atque in præmissis data ipsi fuit, non unus idemque repetitus, at duo termini *formaliter*, ut ajunt, diversi essent: quod quatuor terminos in syllogismum induceret. Hujusmodi vitium in hoc syllogismo reperies: *Omnis homo est vivens: sed omnis homo est ri- sibilis: ergo omne vivens est risibile.* *Vivens* enim propositionis primæ attributum particula- re est; illa enim propositio includit hunc sen- sum: omnis homo est aliquis ex viventibus: in conclusione verò supponit *completè distributi- vè* (99), sensum hunc reddens: *omne quod vi- vit, risibile est.* En igitur quatuor terminos in prædicto syllogismo.

186 Lex V. *Conclusio ex præmissis affir- mativis debet esse affirmativa; ex alterutra negativa, aut particulari, negativa, aut par- ticularis: ex probabili probabilis.* Brevius sic alii secundum et tertium membrum hujus regu- læ enuntiant: *conclusio sequitur debiliorem par- tem.* Ratio primi membri legis in illo principio

nititur: *dictum de omni* aut etiam *quæ sunt ea- dem uni tertio* (159, 160): quemadmodum alterius partis veritas ex axioma: *dictum de nullo*; aut ex illo: *quæ distinguuntur in tertio, distinguuntur inter se*, manifestè deducuntur. Quandoquidem si utraque est affirmativa, iden- titatem asserere; si altera præmissarum nega- tiva, alterutrius extremi cum medio identita- tem negare debet: ergo ex affirmativis affirma- tiva: ex alterutra negativa conclusio negativa provenire debet.

187 Lex VI. *Ex negativis, aut particu- laribus præmissis nulla conclusio deduci valet.* Secunda pars ante (183) ostensa est. En primæ demonstrationem. Ex negativis, neque conclu- sio affirmativa deduci potest ex superiori num- ero; neque negativa deductio est recta. Ex eo enim quod duæ notiones tertiæ non conveniant inferre non licet eas inter se disconveni- re (161); secus hæc deductio teneret, atque omnes hujus similes: *Homo non est lapis: lapis non est sensitivus; ergo homo non est sensiti- vus.* Præterea syllogismus ut rectè concludat, propositionibus majore, et minore debet constare: omnes autem propositiones negativæ ma- jores sunt, quum habeant suppositionem per- fectè distributivam (114); nulla igitur ex illis deductio erui potest.

188 Schol. Nonnumquam propositiones ali- quot negationis speciem præ se ferentes, ad affir- mativas reduci possunt: ecce syllogismus, qui nullus peccat contra leges præscriptas: *Nemo scribens invia minerva bonos versus facit; Che-*

rillus minervam non habebat; ergo Cherillus non faciebat bonos versus. Minor hujus syllogismi exponi potest per hanc affirmativam: *Cherillus est poeta minerva carens* (128).

189 *Anacephaleosis.* Præscriptæ hactenus leges ad unam tantum omnes includentem reduci possunt. Nimirum *in syllogismo major contineat conclusionem; minor ostendat in majore conclusionem contineri; tum deductio legitima semper erit.* Dogma hoc logicum tan affirmativis, quam negativis syllogismis applicandum est. Et quidem de affirmativis nulli subesse dubium potest; quum hujusmodi lex sit evidens applicatio illius axiomatis; *quæ sunt eadem unitertio, sunt idem inter se.* Ad negativos quod attinet, vel negatio afficit majorem propositionem, adeoque negat universaliter id ipsum, quod in conclusione negatur, minor autem ostendit rationem negandi; vel si major sit affirmans, minor ostendit disconvenientiam, quæ implicite in majore continetur. Syllogismum negativum considerâ, atque ita clarius hæc percipies: *Honestum non est vituperandum; studium philosophiæ honestum est: ergo non est vituperandum.* Conclusio in majore propositione involvitur: qui enim negat honestum vituperatione dignum, inficiatur etiam philosophicum studium vituperandum; eo quod in minore asseratur in honestis computari. Alter hic syllogismum in minorem negationem rejicit: *In quod honestum est, laudandum: segnitie non est honesta: non est igitur laudanda.* Minor propositio manifestat conclusionem in majore con-

tineri; asserit enim segnitie, quæ studiosam juventutem plerumque invadit, minimè honestam esse, adeoque inter res laude dignas minimè recensendam, quod ipsum asserit conclusio.

190 Schol. Si vitiosos syllogismos ad præcedentem legem, veluti ad lapidem lydium probaveris, non ægrè invenes omnes in ipsam peccare. Aliis etiam placet primam legem (178) unicam esse, ex qua syllogismi rectitudo haurienda sit: reliquas verò consecutaria, sive applicationes ejusdem esse. Sanè quæ modo tradita est regula, veluti epitome reliquarum, aliud nihil est, quam elucidatio dispositionis trium terminorum, quibus constare debet syllogismus.

CAPUT QUARTUM.

DE SYLLOGISMO COMPOSITO.

§. I. L.

Syllogismus hypotheticus.

191 Syllogismi compositi species sunt, *hypotheticus*, seu *conditionalis*; *copulativus*, seu *conjunctivus*; et *disjunctivus*. Hypotheticus, de quo in præsentî articulo, est syllogismus, cujus utraque, aut altera ex præmissis conditionem includit. Duo membra majoris propositionis *conditio*, et *conditionatum* dici solent: ab aliis propositionis membrum conditionem includens vocatur *antecedens*, *conditionatum con-*

sequens. Duobus modis concludere potest hic syllogismus: aut affirmando conditionem in minore, et deducendo consequens, seu *conclitionam* in conclusione: aut ipsum negando: atque inde negationem antecedentis deducendo: ex. g. *Si sol lucet, dies est; sol lucet; ergo dies est: dies non est; ergo sol non lucet.*

192 Schol. Omnis propositio conditionalis, etiam negantis speciem præ se ferens, ad affirmativas reduci debet. Asserit enim connexionem necessariam conditionem inter et conditionatum; qua non existente, propositio falsa sit necesse est. Hinc omnis hypothetica æquivalet universali affirmativæ, quæ ejusdem conditionalis vices gerere etiam potest: hæc certò alterius veritatem necessariò supponit. Unico exemplo utramque veritatem illustro hujus conditionalis negativæ. *Si philosophus non habet scientiam castigatis moribus conjunctam, evanescet in cogitationibus suis; huic universali absolutæ respondet, quæ ejus vice substitui potest: Omnis philosophus, cujus scientia moribus depravatur, evanescit in cogitationibus suis: cujus veritas, etiamsi ex D. Paulo non comprobaretur, experientia tamen quotidiana satis superque convincitur.*

193 Leges syllogismi hypothetici sunt, I. *Si asseritur in minore conditio, affirmari debet conditionatum in conclusione.* Nam propositio hypothetica enuntiat connexionem inter conditionem et conditionatum (192); quando igitur altera existit, existere etiam debet et alterum; adeoque asserto in minore antecedente,

in conclusione consequens affirmari debet. *Si sol est centrum commune planetarum, circa ipsum moventur: sol est centrum planetarum: ergo circum solem aguntur.*

194 Lex II. *Negatio in minore conditionata, in conclusione negari debet existentia conditionis.* Supponitur enim necessaria inter utrumque dependentia; secùs conditio nulla esset, falsò enim assereret, id quod re vera ab alio non dependet, ab ipso dependere. Hinc recta est hæc deductio: *Si juvenus haberet initium sapientiæ, timorem Domini haberet: juvenus depravata timorem Domini non habet: ergo nec initium sapientiæ.*

195 Schol. Animadvertendum tamen, non rectam esse deductionem ab affirmatione *consequentis* ab affirmationem *antecedentis*: en fallacem consequentiam hoc modo deductam: *Si pluit, aer humidus est: aer humidus est: pluit ergo:* persæpè enim subhumidum aerem experimur, quin vapores in pluviam concrecere videamus. Vitium hujusce conclusionis in eo situm est, quod in hypothesi non asseritur necessaria connexio inter conditionatum, et conditionem: at conditionem tantum necessariò trahere conditionatum: ex. g. *Si Ptolomæus Pompejum capite minuerit, rectè deduces esse mortuum: malè autem ex ejus morte, eidem caput obtruncatum deduces: poterat siquidem alio mortis genere perire. At ratione materiæ, inquires, plerumque vera esse potest deductio, quemadmodum in Pompejo vera fuit. Has conclusiones dialectica curat scilicet.* Hæc conclusio

etiam vera est, *Petrus Apostolus Romæ occidit*; illam tamen malè deduceres ex his præmissis: *Cui caput jussu Neromæ Romæ obruncatur, occidit: at jussu Neronis D. Petrus Romæ occisus est: ergo Romæ occidit.* Omnes propositiones veræ sunt, consequentia tamen minimè descendit.

196 Lex III. *Syllogismus utramque præmissam hypotheticam includens, conclusionem hypotheticam habere debet.* Nimirum in conclusione tantum deduci potest conditio majoris eo modò, quo conditionatum assertum est in minore (193); minor autem hypothetica supponitur: consequentia igitur conditionalis sit, oportet; et quidem ipsamet conditio in majore enuntiata, quemadmodum in sequenti syllogismo videre licet: *Si juvenis christianum in morem vitam instituerit, in senectute non recedet ab eo: atqui in senectute non recedens à christianis institutis, sanctè moritur: ergo si juvenis christianam vitam duxerit, sanctè morietur.*

197 Schol. Solent, qui fallaciis delectantur, eam inserere conditionem in majore propositione, quæ conditionato in minore repugnet: ex qua repugnantia absurdum in conclusione sequatur, necesse est: hujusmodi esset sequens absurda illatio: *Si Antichristus probè vixerit, existet: at si existet, nequam erit: ergo si probè vixerit, nequam erit.* Pudet futilibus hisce ineptiis tempus consumere. Negando suppositum, quod si existat, probè vivere possit, ex suppositione quod ejus improbitatem Deus præviderit, evanescit difficultas; ac simul, in quo

fallacia sit, ostenditur. Nam posita prævisione divina, simul ponitur ipsum non probè victurum, adeoque pugnantia includit propositio.

§. II.

Syllogismus disjunctivus.

198 Syllogismus disjunctivus dilemma (166) quoddam est, aut dilemma species syllogismi disjunctivi. Constat propositione disjunctiva in majore, cujus unum ex membris affirmatur in minore, ac reliqua in conclusione negantur; vel si hæc negantur in minore, in conclusione affirmatur, quod omissum erat in minore. En syllogismum disjunctivum, seu dilemma Stoicorum, ut divinationem probarent, à Cicerone (2. de Divin. cap. 49.) expositum, pluribus membris constans. "Si sunt dii, neque ante declarant hominibus, quæ futura sint, aut non diligunt homines, aut quid eventurum sit ignorant, aut existimant nihil interesse hominem scire quid sit futurum, aut non censent esse suæ majestatis præsignificare hominibus, quæ sint futura, aut ea ne ipsi quidem dii significare possunt. At neque non diligunt nos; sunt enim benefici, generique hominum amici; neque ignorant ea, quæ ab ipsis constituta, et designata sunt; neque nostra nihil interest scire ea, quæ futura sunt; erimus enim cautiore, si scierimus; neque alienum ducunt majestate sua; nihil est enim beneficentia præstantius; neque non possunt futura præoscere: non igitur

tur dii sunt; nec significant nobis futura, sunt autem dii; significant ergo. Et non, si significant futura, nullas dant nobis vias, ac significationum scientiam; frustrâ enim significant: neque si dant vias, non est divinatio: est igitur divinatio.”

199 Syllogismi disjunctivi leges sunt sequentes. I. *Nullum medium reperiri debet inter diversa membra disjunctionis.* Cæteroquein apertissimè falsa est, atque adeò nulla consequentia disjuncta. *Aut ob avaritiam, aut misera ambitione laborat homo,* falsa disjunctio est: quum possit alio vitio laborare, aut nullo, quod videre licet ex sequenti lege.

200 II. *Lex. Inter membra disjunctionis unum aliquod subjecto, de quo asseritur disjunctio, convenire debet.* Qui enim asserit hoc, aut alterum, tertiumve subjecto convenire; si nullum ex his illi quadrat, medium datur, quod ipsi aptari potest, quod jam ostensum est disjunctionem nullam facere. Vide in eodem lib. 2. de Div. c. 50. *Primum enim hoc sumitis etc.* Tullii responsionem ad disjunctivum Stoicorum ratiocinium.

201 III. *Lex. Si minor affirmat in syllogismo disjunctivo, conclusio est negativa; si minor negat, affirmare debet aliquod ex membris conclusio.* En exemplum: *Aut dies est, aut nox: dies est: ergo non est nox: est nox: ergo non est dies.* Nimirum id demùm est disjunctionis scopus, ut ex rebus incompatilibus, ex quibus unum necessariò convenire, aut non convenire subjecto disjunctionis debeat, ex

affirmatione, aut negatione alterius, alterum deducatur esse, aut non esse.

202 Schol. Syllogismi complexi duobus simplicibus æquivalent, aut pluribus etiam juxta numerum propositionum; in quas præmissa complexa dividi potest. Ex gr. Syllogismus ille quamvis brevissimus, *aut dies etc.*, his duobus respondet: *opposita simul esse non possunt: dies et nox sunt opposita: ergo simul esse non possunt. Dies et nox simul existere non possunt: nunc est dies: ergo non est nox etc.* Et hæc ratio est, cur plerumque ex præmissis affirmativis conclusio negativa in disjunctione deducatur; quod alicui negotium facessere posset, si crediderit, in syllogismis complexis consequentias non eisdem legibus subjici, atque in syllogismis simplicibus; quod prorsus falsum est.

§. III.

Syllogismus copulativus.

203 A propositione conjunctiva, seu copulativa (133) negante, hæc argumentatio nomen trahit. Ea videlicet est syllogismi copulativi natura, ut è duobus incompatilibus, quæ in majore negantur, posse conjungi; altero in minore affirmato, ad alterius negationem in conclusione procedatur. Talis est hæc argumentatio: *Christianus cupiditatibus obsequi, et Christum sequi non potest; homines mundo dediti cupiditatibus obtemperant: ergo Christum sequi non possunt.*

204 En syllogismi copulativi leges. I. *Membra copulata simul vera esse non possunt seu debent esse opposita.* Vis enim argumentationis conjunctivæ in eo consistit, ut ex alterius affirmatione in minore, negatio alterius deducatur in conclusione: quæ, amabo, erit hæc consequentia: *Nox et dies esse non possunt: nunc est nox apud antipodas: ergo dies nobis esse non potest.* Fallax deductio, quum nulla oppositio inter noctem et diem in diversis hæmisphæriis unquam inventa sit.

205 Lex II. *Ex membris oppositis in præmissa majore assertis, alterum affirmari debet in minore, alterum in conclusione negari.* Si enim negaveris in minore, quum jam major negans supponatur, conclusio proveniet è præmissis negativis; adeoque illegitima sit, oportet (186). Hoc vitio laborat hic syllogismus: *Non potest quis currere et sedere; Cæsar non currit; ergo sedet.*

206 Schol. Politus quidam auctor aliam adhuc statuit legem. "Si membra copulata non possunt simul esse falsa, negato uno in minore, affirmetur alterum in conclusione: ex. gr. *Non potest fieri, ut hæc propositio: logicus disputat, nec sit vera nec falsa: sed falsa non est: ergo est vera.*" Pace tamen doctissimi viri hunc syllogismum in disjunctivis censerent; quum manifestum sit; particulas *nec* in hujusmodi propositionibus disjungere, ita ut sensum hunc reddant: *Hæc propositio, logicus disputat, aut vera aut falsa est: nec enim necessarium unquam putaverim, ad expendendam propositionem*

num naturam, particularum citius, quam sensus rationem haberi. Sed hæc hactenus.

CAPUT V.

De figuris syllogismorum.

207 FIGURA syllogistica est diversa medii termini in præmissis collocatio. Quatuor videlicet modis juxta terminorum numerum in præmissis contentum medius terminus collocari potest. Et primò quidem ut sit unius subjectum, alterius verò prædicatum; quæ dicitur prima figura: in altera utrobique est prædicatum. Tertia figura est, quum subjecti loco ponitur in utraque præmissa. In quarta demum prædicatum est in majore, et subjectum in minore. Verum quum hæc sit inversio materialis terminorum, postrema hæc figura passim ab auctoribus exploditur, velut inutilis; nec injuria, quantum mei iudicii est.

208 Modus syllogismi dicitur trium propositionum dispositio juxta diversitatem figurarum modo assignatam: quæ quidem diversitas quantitatem juxta ac qualitatem attingit (104). Meminisse oportet, propositionum qualitatem et quantitatem litteris A, E, I, O, designari (110): quoniam tres syllogismi propositiones aliqua ex his litteris comprehendere debent. Jam verò si litteræ prædictæ per trinas conglabationes disponantur, periculum facienti patebit in 64, unajunt, combinationes distribui posse. Ex his tamen duodecim tantum, si ad

trutinam legum syllogisticarum expendantur, rectam consequentiam continere invenientur. Duæ tamen ex his etiam si non illegitimæ sint, in aliis decem comprehenduntur. Nam conglobatio IEO eadem est atque EIO, materiali tantum præmissarum inversione, quod pariter dicendum de altera AEO, quæ omnino similis est EAO.

209 Schol. Auctor quidam satis cognitus modum IEO ait non concludere, eo quod prædicatum in conclusione negativa latius significet, ac universalius supponat, quàm in præmissa affirmativa. Idem tamen modum EIO in legitimis habet; qua principiorum coherentia, alii viderint. Nos quidem hæc notamus, non impugnandi libidine, quandoquidem nomina scriptorum supprimimus; sed incautos monendi causa, ne in errorem eundem impingant, aliorum scripta legentes: quod et nobiscum fieri, non solum patimur, verum à subsequuturis scriptoribus enixè flagitamus. Neque enim ii sumus, qui supra humanam conditionem nos collocatos esse gloriemur.

210 Ex decem illis modis legitimè concludentibus, ac diversa medii termini *collocatione*, novemdecim enumerantur modi, sequentibus vocabulis indicati, atque in hexametros conformati, memoriæ juvandæ causa:

Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralipon,
Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesomorum,
Cesare, Camestres, Festino, Baroco, Darapti,
Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison,

In qualibet ex his vocibus, omni prorsus significatione destitutis, attendendæ sunt tres primæ vocales, quæ juxta diversitatem collocationis syllogismorum varietatem indicant, universalibus, particularibus, affirmativis, negativis propositionibus coalescentium; ita tamen ut prima majorem, minorem altera, tertia conclusionem demonstret. Ex gr. *Barbara* syllogismum tribus propositionibus universalibus affirmativis compositum designat. *Celarent* duobus universalibus negativis, atque affirmativa pariter universali, conformatum syllogismum indigitat, et sic deinceps.

211 Neque dixeris, easdemmet vocales, atque eodem ordine dispositas sæpius in tetrastico contineri, quod inanem repetitionem redolere videtur. Sciendum enim est, duos concludendi modos à dialecticis distingui; alterum *directum*, *indirectum* alterum. In modo directo majoris prædicatum est etiam conclusionis attributum: in altero est conclusionis subjectum. Quamobrem in prima figura (207) reperiri debent modi *directi*, atque *indirecti* concludendi. Quatuor tantum concludunt *directè*, scilicet *barbara*, *celarent*, *darii*, *ferio*: reliqui *barali*, *celantes*, *dabitis*, *fapesmo*, *friseso* indirectè concludunt. Et hi quidem ad primam figuram, in qua medius terminus est subjectum majoris, atque attributum minoris. Ad secundam figuram, in qua medius terminus est bis attributum, pertinent *cesare*, *camestres*, *festino*, *baroco*, quorum syllogismi, sicuti alii omnes à quatuor primis, indirectam consequentiam præ-

bent. Demùm in tertia figura, quæ medium terminum tamquam subjectum bis includit, comprehenduntur *darapiti, felapton, disamis, datisi, bocardo, ferison*. Exempla horum syllogismorum ob oculos posita, clariora reddent hactenus dicta.

Figura prima, in qua medius terminus est subjectum majoris, et attributum minoris.

MODI DIRECTI.

Barbara

A Omne *capax se movendi* est immateriale;

A Omnis anima brutorum est *capax se movendi*;

A Ergo omnis anima brutorum est immaterialis.

Celarent

E Omne *capax se movendi* non est materia;

A Omnis anima brutorum est *capax se movendi*;

E Ergo omnis anima brutorum non est materia.

Darii

A Omne *capax se movendi* est immateriale;

I Aliqua anima brutorum est *capax se movendi*;

I Ergo aliqua anima brutorum est immaterialis.

Ferio

E Nihil *capax se movendi* est materia;

I Aliqua anima brutorum est *capax se movendi*;

O Ergo aliqua anima brutorum non est materia.

MODI INDIRECTI.

Barali

A Omne *capax se movendi* est immateriale;

A Omnis anima brutorum est *capax se movendi*;

I Ergo aliquid immateriale est anima brutorum.

Celantes

E Omne *capax se movendi* non est materia;

A Omnis anima brutorum est *capax se movendi*;

E Ergo nulla materia est anima brutorum.

Dabitis

A Omne *capax se movendi* est immateriale;

I Aliqua anima brutorum est *capax se movendi*;

I Ergo aliquid immateriale est anima brutorum.

Fapesmo

A Omnis anima brutorum est *capax se movendi*;

E Nulla materia est *anima brutorum*;

O Ergo aliquid *capax se movendi* non est materia.

Friseso

I Aliquid *capax se movendi* est anima brutorum;

E Nulla materia est *capax se movendi*;

O Ergo aliqua anima brutorum non est materia.

Secunda figura: medius terminus utrobique predicatur.

Cesare

E Nulla materia est *capax se movendi*;

A Omnis anima brutorum est *capax se movendi*;

E Ergo nulla anima brutorum est materia.

Camestres

A Omnis anima brutorum est *capax se movendi*;

E Nulla materia est *capax se movendi*;

E Ergo nulla materia est anima brutorum.

Festino

E Nulla materia est *capax se movendi*;

I Aliqua anima brutorum est *capax se movendi*;

O Ergo aliqua anima brutorum non est materia.

Baroco

A Omnis anima brutorum est *capax se movendi*;

O Aliqua materia non est *capax se movendi*;

O Ergo aliqua materia non est anima brutorum.

Tertia figura: medius terminus utrobique est subjectum.

Darapti

A Omnis anima brutorum est *capax se movendi*;

A Omnis anima brutorum est immaterialis;

I Ergo aliquid immateriale est *capax se movendi*.

Felapton

E Nulla anima brutorum est materia;

A Omnis anima brutorum est *capax se movendi*;

O Ergo aliquid *capax se movendi* non est materia.

Disamis

I Aliqua anima brutorum est *capax se movendi*;

A Omnis anima brutorum est immaterialis;

I Ergo aliquid immateriale est *capax se movendi*.

Datisi

A Omne *capax se movendi* est immateriale;

I Aliquid *capax se movendi* est anima brutorum;

I Ergo aliqua anima brutorum est immaterialis.

Bocardo

O Aliqua anima brutorum non est materia;

A Omnis anima brutorum est *capax se movendi*;

O Ergo aliquid *capax se movendi* non est materia.

Ferison

E Nihil *capax se movendi* est materia;

I Aliquid *capax se movendi* est anima brutorum;

O Ergo aliqua anima brutorum non est materia.

212 Schol. Non modo aliarum scientiarum studiosi, verum philosophi etiam ipsi ingenue fatentur, vix unquam in conformandis syllogismis ad has figuras ac modos mentem re-

volvere. Idcirco nonnulli recentiores ne verbum quidem faciunt de hujusmodi figuris, ac modis syllogismorum. Nos ea omnino prætermittere nefas duximus: fusiore calamo tractare, superfluum. Quæ tamen de reductione syllogismorum tradebantur, adeo inutilia, atque intricata videntur, ut cum Augustino dicere non dubitemus: *Plerumque accidit, ut facilius homines eas res assequantur, propter quas discendas ista discuntur, quam talium præceptorum notiosissimas disciplinas.* (De Doctr. Christ. 2. cap. 37).

CAPUT VI.

DE DEMONSTRATIONE, ALIISQUE ARGUMENTATIONIBUS.

§. I.

Demonstratio.

213 DEMONSTRATIO est deductio alicujus propositionis è principiis certis, atque evidentibus. Quæ quidem deductio, aut *proxima* est aut *remota*. Primæ demonstrationes geometricæ proximæ sunt: deducuntur enim inmediate è principiis, vel axiomatis, quæ in ipso geometriæ limine stabiliuntur, atque ab omnibus sensu communi præditis percipiuntur. Remote sunt illæ, quæ ab demonstratis descendunt; illisque admissis, ac benè perceptis, non potest intellectus, quin illis assentiatur.

214 Rursus demonstratio vel unico syllogismo: exponitur, et dicitur *simplex*: vel plu-

ribus ratiocinationibus coalescit, et *composita* vocatur. Utraque directa, aut indirecta esse potest. Quæ rem à principiis, aut notionibus certis, ac evidentibus prædicatum subjecto convenire ostendit, *directa* nuncupatur: eam verò, quæ absurdum aliquod ostendit sequuturum, ni res ita esset, *indirectam* appellant, vel *apogogicam*. Sanè non semper aliqua evidens ratio ex ipsismet rei notionibus occurrit, è qua directa demonstratio erui valeat; absurdum tamen licet reperire quod nasceretur, si contra, atque asserimus, res se haberet. Quumque duo contradictoria simul vera esse non possint, eo quod res simul esse, et non esse sequeretur, hujusmodi demonstratio invicta est, atque ad contradictionem reducit; sive, ut ajunt, ad *impossibile*.

215 Denique tres alias demonstrationum species assignare solent dialectici: à *priori*, à *posteriori*, atque à *simultaneo*, aut *concomitante*. Rem à priori demonstramus, si medium demonstrationis sit causa, aut aliquid naturæ sua rem antecedens. Hujusmodi sunt effectuum existentia à naturæ legibus descendendum demonstrata; uti aeris, ignis, aliorumque corporum vel levissimorum gravitas ex universali lege gravitatis corporum ostensa, aliaque sexcenta.

216 A posteriori illa dicitur demonstratio, quæ ab effectibus causam ostendit: Videre licet in secundo de natura Deorum elegantem Tullii sermonem, quo Dei providentiam demonstrat, et quem Balbo attribuit Stoicorum

partes agenti. Fusius has demonstrationes in metaphysica exponemus, ubi à posteriori existentia Dei contra Atheos invictè demonstratur.

217 Non omnes tertium membrum divisionis modò allatæ libenter recipiunt; existimantes, demonstrationem à *simultaneo* in prima divisionis parte contineri. Rem in medio relinquimus, satis judicantes, quid nomine demonstrationis à *simultaneo* intelligant, exponere: quam quidem sic explicant. "Demonstrationes à *simultaneo*, aut per *ideam* dicuntur illæ, in quibus rerum proprietates per ideam ipsam, quam de illis nobis formamus, demonstrantur: illæ exempli causa in quibus trianguli proprietates per ideam ipsam, quam trianguli habemus, demonstrantur. Tertium hoc demonstrationis genus, insistit *Para*, in quibus de rebus affirmamus, quæ penitus in earum idea inclusa videmus, omnes geometricas demonstrationes fundat, et statuit. Nullam aliam rationem habet geometra.... ut has atque illas proprietates triangulo, *ceteris* tribuat, quam *intrinsicam exigentiam* harum figurarum: neque earum *intrinsicam* exigentia illi aliundè demonstratur, quam ex idea ipsa, quam illarum habet." *Notat tamen idem auctor*, "demonstrationem per ideam, in *ideali* tantum statu locum habere: in quo nullas alias hæ proprietates habent, nisi quas ideæ abstractæ à nobis mente conceptæ illis tribuunt: neque vim ullam habere in physico rerum statu, in quo earum natura non sanè id tantum est, quod libeat menti nostræ eam esse."

§. II.

Demonstrationes præposteræ.

218 Demonstratio vitio laborare potest tum ratione *formæ*, quum etiam ratione *materiæ*. Si in aliquam ex regulis syllogismorum (178) peccaverit, vitiosam formam continebit; eoque consequentia nulla erit, quantumvis propositio vera sit. Quod si principia demonstrationis extra controversiam non sint, aut aliquid obscurum, dubium, vel quod detestandum magis esset, falsum poneretur, *materiam* vitiosam facit, ac demonstrationem præposteram.

219 Licet tamen quandoque exactam demonstrationem cudere, quæ quidem talis sit ad mentem adversarii, falsa pro veris admittentis. Tunc præmissa falsa veritatem induit invictam contra asserentem, quæ ceteris nullum negotium facessero. Hoc genus argumentationis ad *hominem* dicitur. Sic Cotta in tercio de Nat. Deor. refellit Balbum, eo quod iste plura è fabulis ethnicorum, atque stoicorum absurda inseruerit; quæ si omisisset, nullum adversario insectandi locum dedisset. Monet tamen Horvatus, causam nostram veram debere esse ac justam; ne adversarium ex uno in alium errorem, non sine calliditatis nota traducamus.

220 Indirectam demonstrationem adhibere, quum suppetit directa, si minus demonstrationem præposteram adhibere, at præposterè agere certè est. Nam indirecta demonstratio pro-

positionem falsam esse non posse, minimè verò rationem, cur vera sit, ostendit: quod quidem præcipuus doctrinæ scopus esse debet. Dutensius asserit, veteres mathematicos priùs demonstratione directa theoremata, ac problemata invenisse; deinde tamen in suis scriptis indirectam plerumque adhibuisse. Si hæc vera sunt, contra ac nos monemus, egerunt; rectè autem eos fecisse; nemo unquam, vel ipse antiquitatis adorator Dutensius, pronuntiabit.

221 Demùm nullus ea, quæ manifesta, atque evidèntia sunt, demonstrabis. Ceteroquin demonstratio tua obscuriorem veritatem faciet, quæ per se ipsa luculenter intellectui manifestabatur. Sanè id demùm est actum agere, mentem velle convincere, quam veritas captivam primo intuitu jam duxit.

§. III.

Argumentatio probabilis.

222 Quum ex dogmatis syllogisticis (186) conclusio sequatur debiliorem partem, argumentatio illa erit *probabilis*, quæ utramque, aut alterutram ex præmissis habuerit probabilem. Quid autem probabilis propositionis nomine intelligere liceat, ex art. 90, et 94 facile deduces.

223 Schol. Nobilis philosophus, Italia scholis satis cognitus, ad argumentationem probabilem deveniens, sic propositionem probabilem definiit: si *prædicatum subjecto tribuitur ob rationem non sufficientem, propositio dicitur probabilis*.

itur probabilis. Improbabilem citiùs ego dicerem; quæ enim sine sufficiente ratione asseruntur, probabilitate omni destituantur necesse est. Mirandum igitur non erit, qui hujusmodi probabilitatis notionibus imbutus sit, si in Ethica doceat, contra jus fasque agere in re morali, probabilitatem sequentes.

224 Ceterùm probabilitatis gradus augeri, ac minui possunt; veritatis non item: nam ut fert scholarum parcemia, *veritas consistit in indivisibili*. Et quidem veritas statum rerum independentem à modo nostro concipiendi respicit: probabilitas quemadmodum et evidèntia ad modum nostrum concipiendi plerumque referuntur. Major probabilitas à numero, et pondere rationum, seu notionum, quas de rebus habemus, æstimanda est: ita ut illa conclusio, præmissa, aut propositio magis probabilis dicatur, quæ pro se majorem rationum numerum habet, atque ejus contradictoria, quæ proindè minus probabilis dicitur. Quod si utrinque rationes, aut notionem sint æquales, *æquè probabiles* dicentur.

225 Corol. Fieri igitur potest, ac nonnumquam evenisse compertum est, ut conclusiones, quæ minus probabiles videbantur, accessu aliarum notionum decursu temporis acquiratarum, non solum ad majorem probabilitatem, verùm etiam ad certitudinem, atque evidèntiam evehantur. Nimirùm quam in se veritatem continebant, intellectuique humano occultabatur, vel densis tenebris obruta, vix erumpebat; his omninò, aut propemodum dis-

sipatis, rerum statum commutavit; et quæ primum probabilia minus habebantur, ad certitudinis, vel saltem majoris probabilitatis gradum promota sunt. Copernicanum systema, quod duobus abhinc sæculis inter delirantis phantasie commenta habebatur, nunc jam eum probabilitatis gradum obtinet, ut in demonstratis ab nonnullis recenseatur, sacro Indicis tribunali haud reclamante.

§. IV.

De Fallaciis.

226 Duplici modo intellectus noster in fallacias impingere potest: imprudenter, quod humanæ conditionis miseræ sorti adscribendum est: aut sciens, et prudens depravatæ voluntatis vitio veritatem, vel occultantis, vel fastidientis, atque eandem è cæterorum animis evellere cupientis. Nonnumquam tamen accidit, ut sunt hominum mores, gloriæ maximæ sibi duxisse philosophos, paradoxa quædam invenire, sustinere, aliis persuadere, quæ vel ipsi absurda putavissent: aut aliorum opiniones perverso syllogismorum, fallaciarum citius dixerim, usu atque abusu evertere, ut ingenii laudem mererentur. Videre mihi videor à Michaele Cervantes confictum illum dementem, cujus nomen abhorret latinus sermo, ad rem litterariam tractatum, qui paratus ubique, contra atque ipse sentiret, sentientes in singulare certamen provocare: aut etiam animi ergo secum sentientes impugnare, ut egregiam

laudem, et spolia ampla devicti illusionum putidarum armis adversarii referat: ea nimirum laus tota sita est in aliorum plausibus, qui æquè, atque ipsi, plus tribus anticyris indigent ad mentis sanitatem restaurandam. Apud Græcos philosophos mos iste adeò invaluerat; ut qui magis ceteros fallaciis irretiret, *Διαλεξιλογωτάτος* haberetur, quod de Crysippo scribit Plutarchus. Nihil est igitur, cur miremur testantem Senecam, simul et irradientem, id temporis philosophos, sollecismos, barbarismos, syllogismosque animalia esse, disputavisse. Sed hæc hactenus, quum vel sophistarum nomen nunc ubique probro jam ac ludibrio vertatur.

227 Sophismatum, ac Paralogismorum (177) fontes sunt sequentes. 1. *Quartus terminus in syllogismo furtivè aut fraudulenter latens* (178, et seq.); quod quidem ad mutationem suppositionis plerumque referendum est. Voces *æquivocæ, amphibologicæ* aliæque hujusmodi, ex quibus vitiosi syllogismi nascuntur, huc reducendæ sunt: et, ni fallor, cæterorum vitiorum analysis ultima hæc est, syllogismum aliquam fallaciam includentem, quatuor terminis constare; ut periculum facienti planum fiet.

228 2. *Deductio à sensu composito ad sensum divisum: sive fallacia divisionis.* Hoc vitio laborat hic syllogismus: *Apostoli sunt duodecim: Andreas est Apostolus: ergo est duodecim Apostoli.* Planum est, prædicatum majoris collectivè sumi, seu sensum compositum indicare; in conclusione autem distributivè, seu sensum divisum reddit. En 4 terminos.

229 3. *Deductio à sensu diviso ad compositum, sive fallacia compositionis.* Omnis homo potest ambulare: Petrus catenis vinctus est homo: ergo catenis vinctus potest ambulare: fallaciam prædictam continet huiusmodi deductio. Homo enim facultatem ambulandi habet in sensu diviso ab impedimentis musculos corporis compescentibus; in conclusione verò sensus compositus deducitur, ambulandi nimirum dum membra catenis irretiuntur. Quatuor igitur terminos includit syllogismus.

230 4. *Transitus ab uno ad alium statum.* Vulgò hæc fallacia his tribus modis exponitur. *Ab hypotheticè dicto ad absolutè dictum: à dicto simpliciter ad dictum secundum quid: à dicto secundum quid ad dictum simpliciter.* Manifestum est, in his argumentationibus quatuor terminos includi, quum in altera propositione sensum diversum habeat, atque in altera acceptus fuit. En tres breves ratiocinationes tribus prædictis vitiis laborantes. *Nisi penitentiam egeritis, peribitis: ergo peribitis:* falsa deductio ab statu hypothetico ad absolutum. 2. *Non occides: ergo injustum vitæ aggressorem, etiamsi nulla supersit via mortis evadenda, non possum occidere.* Peccat hæc consequentia à dicto simpliciter ad dictum secundum quid, rerum statum commutans. Demum: *via lactea est cælum albicans: ergo totum cælum albescit,* vitium ultimum includit: statum minimæ partis cælestis spatii toti cælo adscribens.

231 5. *Terminorum extensio, sive deductio à particulari ad universale.* Istiusmodi illusiones

frequentes sunt, ac diversis modis irrepere possunt: scilicet 1. *quum à rei accidentibus ad ejus naturam fit illatio:* juvenis quidam, qui à catholica Religione defecerat, quum Roma Neapolim diverterem, in via comes additus est: iste ut suam defectionem cohonestaret, plures catholicorum abusus in medium afferebat, perinde quasi sanctitatem, ac veritatem religionis aliquorum ministrorum, et multorum catholicorum abusus labefactaret. 2. Ab individuo ad speciem, ab specie ad genus, ab una ad aliam speciem fallax deductio est. Non enim inferior superiorem, at superior continet inferiorem; neque species una alteram continet; genus enim esset, si illam contineret (18). *Aliqui ministri cultus divini suo ministerio perperam funguntur: ergo sacerdotium extirpandum, aut contemnendum est:* fallax consequentia sepè sæpius in quorundam scriptis iterata, ac subindè etiam plausibus imperitorum recepta. 3. *A parte ad totum, sive à toto ad partem* etiam fallaciam inducere potest, si consequentia ab uno ad alterum eo modo, quo ipsum non continet, aut in illo continetur, deducatur. En binas consequentias hoc modo illatas. *Ora maritima zone torridæ feruet nimio solis calore adusta: ergo omnis regio americana à calore inhabitabilis est. America benigno cælo gaudet: ergo etiam ora maritima perpetuo vere incolas recreat.*

232 6. *Causa apparens pro vera asserta, sive illusio causæ non causæ.* In phænomena physica huiusmodi fallacia frequenter irrepit:

plerumque enim inferri solet, *hoc post hoc*; ergo *hoc ex hoc*, ut vulgò dicitur. *Aere extracto in aniliis fluida sursum ascendunt*: ergo *natura nihil vacuum esse permittit*. Hæc consequentia horrorem vacui tamquam causam confixit, quæ postea inanis detecta est.

233 7. *Ignoratio elenchi, sive mutatio thesis*. Nimirum id ab nonnullis probandum assumitur, aut impugnandum, quod ab adversario negatum, aut assertum non fuit. Solemnis hic esse solet hominum præjudicatarum opinionum morbo laborantium mos, fingere hostem, quem feriant. Ego equidem ita existimo, plerasque contentiones litterarias dissipatum iri, si utrinque quæstionis status, ut vocant, luculenter exponeretur: quod aut partium studio, aut contendendi cupidine plerumque fieri non solet.

234 8. *Petitio principii, sive circulus vitiosus* fit, quum id, quod probandum est, assumitur tamquam medium probationis. Quemadmodum si probaturus, globum terraqueum esse centrum universi, id à descensu gravium in terram deducerem; atque huic descensui pro causa assignarem tellurem esse centrum universi. Enimverò perspicaci ingenio opus est ad hoc vitium animadvertendum. Fieri enim potest, ut latenter adeò irrepserit, ut vix, aut ne vix quidem dignoscatur: contra verò nonnulla, quæ speciem petitionis principii, aut circuli vitiosi exhibere solent, legitimæ sunt deductiones, è diversis mediis descendentes.

235 Schol. Si ad rigorem metaphysicum ratiocinationes ponderandæ essent, aut in de-

monstrationibus, aut in sophismatis recenseri deberent. Nam res omnes veritatem habent determinatam, cui si ratiocinium conformetur, ad demonstrationem trahit: si minus, aliqua fallacia laborat, quam ob imbecillitatem intellectus nostri, et ob arcanas naturæ compages, quæ prorsus nos latent, discernere non possumus. Quod si res omnes intueri penitus nobis daretur, opiniones cessarent, scientiæ imperio undique diffuso; et quæ probationes hinc illinc ad stabiliendas opiniones adducuntur, vel genuinæ demonstrationes, vel pura putæ sophismata invenirentur. Quid enim aliud significant distinctiones præmissarum vel conclusionis inter disputandum; negatio consequentiæ, præmissis concessis, intorsiones in adversarium, illius ratiocinium ratiocinio simili retundentes; nisi vitium latens in argumentatione detectum fuisse? Distinctio enim duplicem sensum propositionis patefacit: duplicem igitur terminorum acceptionem continebant præmissæ, ex quibus conclusio deducta fuit. Sed hæc animadversio eatenus exposita à nobis est; quod non nihil ad naturam ratiocinii dignoscendam conferre putavimus: ceterum ad praxim parum, aut nihil utilitatis afferre, candidè profitemur.

DISSERTATIO IV.

DE METHODO.

CAPUT PRIMUM.

METHODUS ANALYTICA, AC SYNTHETICA.

236 Methodus generatim accepta est ordo, sive dispositio conveniens in rebus; sic methodicè res suas agere dicitur, qui ordinem convenientem in operando servat. Methodus scientifica, de qua nunc sermo nobis est, ad scientias vel comparandas vel tradendas pertinet: in *analyticam*, ac *syntheticam* vulgò tribuitur. *Analytica* sive *resolutionis* plerumque ad veritatem inveniendam usurpatur: est enim apta ratio totum in suas partes distribuendi, ut ex partium speculatione veritas detegatur. Exemplum in Chymia, à qua nomen accepit, habes luculentum artis *analyticæ*: quemadmodum enim actione ignis corpora resolvuntur, atque ex residuis partibus, quid eorundem compositionem ingrediatur, deducimus, ita in scientiis ad veritatem inveniendam, rem in partes dispescimus, ac partium inspectione, quid lateat deducimus, unde tot scientiarum theoremata, ac problemata dimanarunt. Idcirco methodus inventionis appellatur.

237 Synthetica methodus sive *compositio-*

nis est continua dispositio veritatum methodo *analytica* inventarum, ut eas aliis communicemus: propterea methodus *doctrina* est dicta, eo quod ad docendum aptissima sit. Geometria nitidissimum exemplar est methodi *syntheticæ*; simplicissimas veritates omnibus obvias proponens, è quibus gradum pedetentim faciens, atque unam alteri adnectens, ad sublimissima demùm theoremata, ac problemata conducit.

238 Utriusque methodi leges generales sunt. I. Ne quæstio aliqua versanda assumatur, quæ enodatio intellectus humani, aut proprii ingenii vires superare compertum sit. *Sumite materiam vestris, qui scribitis, æquam viribus*, monebat Horatius. *Quadraturam circuli*, ut ajunt, aut *punctum fixum* longitudinis geographicæ dimetiendæ inquisiturus, contra hanc legem peccaret.

239 II. Apta materia ad tractandum inventa, quàm nitidissimè exponatur: vocabula ambigua, aut nonnihil obscuritatis præ se ferentia perspicuè exponantur, quo sensu accipienda sint, ostendendo. Quæ minus ad rem pertinent, omittantur, certa ab incertis separentur, quæ scitu necessaria sint, ad tractationem præmittantur.

240 III. Lex. Si materia in plures veluti ramos discriminatur, præmittenda est membrorum divisio, singulaque seorsim tractanda sunt. Nec enim imbecilla mens hominum plures res simul comprehendere valet. Cavenda tamen nimia subjecti divisio, quæ intellectum onerare solet, citiùs quam juvare (72); quemadmodum

et prolixa verborum copia, qua obscuritas, claritatis vice, diffunditur: quod etiam nimiae brevitas vitium esse, notavit Horatius.

241 IV. Lex. Progressus ab una in aliam veritatem tum demum fiat, quum praecedens perfecte stabilita erit. Nam si fundamenta nuptaverint, aedificium corruat, necesse est.

242 V. Lex. Notiones mediae inquirenda sunt, è quibus progressus ab uno in aliud fieri possit; donec demum ad propositam quaestionem solutionem devenimus. Certum enim est, *meditando artes extendi*, quod fieri non potest, nisi idearum mediorum inventionem.

CAPUT SECUNDUM.

DE CRITERIO VERITATIS.

§. I.

Evidentia.

243 Magni nominis ab ingenio captandi inordinata cupido usque eo solet homines transversos agere, ut quod maximo naturae humanae probro ducendum sit, sustinere non erubescant. Nihil percipi posse, cimmeriis omnia involuta tenebris, intellectum perpetua illusionem versari, aliaque ejusmodi, Scepticorum commentum fuit, quod et Academicos nonnihil infecit, ac recentiorum quorundam absurdissima etiam antiquitatis inventa excitantium, ingenii egregium extat monumentum. Per hos Philosophos nullum est veritatis criterium, quo

verum à falso discernere possimus. Plerique tamen, quos non pudet cum cæteris hominum vera sentire, quatuor assignant criterii veritatis fontes: evidentiam, sensum communem, externos sensus, atque auctoritatem. Singillatim de his omnibus disserendum est.

244 Ac primo quidem evidentiam jam inuimus (85) esse lumen illud mentis, quo rei veritatem aequè perspicuè attingimus, ac si illam nitidissimè intueremur. Bis tria sex componere, ita cuilibet sanæ mentis homini evidenter apparet, tamquam se in humanis degere, aut, quæ ipsi dicuntur, sentire. Quæ quidem evidentia è triplici capite originem ducit. 1. Ex intimo videlicet sensu, aut conscientia, qua rem in nobis fieri adeò ineluctabiliter sentimus, ut sciens, et prudens quis dissentire non possit. 2. Ex terminorum simplici perceptione, vel inter se comparatione, quæ quidem *immediatam* evidentiam præbent. Mediatam verò è legitimo ratiocinio, quo ex identitate, aut distinctione extremorum in tertio convenientiam, aut repugnantiam inter se deducimus. Quartum ego adderem evidentiae caput; innatam scilicet vim, ac securitatem, seu lumen rationis velis appellare, quo mens nostra tactu quodam interno, atque ineffabili, verum à falso secernit. Sed hoc fortassè ad unum ex supradictis capitibus revocari posse, quis contenderit? quod integrum cuique relinquo.

245 Candidè tamen fatendum est, nonnumquam evenire, ut quæ perspicua credebamus, atque in evidentibus posuimus, tractu temporis

illusiones mentis inventa sint. En igitur notas, quibus germanam à fucata evidentia discernere queas. I. Si ea, quæ nobis evidentia videntur, ab omnibus, qui se existere non dubitant, perinde habeantur, ac nos concipimus. Omnes enim ad unum falli, tantum sibi persuadebit, cui mens aliter conformata, ac ceteri habent, contigerit. *Consensus enim omnium hominum natura vox est*, ajebat Tullius. Quod si de rebus scientificis sermo sit, ea erunt in evidentibus computanda, quæ à viris doctis illius disciplina post longam discussionem, præsertim si plurius ætatum examen sustinuerint, tales habentur. II. Sæpius ita perspicuæ res nobis apparent, ut vel sciens, et prudens quis assensum cohibere non possit. Quod si hæc vis veritatis constans semper sit, neque mutationem experiamus illius luminis mentem irradiantis; signum est, evidentiam genuinam adesse. Se existere, bis tria sex componere, ita perspicuè semper menti sistuntur, ut velis, nolis, assentire cogaris. III. Quæ, etiamsi primo statim aspectu assensum non extorquent, tamen intellectus vera judicavit, ac postea semel, iterum, ac sæpius tranquilla mente ad trutinam revocata, eandem continenter nobis perspicuitatis speciem referunt, ea in evidentibus totò collocare licet. Paralogismus enim, aut fallacia, fulguris instar, mentem claritate quadam perfundit; longam tamen discussionem sustinere non potest, quin latentem errorem prodat. Apparens enim evidentia fulgor, dum sæpius res versatur, mutatur, decrescit, ac tandem dissipatur,

IV. Si ex propositione, cujus veritas nobis evidenter objicitur, legitimo ratiocinio nihil deduci queat, quod absurdum sit, aut rectæ rationi adversetur. E vero enim falsum sequi non potest.

246 Schol. Propositiones quas hoc capite comprehendemus, ad metaphysicam citius, quàm dialecticam spectare nemo nescit: eas tamen hic enucleare decrevimus, ne à præactis notionibus separemus, quæ earum præludium sunt, ac deberent iterum reproduci, si ad metaphysicam hæc quæstiones traducerentur. Sit igitur

247 Positio prima. *Evidentia hactenus exposita tutissimum est veritatis criterium*. Prob. 1. Nisi quis desipiat, dubitare non potest se existere, vivere, cogitare, sentire etc.; at certitudo horum judiciorum ab evidentia modo hactenus exposito provenit: ea igitur est tutissimum veritatis criterium. 2. Eodem modo ac *me existere*, assentior huic veritati, *bis tria sunt sex*, atque aliis similibus; ita ut sciens, ac prudens serio dissentire nequeam; atqui hoc fieri non posset, nisi eademmet evidentia ejusmodi, ac superiores veritates proponerentur; ergo hæc perspicuitas optimum est veritatis criterium, etiam pro rebus extra me existentibus. Atque hæc quidem ad evidentiam immediatam (244): quod ad mediatam attinet, sic procedo. 3. Semel ac præcedentibus veritatibus assensi, non possum quin has immediatè ex illis deductas admittam: *si existo, alicubi existo: existentiam à me ipse non habeo* ect.: *si bis tria sunt*

sex, ter sex sunt duodeviginti: atque innumera, quæ ex præcedentibus evidenti deductione inferuntur: perceptis enim dilucidè terminis, æquè ac præcedentes veritates, velim nolim, assensum extorquent, uti experientia omnes docet, qui sibi, atque aliis illudere in animum non induxerunt.

248 Confirmatur. Homines hactenus in actionibus suis, in scientiis, in artibus constanter experti sunt nullo errore se procedere, quoties ad leges evidentiæ prædictis insignitæ notis operantur: sic cibum sumis: dormitum petis, rationes ducis: geometra suas dimensiones: astronomus cursus siderum, eclipses, conjunctiones, distantias planetarum: artifices omnes sua artefacta: agricolæ terræ, sationumque culturam persequuntur, quin unquam nullus mentis compos dubitaverit, ea omnia aliter evenitura, atque hactenus experti sunt. Ergo ambigere non possumus, quæ perspicuitatis characteribus gaudent, falsa esse non posse: ac proinde metaphysicam certitudinem, ac scientiam (82) de his habemus. Demùm homo ab auctore suo rationis particeps conditus est: at rationis finis est veritas: ergo in id creatus est, ut veritatem assequeretur. At si nullum extat veritatis criterium, ipsam assequi homo non potest: nam etsi eam quandoque arriperet, certus se eandem obtinuisse numquam esse posset: ergo vel homo ratione præditus non est, aut medium ipsi datum est ad dignoscendam veritatem. Porro medium aliud nullum assignari potest promptius, universalius, tutius,

quàm evidentiæ: ipsa igitur est veritatis criterium.

249 Corol. Ex dictis non invitè descendit optimum veritatis criterium esse regulas logicæ, ac præsertim ratiocinii leges (178, et seq.). Nam mediatam evidentiæ (244) ratiocinando obtinemus: quamobrem si veritatem aliquam ratiocinio exegeris, ac deductionem ad leges prædictas, veluti ad lapidem lydium probaveris, ea servando, quæ n. 245 inter perspicuitatis notas recensuimus, evidentiæ mediatam obtinebis, regulis logicæ in auxilium vocatis. Quod quidem viri docti, Wolfius, et Jaquierius adeò extendunt, ut veritatis criterium in regulis logicæ tantùm consistere affirmare non dubitent. Tamagna verò, non infirmæ notæ philosophus, sic Wolfium modestè rejicit: "Quomodo hoc Wolfius concludat, non video. Etenim potest logica præstare..... ut cognoscamus, utrum prædicatum propositionis demonstrabilis conveniat subjecto: at si propositiones indemonstrabiles sint, ad evidentiæ est appellandum, non autem ad regulas logicales."

ARGUMENTA CONTRA POSITIONEM.

250 Arg. I. Plura tractu temporis falsa detecta sunt, quæ à sapientissimis philosophis in evidentibus habebantur: ergo nullum datur veritatis criterium. R. *dist. ant.*: et ea erant prædictis evidentiæ characteribus supra expositis insignita, *neg. ant.*: et talibus notis carebant, *conc. ant.* Sanè plura sunt etiam in mathema-

ticis, quæ decursu temporis à perspicacioribus puri puri paralogismi inventi sunt: attamen quæ luculentioribus evidentiæ notis gaudent, neque hæc tunc detecta sunt falsa, neque deteguntur; quale est illud vulgare perspicuitatis exemplum: *anguli ad verticem oppositi æquales sunt*. Illa, quæ per longam deductionem, ac multiplicem consequentiarum seriem nimis implexè inferuntur, paralogismis obnoxia sunt; qui quidem, si latent, iterato examine à viris sagaci mente pollutibus tandem deteguntur. In præfatis paralogismis obscuritas quædam semper remanet, ac menti identidem obversatur, quæ prorsus aliena est à præfatis evidentiæ conditionibus.

251 Instabis 1. Quæcumque demùm sit cognitio, à sensibus initium ducit; atqui sensus fallere semper possunt: ergo quovis perspicuitatis caractere supponatur donata, falsitati obnoxia est. R. 1. *neg. major.* nam *me cogitare, existere, idem simul esse, et non esse* fieri non posse, atque alia ejusmodi, immediatè à sensibus non habentur. 2. *Dist. maj.* à sensibus, tamquam occasionem præbentibus cognitioni, initium ducit, *conc. maj.*, ita ut in ipsis veritas innitatur, ac per sensus obtineatur; *neg. maj.* Etiam si ad perceptionem sensatio quædam interna præcedere debeat, ab ea non dependet cognitionis veritas, aut falsitas, imò etiam ex fallaci mentis apprehensione, putà spectri ab imaginatione representati, certissima internæ cogitationis, ac perturbatæ mentis cognitio evidentiissima in nobis oritur.

252 Inst. 2. Si ad evidentiã genuinã

dignoscendam, opus est eadem prædictis notis insigniri, criterium ipsum alio criterio indiget: at hoc absurdum redolet; nam huic aliud etiam criterium assignari deberet, et sic deinceps; ergo etc. R. *dist. maj.* alio criterio indiget, ut *reflexè*, uti ajunt, cognoscatur, *transeat maj.* ut *directè* cognoscatur, *neg. maj.* Nullum criterium cujuscumque tandem scientiæ, aut veritatis sit, assignari potest, quod ad examen non revocetur, seu rectius ad applicationem in casu peculiari non trahatur: quod quidem non est criterium criterio adhibere, sed periculum facere, utrum notæ à criterio requisitæ inveniantur in casu singulari.

253 Schol. Brevitatis gratia plura hic cursim indicasse sufficiat, quæ ab irreligiosis auctoribus perperam in religionem intorquentur. 1. Consensus in *Polytheismum* non adeò universalis fuit, ut ad unum omnes populos secum abriperet: imò diversitas ipsa deorum ab ethnicis pro diversitate nationum inducta, satis probat, ipsos supremum numen agnoscentes, perperam ad res creatas hanc notionem transtulisse. Qui quidem universalis consensus, Divinitatis existentiam invictè probat: ipse in objecto assignando dissensus vanitatem cultus convincit. 2. Religionem christianam minimè ab evidentiã probamus; *fides enim est argumentum non apparentium*: quòd si evidens esset nostræ religionis veritas in sensu quæstionis, de quo solum procedit argumentum, meritum omne amplectendæ, ac sustinendæ fidei pesunderetur. 3. Fides non docet falsas esse sequentes

veritates. 1. *Quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se.* 2. *Omne totum est majus sua parte.* 3. *Idem corpus non potest eodem tempore pluribus in locis reperiri.* 4. *Mala sunt impedienda.* 5. *Nullus est culpæ capax, nisi existat.* Nam ad primam deveniendo, quo sensu in Trinitate explicandum sit axioma primum, de identitate in natura, non in personis, sa is à theologis enucleatum est. De corpore Christi in Eucharistia certum est à fide, inibi totum reperiri; quo modo autem in qualibet particula existat, varias explanationes admittit, quæ non sunt hujus loci. 3. Quod idem corpus in pluribus locis simul existere non possit, juxta leges quidem ordinarias naturæ manifestum est; quemadmodum et gravia deorsum ferri: at contradictionem involvere, nullus adhuc valida demonstratione ostendisse gloriabitur. 4. Quomodo mala impedienda sint, et quo sensu à Deo permittantur, postea videbimus. Demum peccatum originale nemo contrahit, nisi qui filiorum Adam numero adscriptus sit: locutiones illæ, *omnes in Adam peccaverunt*, atque alia ejusmodi, quo rectissimo sensu intelligantur, satis novit, qui religionem per religionis speciem irridere non audet, ut Baylius, qui hæc, ut pyrrhonismum promoveret, excogitavit. Hæredibus in testamentis, qui necdum lucem viderunt, plura legantur, injunguntur, coarctantur, quin ex eo deducat Baylius, hanc propositionem, *nullus est dominii capax, nisi existat*, à jure falsam declarari.

254. Argum. 2. Homo sæpius decipitur: er-

go potest semper decipi. R. *neg. consequentiam*, quæ à particulari ad universale deducit (183). Quod homo nonnumquam decipiatur, à naturæ humanæ conditione provenit: si illum error ubique comitaretur, in naturæ Auctoris probum redundaret, quod creaturam ratione præditam pejoris conditionis fecisset, ac sint cetera animantia ratione destituta; quibus certissima media præstituit, ut ea, quæ ad propriam conservationem conducunt, assequantur. Vide dicta num. 248. *Prob. conseq.* Pingamus, millia fore in homine judicia, nullum est inconveniens si semel, bis, tertio, denique si nongentis nonagies novies decipiatur; ergo neque si continenter decipiatur. R. *Fallax* est hæc argumentatio; arguit enim à sensu diviso ad sensum compositum (299): itaque *dist. ant.* nullum est inconveniens si semel, bis etc. in sensu diviso aliorum errorum, *conc. ant.* in sensu composito, *neg. ant.* Granum frumenti acervum non constituit; quid si aliud adjungas? neque tum erit acervus: at ex concessis unicum granum acervum non facit: ergo si secundo, ac tertio unum addideris, neque tum erit acervus: ergo etiamsi nongentis nonagies novies addideris, acervum non perfeceris.

255. Inst. 1. Amentes continenter decipiuntur, quin ullum argumentum contra naturæ humanæ Conditorum ex eorundem perpetua deceptione deducatur; sed amentes homines sunt: ergo possunt homines continenter decipi, quin probum in Deum redundet. R. 1. *neg. maj.* Amentes plures cognitiones habent erroris

immunes; ex. gr. totum esse majus sua parte, aliasque practicas, quæ ex modo illorum operandi satis discernuntur. 2. *dist. min.* homines sunt usu rationis *carentes*, *conc. min.* usum expeditum rationis habentes, *neg. min.* Quamobrem consequentia nulla est à dicto secundum quid ad dictum simpliciter concludens (230).

256 Inst. 2. Nullum in Deum probum redundare potest, dummodò media homini præpararit, quibus errorem vitet: atqui ejusmodi mediis præparatis potest homo nolle uti, ac vitio suo semper errare: ergo continua deceptio dari potest. R. *neg. min.* Prima principia, velis, nolis, semel ac intellectui proponuntur, amplecti necesse est. *Prob. min.* Causa erroris in homine est inconsultò agere, sive neglectus mediorum, quæ Deus ipse præparavit ad dignoscendam veritatem: at neglectus ejusmodi est voluntarius; ergo potest velle non uti etc. R. *dist. maj.* causa erroris in his, quæ evidèntia non sunt, est neglectus etc. *conc. maj.* in rebus perspicuitate donatis, *neg. maj.* Quæ enim evidèntia sunt, statim rapiunt assensum, quia opus sit media adhibere ad ea pensanda, ut assentiamur.

257 Argum. 3. Nullum est medium, quo statum somnii à vigilia distinguamus; at in somniis continenter fallimur: ergo saltem dubium nobis semper erit, utrum decipiamur, necne. R. *neg. maj.* Intima conscientia, quam habemus utriusque status, satis nos discernere facit, vigilantes ne simus, an somniemus. *Nego etiam minorem*, cujus falsitas, vel ex eo con-

stat, quod nonnumquam somniantes, perinde ac vigilantes, rectè nos ratiocinari experiamur. *Prob. maj.* Petrus Apostolus è vinculis exemptus, existimabat se somnium videre, et nesciebat quia verum est, quod fiebat per Angelum: ergo etc. *dist. maj.* et tunc erat mentis compos, *neg. ant.* et postea ad se reversus plenè cognovit differentiam vigiliæ à somno, *conc. ant.* Sanè in somnis nulla est rerum series, et connexio: vultus, colores, personæ, loca temerè mutantur: ordo ille rerum, quem vigilantes experimur, connexionem causarum cum effectibus semper vigilantibus ac perspicaci menti ostendens, in somniis deficit; omnia confunduntur, nec aliud ex alio procedit, ac veluti ægri somnia vanæ finguntur species, quæ delirantem phantasiam, non rectæ rationis criterium indicant. Quod si series rerum ita se habeat, ut unum ex alio sequatur, sive antecedens sit ratio consequentis, tunc rectè concludimus, non somnii ludibria esse, sed eventus ordine naturæ fieri.

258 Argum. 4. Si evidèntia criterium est veritatis, quod evidens uni est, omnibus evidens esse deberet: at plurima sunt, quæ aliis evidèntia, aliis falsa, aut dubia sunt, quod in præsentis quæstione manifestum fit: ergo nullum est veritatis criterium. R. *dist. maj.* quod evidens re vera est, omnibus tale esse deberet; *conc. maj.* secus, *neg. maj.* Axiomata, ac prima cognitionum principia nemo rationis compos unquam vel negavit, vel in dubium adduxit. Si qui fuerunt, aut sunt, qui in con-

roversiam revocent ipsorum evidentiam, more Græcorum sophistarum agere credendi sunt, qui contentionis, ut ait Tullius, *amantiores sunt quam veritatis.*

259 Argum. 5. Qui negat aliquid sciri posse, optimè dispositus est ad fidem tuendam, ac suscipiendam: sibi enim diffidens, à Patre Luminum tantum veritatem assequi confidit, omniaque dubia, nisi à Deo revelata sint, ducens, facilius fucatas incredulorum hominum fallacias declinat: ergo etc. *R. neg. ant. cum adjunctis probationibus.* Nam quum *fides sit ex auditu*, quomodo certus erò vera me audire, qui de omnibus dubito? Quomodo Ecclesiam audire possum, utrum Ecclesia loquatur, subdubitans: Quod si *non plus sapere, quam oportet sapere*, debemus; debemus etiam *sapere ad sobrietatem.* Legesis Lactantium Div. Inst. lib. 3. cap. 4, 5, 6, ubi plura hanc quæstionem attinentia invenies. Equidem mirari non satis possum, Huetium doctrinæ, ac pietatis laude pollentem virum, pyrrhonismus fulcire etiam à religione voluisse, quod quidem etiam Bayerus, ac Baylius præstiterunt; eodemne animi candore, ac Huetius, alii viderint. Quod ad rem litterariam spectat, quam de ipsa bene meriti sint Sceptici, luculenter ostendit Lactantius, caput 6 supra citatum ita concludens: *Quis enim velit laborare, ne quidquam sciat? aut ejusmodi suscipere doctrinam, aut communem scientiam perdat? Quæ si doctrina est, scientia constet, necesse est: si non est, quis tam stultus est, ut descendum id putet, in quo*

aut nihil discitur, aut omnino dediscitur?"

§. II.

Sensus externi.

260 Sensuum externorum notiones habes num. 2. hic recolendas. *Testimonium* sensuum est perceptio illa, quæ in nobis excitatur occasione objectorum externorum in sensus incurrentium. Porro ut hæc impressiones legitimæ censeantur, opus est, 1. Sensibus bene valentibus gaudere. 2. Sensus ultra proprium limitem non extendere, atque unumquemque intra suam provinciam continere. 3. Sensuum testimonium constans, perseverans atque uniforme esse debet. 4. Ratio præsidere debet, non duci à sensibus; eorum scilicet relationes prius debent perpendere, cum aliis conferre, nec nisi post maturum examen iudicium ferre.

261 Positio 2. *Testimonium sensuum, sive evidentia è sensuum testimonio acquisita, alterum est veritatis criterium ad rerum sensibilibus existentiam, affectiones, qualitates, relationes indagandas.* Prob. Sapientissimus naturæ Auctor animam corpore includens, sensus externos illi aptavit tamquam media, ut cum externis rebus commercium haberet: at prorsus illusoriè egisset, ipsi media præparans, quibus continenter falleretur: ergo sensus externi ritè applicati sunt veritatis criterium. *Confirm.* contra scepticos catholicos, qui omne testimonium sensuum rejiciunt. Christus Dominus veritatem resurrectionis discipulis comprobaturus à sen-

sum testimonio illam demonstravit, ad *palpandum*, et *videndum ipsos invitans*, eo quod *spiritus carnem atque ossa non habeat*: ergo sensuum testimonium veritatis criterium est tutissimum.

262 *Prob. 2.* Contra Bercelejum, ac Malebranchium asserentes perpetua deceptione sensus nostros laborare. Bercelejus quidem omnia corpora de medio tollit, ac sensationes nostras ad Deum refert: Malebranchius autem existentiam corporum non à sensibus haberi contendit: nosque omnia in Deo videre, cæterasque sensationes à Deo immediatè in animam agente proficisci; et à divina revelatione easdem intellectui immediatè ostendente. Fac Bercelejanum aut Malebranchianum mundum reapse existere; omnia tandem ita evenient, quomodo etiamnum evenerunt: videlicet ea, quæ videmus, audimus, olfacimus, gustamus, sentimus, eodem modo se habebunt, quoad productionem sensationum in animam nostram; ita ut certissimè pane famem depellam, aqua sitim temperem, somno membra reficiam, omnia deniquè, quæ actiones humanas ad sensus pertinentes dirigunt: enimvero hoc demùm est, quod sensuum testimonium vocamus: ergo etiam si mundum phantasticum fingas, testimonium sensuum admittere debes. Quid plura? Si rem acu tangimus, de nomine tantum lis instituitur: ergo illud dico esse corpus, sensus meos afficere, esse album, nigrum, dulce, amarum, cetera, quod tu vocas operationes Dei in phantasia mea ejusmodi perceptiones excitantis: ve-

rumtamen utrinque convenire oportet, easdemmet sensationes excitari in quibusdam circumstantiis, quocumque demùm modo excitentur. Atqui eas perceptiones in talibus circumstantiis, necessariò sequuturas; sensuum testimonium ad veritatem existentia illarum perceptionum, criteriumque veritatis appellamus: ergo quocumque modo tibi fingas mundum, sensuum testimonium admittere debes.

263. *Oppones 1.* Sensus frequenter nos decipiunt; plurima enim non videmus, quæ nos circumstant; alia aliter ac sunt, conspicimus: rerum figura, distantia, motus, colores plerumque nobis illudunt: corpora sapida, amara, frigida, cetera putamus, quæ ejusmodi qualitates in se non habent, quum sint organorum corporis patientis modificationes: ergo criterium veritatis à sensibus haberi non potest. *Dist. ant.* sensus frequenter nos decipiunt, si ritè applicati sint, conditionibus supra expositis, *neg. ant.* si tales conditiones non adsint; *conc. ant.* Hoc adjunctæ probationes convincunt; sensus non ritè applicatos occasionem esse deceptionis, quod nemo unquam negaverit. Dixi *ocasionem*; nam error in sensibus nullus est, ea enim referunt, quæ juxta physicas leges referre debent. Incurvum remum demersum in aqua vides, quod juxta refractionis canones accidere necesse est: mentienturque oculi, qui remum in aqua demersum rectum animo præsentarent. Mens igitur præcipitanter è sensuum relationibus sententiam ferens, in errores labitur: sensuum rela-

tio exactissima ad naturæ leges semper est.

264 Insistunt. Ex eo deducimus sensationum uniformitatem, quod omnes nigrum, viride etc. dicant, quod nobis tale esse appareat: at possunt sensus aliorum aliter affici ac nostri, ex consuetudine tamen eadem nomina usurpare: ergo veracitas sensuum ex uniformitate sensationum deduci non potest. *Dist. min.* possunt aliter affici diversitate aliud objectum indicante, *neg. min.* retenta ejusdem objecti representatione, *con. min.* Major, aut minor intensitas, claritas, distinctio (27, et seq.) in perceptionibus intervenire quidem potest juxta organorum diversitatem: oculus ex. gr. magis convexus, humor crystallinus crassior, aut curior, nervorum, fibrillarum textura delicatior etc. fortuitam, sive ut ajunt, *accidentalem* varietatem in perceptiones inducere potest, *substantialem* non potest. Quæcumque illa sit diversitas, nemo unquam inficiabitur, objecta mollia, dura, aspera, plana, convexa, alba, nigra, solida, liquida, cetera, ubique gentium talia haberi, qualia nosmetipsi experimur, eademque nomina respondentibus perceptionibus indere; quod satis est ad veracitatem sensuum affirmandam. Deinde anatomica sectio corporum uniformem oculorum texturam ubique gentium indicat; quod de aliis etiam corporis partibus verum est. At uniformes causæ uniformes effectus producere ex physica habemus; quod satis est ad asserendum omnium hominum sensus æqualiter affici.

265 Inst. 1. Existentiam corporum eo mo-

do habemus, quo corpora esse odora, amara, dulcia, colorata: enimverò hæ notiones à physicis negantur, prout vulgò easdem usurpamus; ergo nulla est deductio à sensuum testimonio. *R. neg. paritatem majoris.* Sensationes quidem in nobis productas eodem modo habemus, atque existentiam corporum; ab his enim illam deducimus. Quod autem corpus sit odorum etc. eo sensu, quo vulgò creditur, judicium est intellectus præposterè de rebus judicantis; atque adeò testimonium sensuum exactum non est ad regulas ante expositas.

266 Inst. 2. Dum corpora sapida repræsentantur, intellectus errorem corrigere debet: ergo etiam dum persuasiones à corporibus imprimi videntur, fidem abnuere debet intellectus. *Prob. conseq.* Dormientes similes sensationes experiuntur, quin ab objectis externis producantur: potest igitur idem evenire vigilantibus, ideòque intellectus errorem sensus corrigere debet. *R. neg. cons.* ad cujus probationem *dist. ant.* quin ab objectis producantur in præsentia, *conc. ant.* quin producantur, nec productæ unquam fuerint, *neg. ant.* Differentiam vigiliæ à somno antea assignavimus, eamque satis novit, quisquis non dormitat vigilans, aut *sibi somnia fugit.* Somniorum autem causas alias exposituri sumus. Interim ratum sit, somniantium sensationes similes esse memoriæ nostræ: quæ ea tantum revolvere potest, quæ prius sensibus hauserit.

267 Oppon. 2. Potest Deus per se ipse sensus nostros, aut mentem agitare, nullo inter-

veniente corpore: at nihil habemus; unde constat, hoc Deum in nobis non operari: ergo saltem dubia est existentia corporum, et criterium desumptum ab ipsis. *R. neg. min.* Sensus communis, qui vox quædam naturæ est, sive rectius Dei naturæ auctoris, satis nos commonefacit, causam externam sensationum esse corpora in sensus agentia; Deus nos deciperet, menti nostræ perpetuo illudens, si contra sensum communem res agerentur. Præterea omnino extranea est à præsentī quæstione illa de existentia corporum, aut causarum occasionalium. Quid enim? minus afficiuntur sensus, aut effectus non sequuntur juxta præscriptum naturæ ordinem, ex quo isthæc inventæ sunt opiniones? Verum enimverò id tantum est, quod requiritur ad sensuum testimonium pro criterio veritatis assumendum. Illæ equidem speculationes meræ sunt, quæ nihil rerum ordinem immutant: ac perinde est mihi cibum sumenti, quod illæ sensationes immediatè à cibo, vel à Deo originem ducant, ut nutrimentum, ac vires recipiam.

268 Inst. Nihil detrahit veracitati divinæ, quod omnes ferè homines qualitates corporibus tribuerent, quæ reapsè in illis non reperiuntur: ergo neque illusio corporum. *R. neg. cons.* primus error *theoreticus* est, alter *practicus*, ex quo innumera absurda sequerentur. Scientia illa, quæ ad colores, sapes etc. spectat, ex illis est, quæ meram curiositatem continet; parumque interest, utrum peripateticæ qualitates, aut modificationes recentiorum, dis-

putationis sapientum exerceant. Certum tamen est, ab omnibus semper easdem sensationes expertum iri, omniumque ideas in hoc convenire; ad presentiam corporum frigidorum, sapidorum etc. se frigus, saporum intelligere, quicumque demum sit modus, quo hæc sensationes peraguntur, quod physicorum est examinare; quibus Deus non promisit judiciorum in rimandis naturæ arcanis securitatem, sive, ut ajunt, *infallibilitatem*.

269 Inst. iterum. In Ven. Altaris Sacramento ejusmodi deceptio semper contingit, quin hæc sensuum illusio Deum dedecet: ergo in physicis etiam potest accidere. *R. dist. ant.* et Deus nos præmonitos voluit hujus illusionis ad fidem exercendam convenientis, *conc ant.* secus, *neg. ant.* Quod ad reliquas apparitiones attinet, quæ in Scripturis narrantur, satis ex circumstantiis manifestum erat, nullam per ipsas illusionem à Deo venire hominibus, neque error nisi occasione præposteri judicii oriri poterat.

270 Oppon. 3. Circulus vitiosus committitur, Dei existentiam è corporum existentia demonstrando; atque iterum hanc à Dei veracitate deducendo: ergo nullæ sunt adductæ probationes. *R. neg. ant.* vel claritatis gratia sic *distinguo*: committitur circulus, si agatur apud eosdem, *conc.* si apud diversos, *nego*. Adversus admittentes corpora, demonstramus esse Deum à corporum existentia; quemadmodum ad credentes Dei veracitatem, ab hac deducimus esse corpora. *Disting.* etiam inclusam *prob.* Dei existentia adversus eos, qui corpora admittunt, de-

monstratur è corporum existentia, *conc.* contra *phantasticos*, *neg.* Phantastici, qui admittunt principia religionis, Dei veracitatem pro aris, ac focus tuentur; atque ex illa deducitur argumentum in ipsos. Aliter procedendum esset contra atheos phantasticos, si qui sunt, quos nullos existere hactenus audivi. Atheorum enim dogma fundamentale est: *tangere, et tangi, nisi corpus nulla potest res: è nihilo nihil, in nihilum nihil posse reverti.*

§. III.

Sensus communis.

271 Quoniam ad sensum communem superiori §. appellavimus; pauca hic adnectere placuit, quæ eandem notionem explanarent. "Communis sensus naturæ, ait sapienter *Horvath*, est quædam hominibus naturaliter insita vis, qua ii, postquam rationis usum consecuti sunt, sentiunt se inclinari ad commune, et constans iudicium ferendum de quibusdam objectis, quorum veritas *summa* perspicuitate sese non manifestat. Tale iudicium est ex, gr. quo sentimus non posse fieri, ut ex minimis corpusculis temerè commixtis coalescat quoddam lexicon numeris omnibus absolutum."

272 "Iudicia, *insistit prælaudatus auctor*, à communi sensu promanantia his characteribus sunt discernenda. Primò sola natura duce, ac magistra concepì debent, quin ulla præcedat alia institutio, aliudve externum ita sentiendi motivum, ut auctoritas, numerusque ita sen-

tientium, spes, metus etc. Hinc poetarum fabulæ, polytheismus, superstitiones variæ, dolo, armis, imperio, integris licet regnis, ac nationibus persuasæ, prorsus non erant communis naturæ sensus dogmata. Similiter perperam attribuerentur communi naturæ sensui ea iudicia, quæ ei sensuum testimonio innituntur, quod legitima ratiocinatione erroneum, et falsum esse deprehenditur. Cujusmodi est ex. gr.: *Solem tam annuo, quam diurno motu circa terram quiescentem gyron.* Secundò iudicia à communi sensu provenientia debent esse communia omnibus, vel saltem majori parti humani generis; iis nimirum, qui ratione, et attentione, ut par est, utuntur. Tertio sint uniformia oportet, ita nimirum, ut unum ejusmodi iudiciorum alteri non adversetur: secus enim, naturas res oppositas doceret. Quarto denique sint stabilia, ita ut nulla temporum vicissitudine queant extinguì, juxta illud *Cic. de Nat. D. lib. 2., cap. 2.: Opiniorum commenta delet dies, naturæ iudicia confirmat.*"

273 Positio 3. *Sensus communis, sensu modo exposito est etiam veritatis criterium tutissimum, ita ut errare non possimus, dum communem sensum consecramur. Prob. primo.* Existit communis sensus naturæ: at munus illius est discernere verum à falso in quibusdam rebus non adeò perspicuis, ut sunt prima principia: ergo tutissimum est veritatis criterium. *Prob. maj.* Indubium est, quædam iudicia hominibus, natione, moribus, genio, cæli temperie discrepantibus, esse communia, quæ notis mo-

do adductis insignita sunt: enimverò hoc sensum communem vocamus; ergo etc. *Prob. maj.* "Nulla gens est, neque tam immansueta, neque tam fera, quæ non, etiamsi ignoret, qualem habere Deum deceat, tamen habendum sciat." Cic. 1. de leg. c. 8. Idem dicere oportet de aliis dogmatibus hominum generi promiscuis: ex. gr. *Numen colendum: vindicem malorum bonorumque remuneratorem esse: nuditatem vestibus tegendam: quasdam actiones esse honestas, alias turpes: liberè hominem bonum vel malum amplecti:* atque alia sexcenta, quæ et in nobismetipsis experimur, atque è testimonio historicorum universum per orbem vigere novimus.

274 *Confir.* Divinam sapientiam, ac bonitatem decebat, in rebus necessariis, quales modò expositæ sunt, per naturæ ipsius ductum nos instituere, quem sequendo errare non possemus. Nam harum veritatum evidentia non statim se prodit, quum alioquin necessariæ sint ad religionem, mores, propriam conservationem etc. Quot enim et quanta mala hominum genus invaderent, si ea nimia intellectus contentione, longis speculationibus, ratiociniis, ut ceteræ artes, et scientiæ condiscenda forent? Et quidem in nobismetipsis comperimus, quasdam actiones ad leges physicas, nec opinantibus nobis conformari, putà corpus ad alteram partem inclinare, dum pondus ab altera sustinemus etc., quod quidem naturæ quodam ductu, ac sensu fieri, quis neget? Sanè providentissimus naturæ Auctor mutis animantibus sensum quemdam indidit, quem *instinctum* vocant,

ut ea, quæ ad propriam conservationem, propagationem, atque etiam meliorem statum attingunt, assequerentur. At hominibus ratione utentibus non minus illa necessaria sunt, quam *cultus, moralitas, societas*, quæ ex illis veritatibus supra expositis omninò pendent: ea igitur sensus communis ministerio hominibus impressit Deus.

275 *Prob. 2.* Impulsus ille naturalis, quem omnes experimur ad ferenda judicia de rebus non perspicuis nuper indicatis, quum sit omnibus ratione utentibus communis, ab Auctore naturæ originem ducere necesse est: atqui naturæ Auctor perperam ageret, si eam naturæ vocem omnes audire compelleret, quæ in errorem transversos ageret: ergo ipsa est tutissimum veritatis criterium. Et quidem, uti aiebat Tullius (Tusc. 1, cap. 13). "Omni autem in re consensus omnium gentium, lex naturæ putanda est.... atque hæc ita sentimus natura ducere, nulla ratione, nullaque doctrina:" quæ verò ejusmodi sunt, si nos in errorem inducerent, naturæ Auctori deceptio attribueretur; quum maximè rationi consentaneum sit, naturæ ductum sequi: ergo etc.

276 *Oppones:* Quæ nos à communi sensu provenire tenemus, communia omnium gentium dogmata esse deberent: at historicis testibus Californii, Orinohenses, aliæque nationes apud Oceani insulas à Cookio detectæ, aut in ejusdem circumvectionis historia descriptæ, nudi incedebant, alii nullum signum religionis, aut numinis cultus edebant etc.; ergo commu-

nis sensus assertus prorsus commentitius est. *R. dist. maj.* Communio omnium gentium belluino more viventium, ac rationem feritatis callo veluti obductam habentium, dogmata esse deberent, *neg. maj.* gentium ratione expedita utentium, *conc. maj.* Quouque homo ratione abuti queat, ut tandem parùm à brutis animalibus differat, exempla adducta satis ostendunt, eos tamen antequam ad ejusmodi feritatis gradum devenerint, naturæ voces non sensisse, iisdemque moribus semper usus esse, neque historia testatur, et ratio ipsa contradicit. Deindè plura sunt, quæ à peregrinantibus præpropera nimis sententia definiuntur, quæ maturius examen postularent. Qui enim internum animi sensum rimari possunt, quum linguam barbarorum ignorent, ut nullam ipsis divinitatis notionem inisse tam asseveranter affirmant? Demùm experimento postea compertum est, barbaros ad meliorem frugem conversos, spontè illa præstare, quæ communis sensus omnes docet. Quod ad atheos spectat, qui magno animi vigore *in corde suo dixerunt: non est Deus*, interdù quidem apud alios hæc jactant, *noctu tamen et soli dubitant*, inquiebat Seneca.

277 Insistes: hæc, quam naturæ propensionem, sive vocem vocamus, potest esse vitium naturæ, quemadmodùm aliæ in malum inclinationes, maximè post Adami lapsum, quum intellectus, ac voluntas à nativa perfectione declinaverunt; ac si hæc ita se habent, criterium veritatis à sensu communi deduci non potest: ergo etc. *R. neg. maj.* Ad adjunctam à *paritate*

probationem, reddo *disparitatem*, quæ in eo consistit, quod et propensiones illæ in malum, quæ naturales sunt, quamvis à peccato etiam deterioris conditionis homo devenerit, atque in pura natura fuisset; nec in naturæ opificem redundant, quum libera voluntate, qua homo donatus est, utens, malum possit vitare: non ita esset, si ad ea, quæ natura duce conducitur, falsa esse possent; quum eorum ministerio ad finem suum tam naturalem, quam supernaturalem, hominem perducatur naturæ conditor Deus.

278 Oppones 2. Quæ à communi sensu proficiscuntur, carent indiciis, quæ à perspicuitate habentur: ergo possunt in errorem ducere: *prob. cons.* Opiniones ideò quandoque in errorem ducunt, quod careant evidentiæ notis: enimverò quamdam etiam obscuritatem admixtam habent, quæ à sensu communi dictantur: ergo etc. *R. neg. primam cons.* ad cuius *prob. dist. maj.* Ex eo dumtaxat quod careant evidentiæ notis opiniones in errorem nonnumquam ducunt, *neg. maj.* Plura certa sunt, quam evidentiæ: quod si de opinionibus generatim verum esset, eas errori subjectas non esse, sine ullo errandi periculo quamlibet sequi possemus: quod jam de rebus à sensu communi nobis dictatis supra ostendimus.

§. IV.

Auctoritatis criterium.

279 Auctoritas, vel divina est, vel huma-

na. Divinitatem fontem esse inexhaustum veritatis, nemo, qui atheus non sit, unquam negavit. Quæ verò ad divinam auctoritatem pertinent, theologorum sparta sunt, quibus ea pertractanda relinquimus. Nobis humanæ auctoritatis pondus ac limites perquirendi sunt, quippe ad veritatis criterium maximè conducunt. Plura enim sunt, quæ neque à perspicuitate, neque à sensuum testimonio, neque à sensu communi vera deducimus. Ceteroquin nobis non minus necessaria, ac scitu digna, quàm ea sunt, quæ ab his tribus veritatis fontibus haurimus. Romanam rempublicam, imperium, res gestas testimonio hominum persuasi, extitisse credimus, æquè ac totum majus sua parte esse, aut solem quotidie oriri, credamus. Hic assensus *fides humana* dicitur, ut eam à divina fide distinguamus, quæ assensus est mentis, Dei loquentis testimonio innixus (92).

280 Experimentum in nobismetipsis capere licet, non æque res omnes testimonio hominum compertas amplecti, neque eandem fidem, ex g. Cookianæ navigationis narrationes, atque existentiam Romani Imperii à nostra mente extorquere (82, 83). Oportet igitur canones quosdam statuere, quibus genuina illa testimonii humani certitudo, à fallibilibus hominum attestationibus secernamus. Res quidem sensu communi magis quam ullis præceptis definienda foret. Novimus enim nonnullos tactu quodam mentis, si ita loqui fas est, adeo subtili præditos, ut vera à falsis nec opinantes

etiam, aut præceptis destitutos secernere, quod alii longa institutione præstare non possunt. Quæ tamen solent assignari conditiones, ut hominum testimonium moralem certitudinem patriat metaphysicæ supparem, sunt sequentes.

281 I. *Testium numerus*: videlicet, quem homo prudens majorem non aveat. Sinas existere, imperium amplissimum obtinere, artes excolere etc., à tot scriptoribus, ac testibus confirmatur, ut nisi demens sim dissentire non queam. II. *Testium gravitas, et æquitas*: gravitatem, sive pondus testimonii ab ætatis maturitate, mentis acie, cultura, ceterisque adjunctis; æquitatem à moribus, probitate, rectitudine, integritate, veracitate sumimus; ita tamen ut utraque simul in teste adducto reperiatur: neque enim sufficit, hominem probum esse, si aut ætatem, aut culturam etc., sufficientem non attigerit, ut ea quæ testatur, creditu digna sint: aut etiamsi hæc habeat, probitate destituatur. III. *Constantia et concordia in testimoniis*: ne sibimetipsi, aut invicem contradicant, quod apud historicos non rarum est. Quod si in summa rerum conveniant, diversitas quædam in narrationibus, quæ vel ab stilo, vel à commentariorum copia provenire potest, testimonium non infirmat. Si unus, aut alter contradicat ceteris, historicorum qualitates, ingenium, religio, aliaque adjuncta, ex quibus illorum character intelligi possit, perpendi debent. *Dum laudat cives, condemnat Pagijs hostes; tam bonus est civis, quam malus historicus.* IV. *Testes oculati, aut coævi præse-*

rendi sunt non oculatis, aut remoto tempore ab rerum eventu dissitis. Testibus item juratis, ni perjurii aliàs convicti sint, præ non juratis assentiri oportet; quod ad viros dignitate conspicuos etiam extendendum est, quorum testimonium majus pondus plerumque habet, quam privati cujusdam. V. Si ea narret historicus, aut testis, quæ sensum communem lædunt, ac fieri non posse manifestum est, falsitatis statim dammandus. Quæ verò insolita sunt, aut à virtute humana excedente, patrata asseruntur, non idèò rejicienda sunt, quod eorum causas non assequamur: at maturius examen expectandum, judiciumque eatenus suspendendum, quoad veritas elucescat. VI. Plura sunt, quæ ab uno fonte hausta, ac per diversos canales postea derivata, etiamsi plures testes conflare videantur, reapse unum tantum in originem invenies. Ejusmodi esse, quæ de bello Trojano, aut Ulyssis erroribus, circumferuntur, ab uno Homero, poetam, non historicum agente, desumpta, existimant nonnulli: quod ad *Æneæ* in Italiam adventum, à Virgilio traditum, extendunt alii, qui ut Augusto regium sanguinem ab *Ænea* assereret, anilem fabulam adoptavit.

282 Ad argumentum ut vocant, *negativum*, sive auctorum synchronorum silentium, quod attinet, paucis hæc habe. Quæ ab omnibus synchronis scriptoribus silentio prætermittuntur; ac demùm post longam temporum seriem ab aliquo auctore in lucem eduntur, nullo authentico documento firmata, inter fervidæ phan-

tasæ deliria, aut latentis malignitatis commenta recensenda sunt: quandoque etiam oscitantis, nec maturi judicii scriptoris indicia produnt. Unius, alteriusve synchroni silentium non satis firmum argumentum est ad ea perneganda, quæ ab aliis ejusdem ætatis auctoribus referuntur: quum etiam nostra hac tempestate experiamur, à quibusdam scriptoribus plura reticere partium studio, brevitatis amore, monumentorum defectu, aut motivis politicis, timoris, adulationis etc.

283 Positio quarta. *Auctoritas humana omnibus notis superius relatis insignita, tutissimum est veritatis criterium.* Prob. I. Sensus communis nos docet factum aliquod à nube testium confirmatum, rejici non debere, quando plurimi diversæ conditionis, ætatis, ingenii, nullo timore, spe, fraude adacti, constanter unanimiterque testantur, se vidisse, audisse etc. in quod affirmant, aut scribunt: ex. g. Ludovicum XVI. Lutetiæ Parisiorum trucidatum obiisse Conventus nationalis decreto: enimverò sensus communis in errorem nos impingere non potest (273): ergo auctoritas humana tutissimus est veritatis criterium.

284 Prob. 2 Nullum medium aliud habemus ad res præteritas aut absentes cognoscendas, quarum notitia non minùs nostra interest, quam illarum ad propriam conservationem, societatem etc. (274) spectantium; nisi hominum testimonium: sed providentissimus naturæ Artifex nobis defuisset, si media ad ea, quæ ad conservationem etc. necessaria sunt as-

sequenda, non præparasset: ergo etiã defuis-
set, si auctoritatem humanam, tamquam me-
dium tutissimum ad veritatem nanciscendam,
non præstituisset. Equidem plurima sunt reli-
gionem, societatem, scientias spectantia, quæ
ab hominum testimonio prorsus dependent: ex-
g. traditiones, authentica divinorum librorum
identitas, jura, possessiones, experimenta, ob-
servationes etc. quæ omnia pessundare neces-
se est, auctoritate humana à criterio veritatis
relegata. Quæ contra hanc propositionem oppo-
nuntur, sunt sequentia.

285 Argum. I. Facta historica nullam ri-
gorosam demonstrationem admittunt: sed quæ
demonstrari non possunt, assensum non mer-
entur, quum probabilitatis gradum non excedant:
ergo auctoritas humana, quæcumque illa sit,
in veritatis criterium assumi non potest.
R. *dist. maj.* nullam rigorosam demonstrationem
metaphysicam, aut physicam admittunt,
conc. maj.: moralem, *neg.* Omnis certitudo iis
fundamentis niti debet, cujus ordinis est: ne-
que enim geometricam veritatem ab hominum
testimonio demonstramus, aut leges naturæ à
principiis geometricis deducimus. Eodem modo
de certitudine morali discurrendum est, cujus
demonstratio ab ipso ordine morali desumi
debet. Insanus sit, oportet, qui à me Romam
existere affirmante, quum Romæ scribam, de-
monstrationem hujus *theorematis*, ut eidem as-
sentiatur, seriò contendat.

286 Argum. II. Certum et probabile *essen-*
tialiter differunt, sive sunt ordinis diversi, sed

quæ ejusmodi sunt, ab uno in alterum ordinem
migrare non possunt: ergo probabile probabili
adjunctum ad certitudinem eveni non potest.
Subsumo. Sed quodlibet testimonium seorsim
in humana auctoritate probabilitatis tantum est
argumentum: ergo tota collectio certitudinem
parere non potest. R. Alteram huic ratiocinati-
oni similem formando, sive, ut ajunt, *retorquendo*
argumentum. Singulare et plurale sunt ordinis
diversi: sed quæ ejusmodi sunt, ab uno in alte-
rum ordinem migrare non possunt: ergo singula-
re singulari adjunctum ad numerum pluralem
eveni non potest: sed quilibet homo est singu-
laris, ergo tota collectio pluralem numerum
non componet. Jam *dis. min.* ab uno in al-
terum ordinem migrare non possunt in eo-
dem ordine remanendo, *conc. min.*: ordinem
primum deserendo, *neg. min.* Evidens est, sin-
gulare quodvis numerum pluralem componere
non posse, solitarium manens: attamen alteri
adjunctum, singularitatem deserendo, plurale
fit: idem ad ordinem moralem transferendum
est. "Certum est, inquit *Para*, plura humana
testimonia fieri posse ex eorum collectione ve-
rum certitudinis motivum: fieri enim potest, ut
hæc testimonia simul collecta ita gravia, et
multiplicia sint, ut indefectibiliter cum rei,
quam referunt, veritate connexa sint: unicum
testimonium auctoritas est; alterum altera au-
ctoritas est, quæ primam auget, ac roborat;
atque ita porrò. Quum plures graves, et concor-
des auctoritates tam multæ sunt, ut sint, et
appareant indefectibiliter cum facti historici

veritate connexa, tunc auctoritates hæ, ita accumulata, et se invicem roborantes, non amplius puræ probabilitatis, at veræ, ac perfectæ certitudinis motivum sunt. Non semper præcisè definiiri potest, ubi probabilitas cesset, et subeat certitudo in factis historicis: at sæpissimè definiiri potest, hoc, vel illud factum historicum plena, ac perfecta certitudine gaudere.

287 Inst. 1. Testimonia hæc simul collecta naturam non mutant: at seorsim probabilitatem tantum efficiunt: ergo et simul. R. *Retorquendo iterum argum.* Homines simul collecti naturam non mutant: at seorsim quilibet bis mille pondus elevare non potest: ergo neque simul cum aliis. Jam *dist. maj.* naturam non mutat quoad effectum producendum, *neg. maj.*: naturam quoad internam constitutivam, *conc. maj.* Vel aliter ad scholæ modum magis accedens: naturam *physicam, conc. maj.*: naturam *moralem, neg. maj.* Exempla adeo sunt communia, ut oleum atque operam perdere sit ea accumulare. Receptum scholarum axioma huic ratiocinatio optimè quadrat: *argumentum multum probans nihil probat.*

288 Inst. 2. Singuli testes seorsim nos fallere possunt: ergo et tota collectio: *prob. cons.* Optimè deducitur: *singuli homines sunt mortales:* ergo et *tota collectio:* ergo etiam prior consequentia recta est. R. *Dist. primum consequens:* ergo et tota collectio fallere potest, potentia nunquam ad actum reducenda, *conc. cons.:* potentia, quæ nos in dubium prudentis veritatis adducat, *neg. cons.* Jactus venereus;

centies millies replicatus, possibilis est; nunquam tamen hoc eveniet, ut quis talis ludens jactum supremis punctis notatum centies millies sine intermissione jaciatur: nec quisquam adeo demens fuit, ut hoc evenisse, aut eventurum aliquando, sibi persuadeat. Quod ad paritatem attinet, dico: in mortalitate hominis ad actum reducenda, nullam absurditatem sensum communem lædentem reperiri; imò contrarium ratio ipsa persuadet: at in factis, quæ universali hominum testimonio firmantur, plenè acquiescere, sensus communis, sive nature vox omnes hortatur.

289 Inst. 3. In casu plenæ auctoritatis non esset liberum testibus falso testari; aut Deus teneretur, si quando contingeret, deceptionem impedire: at hoc nullo fundamento innititur: ergo etc. *Prob. maj.* Si liberum est, possunt libertate abuti, atque inde falso testari: hoc autem non admittimus: ergo ipsis liberum non est falso testari. R. *neg. maj.* cujus *prob. dist.* possunt omnes libertate abuti possibilitate eventum obtentura, *neg. maj.* possibilitate nunquam verificanda, *conc. maj.* superiore articulo hoc satis explicatum arbitror.

290 Arg. III. Quò magis humanum testimonium ab origine recedit, eò magis illius pondus decrescit: sed plerumque ita sunt, quæ ab humana auctoritate hebentur: ergo etc. *Prob. maj.* Experientia quotidiana constat, facta historica decurso temporis augeri, immutari, minui *cetera:* at hoc maximè illorum pondus minuit: ergo etc. R. *neg. maj.* et *dist. majorem*

prob. constat, facta historia augeri etc.; quoad minusculas circumstantias *conc. maj.*: quoad rei caput, *subdist.* si adsint conditiones à nobis in positione requisitæ, *neg.* alias, *conc. maj.*

291 Arg. IV. Quo magis humanum testimonium ab origine recedit, *cresci eundo*, ita ut quod initio unius dicto nitebatur, decursu temporis, plenam auctoritatem acquirat, per accessum testium, qui unus, atque idem origine sunt: at ex concessis (281) hoc non sufficit ad auctoritatem plenam faciendam: ergo auctoritas numquam assumi potest in criterium veritatis. *R. neg. maj.* cum adjunctis probationibus, siquidem in sensu positionis eam accipimus. Neque enim facta illa, de quibus hactenus loquuti sumus, ejus indolis sunt, quæ ab uno accepta temerè in posteritatem divulgata sint. Exemplum sunt Moysis, aut Josue narrationes, quas ejusmodi argumentorum artifices maxime respiciunt, ut fidem Scripturarum divinarum elevent. Sanè si monumenta consulamus illorum temporum, nulla præter eorum scripta reperiemus: attamen ejusmodi narrationes divulgatae sunt apud eos, qui, vel testes oculati fuerant eventuum posteritati consignandorum, vel traditionem eorum, quæ ipsi non viderant, à majoribus habebant; eo modo acceptam, quo nos Japones, et Sinas existere, aut Romanos, Græcos, Persas rerum potitos. Hæc ita dicta sint quasi auctoritatem humanam tantum historici sacri sibi conciliarent, quos ceteroqui, Spiritu Sancto dictante loquutos, catholicè profiteamur.

292 Schol. Deniquè ne plura, quam par est, congeramus, quæ repetitiones ferè sunt argumentorum hactenus solutorum; animadvertendum, quæcumque in historia reperiuntur absurda, dissona, falsa, exaggerata ect., contra præfatas conditiones (281) plenam auctoritatem constituentes, peccare. Neque enim omnia amplecti indiscriminatim oportet, quæ ab scriptoribus eduntur; verum omnem historię auctoritatem elevare, id demum est sensum communem ejuravisse. Ingenuè fatendum, plerumque historicos partium studio omittere, addere, exaggerare, elevare facta, quæ genti suæ dedecus, aut rivali gloriam accersere possunt: idcirco magna cautela legendi sunt scriptores, præsertim nostræ ætatis, quorum sublesta fides satis, superque nota est. Fucatis namque eloquentiæ coloribus, atque energica quadam dicendi vi phantasiâ rapiente; humana, divinaque omnia miscentes: nihil antiquius habent, quam ut religionem, societatemque evertant, ac alium rerum ordinem humaniorem, si diis placet, introducant. Quid tum postea? an minus verum erit, Gallorum regnum eversum? Ludovicum XVI trucidatum? bellum per universam ferè Europam propagatum? Humanum sanguinem ad satietatem usque sitientis solius undique perfusum? Atqui hæc sunt quæ ab humano testimonio plenam auctoritatem habent, ut pro criterio veritatis adiscantur (281), non illa *peculiaris, et minuta, quæ præsertim in historia parum tuta sunt*, ut ait Leibnitius. Sed hæc hactenus.

CAPUT TERTIUM.

Methodus disputandi.

293 Concertationes litterariæ tum privatim in scholis ad exercitationem instituuntur, tum publicis in theatris exhibentur ad annui profectus adolescentium ostensionem, quum denique, quod rarius apud nos fit, ut aliqua controversia discutatur, veritasque, quoad fieri potest, elucidetur. Miror, quosdam philosophicarum institutionum scriptores, præcepta methodi disputandi hunc tertium modum respicientia tradidisse, quæ ferè nullius sunt usus. Obsecro, mi bone, adolescentinè, quæ tu dictasti, defendenti, hoc præceptum tradis? *Disputetur animo veritatis. Hinc paratus uterque sit ad deserendam sententiam suam, si eam falsitatis convinci videat?* Non puto. Quid igitur est causæ, cur ejusmodi præcepta tradas, quæ non usuveniunt? Satiùs igitur duco, leges diversas pro diversitate disputationis quam brevissimè proponere, juxta triplex disputandi genus modò enuntiatum.

294 In scholis concertationes ferè quotidianæ habentur, ut juvenes positiones à magistro dictatas, aut ab auctore, cui operam navant, typis vulgaras propugnent, atque impugnent, tum se ad dispositionem exercendi gratia, quum etiam ut quæ privatim didicerint, altius infigantur, æriusque ingenium à disputatione acquirant. Usu magis, quam verbis addis-

cenda sunt, quæ ad præludia disputationis spectant: concertatio verò sic instituitur. Defensens argumentum ab contradicente propositum integrum repetit; sive, ut vulgò ajunt, resumit, quod fieri debet totidem verbis, aut saltem eundem sensum reddentibus: deindè singulas propositiones expendit, *negans, concedens, distinguens*, postquam singillatim quamlibet repetiverit. Quod si propositio talis sit, quæ maturius examen exposceret, neque contra conclusionem ex ea aliquid deducatur, *permittit* propositionem: cuando verò omninò ad rem non pertineat, aut alterius scientiæ provincia sit, *omittitur*, aut *transmittitur*, quod etiam voce *transeat* exprimere solent; quod idem ferè sonat, ac ejus discussionem nolle assumere. Concessis præmissis, consequentia negari debet, aut consequens distingui; imò nec *consequens* distinguere oportere vult Tamagna, nisi prius ex præmissis alterutram distinxeris, quod non ab omnibus usu receptum video. Nonnumquam argumentum solet retorqueri, quod ut præ oculis poneremus, supra exhibuimus (286, 287). Quod ad oppugnantem attinet, negatam propositionem, pro consequentia sui syllogismi, aut enthymematis elicere debet; secus, eandem non probaret. Quum verò distinctione usus est respondens, partem negatam, aut concessam ita assumere debet, ut semper contra thesim nervos intendant; nec longiùs vagetur ab scopo deflectens. Disputationi eatenus insistendum est, quoad aliquid novi contra thesim proponatur: soluta jam difficultate, aut res-

pondente ipsa nihil enodante, ab disputatione cessandum est. Cavenda tamen est puerilis petulantia nimis de victoria impotenter exultans, atque adversario exprobrans ingenii imbecillitatem, eo quod aut victus sit, aut negata probare impar est. Convicia enim, diceria, sarcasmi, arrogantia, contemptus, aliaque hujusmodi, quæ inter disputandum nonnumquam interseri solent, non modo urbanitatem dedecent, verum christianam etiam charitatem prociidunt. Denique vociferationes, clamores, inconcinni motus, aliaque phreneticum magis, quam sapientiæ alumnum decencia, omnino vitanda sunt. Neque virorum alioquin literis, maturitate, ac gravitate pollentium quemquam movere debet consuetudo: nam contra urbanitatem ac decenciam exempla allegare, nefas est, imò et illa sequi turpissimum.

295 Ad publicas concertationes quod attinet, meminisse oportet finis illarum institutionis, quem nonnumquam oblivisci videntur, qui in eis contradicunt. Ego quidem sic existimo, ideò à majoribus nostris publicas disputationes inventas fuisse, ut adolescentuli philosophicis, aut theologicis studiis operam navantes, ad studium incenderentur, animo reputantes, se in publica palæstra ratione eorum, quæ in scholis didicissent, redditurus. Quamobrem nimis inurbanè eum se gerere dixerim, qui tamquam pro aris et focis decertaturus, adolescentem publicas theses defendentem, argumentorum vi opprimere nititur: egregiam scilicet laudem, et spolia ampla referre se existimans, si eum-

dem circumveniat, aut etiam si fieri potest, præceptorem ipsum disputationi præidentem. Neque enim positionis veritas, aut falsitas discutienda proponitur in publica disputatione, ut athleticis ejusmodi conatibus dimicandum sit: neque locûs, et tempus hujusmodi disquisitionis aptum est theatrum illud litterarium, in quo etiamsi victoria opponenti contingeret, non à falsitate thesis, verum ab ejus in disputando solertia, aut defendentis imbecillitate repeteretur. "Tantum abest, inquit Eduardus Corsinus, ut concertationes illæ, quæ fieri subindè solent inquirendæ veritati conferre possint, ut omnem potiùs ipsius inveniendæ spem nobis eripiant. Innata siquidem gloriolæ cupiditas, contradicendi spiritus, disputationis ardor, ingenii ostentandi studium, et pervicax quædam in asserendo constantia nos interdum transversos abripit, ut veritatem assequi non possimus; vel si fortè ea nobis affulsisset, negligamus." Undè ego concluderem, hisce disputationibus omnino aliùm finem præstitui debere; nimirum periculum faciendi, atque auditoribus exhibendi discipulorum in studiis profectum; quòvis alio ingenii ostentandi, aut si mavis, etiam veritatis inquirendæ studio remoto. Ceteroqui inutilis, atque mirificè vitiosus esse congressus illos, qui publicè peraguntur, ut populus spectator, idemque judex accedat; in quibus amor unius vincendi dominetur, ac dissidentium quilibet eo consilio disserat, ut quicumque disputationis exitus sit futurus, semper tamen opinionem eandem ex colloquio cons-

tantissimè referre debeat, cum prælaudato scriptore non invitus profitebor.

296 Quocirca, ut ad tertium disputationum genus veniamus, ad inquirendam veritatem congressus illos tantum valere dixerim, qui remotis arbitris, partium studio seposito, sine ullo contendendi ardore, aut gloriosa ingenii ostentandi cupidine instituuntur. Si qui unquam peracti sunt, aut peragentur præfatis conditionibus, simillimos esse pronuntiabo Academicorum disputationibus, quas, si diis placet, ejusmodi fuisse persuadere ipsi nituntur. "Nostræ, inquit Tullius (in Lucullo c. 13.), disputationes non quidquam aliud agunt, nisi ut in utramque partem dicendo, et audiendo eliciant, et tamquam expriment aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quàm proximè accedat."

CAPUT QUARTUM.

Methodus legendi; seu studendi.

297 Memini, me adolescentulis studendi præcepta tradere qui philosophiæ operam dant; diversas postea scientias pro ingenii captu, numerum suscipiendorum ratione, aut animi propensione exculturis. Primum igitur methodum philosophiæ studendæ; deinde generaliores alias leges, quamlibet scientiam spectantes, proponemus. In antecessum tamen, quod omne studiorum genus respicit, monitos omnes volo, ad legendum, animum ab omni inordinato affectu

vacuum adducere oportere: *in malevolam quippe animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis.* Experimentum quilibet in semetipso capere potest, nihil magis attentionem impedire, quàm inordinati impediunt affectus, perturbationes animi, aut imagines quædam vividiores phantasiam percellentes, atque animo continenter occurrentes.

298 Ad studium philosophiæ cum fructu peragendum, multum conducet labor studendi methodicè susceptus: et primò unumquemque articulum, seu *numerum* attentè lege: deindè remotis à libro oculis, quæ legisti repete, non tam è memoria recitando, quàm sensum eliciendo: demùm quum singulos articulos præfato ordine didiceris, integrum paragraphum, aut caput continenter repete. Secundò. Multum conferet, postquam mente comprehenderis integrum caput, illud exscribere eo modo, quo memoriæ illud mandasti; scriptum mox cum libro collaturus. Tertio. Si quid proprio Marte partum addendum aut animadvertendum occurrat, cum præceptore conferendum, ad calcem adijunge. Quarto. Postquam universam dissertationem exhauseris, de integro eandem repetere oportet, ut altiùs memoria insculpatur. Quintò. Quæ negotium facessunt, aut omninò non percipiuntur, prius debent cum præceptore, aut alio peritiorè conferri, nec ulterius progrediendum; donec quæ præcedunt, rite comprehendantur.

299 Quod si jam studium proprio ingenio suscipiendum foret, duo maxime cordi esse de-

bent; delectus disciplinæ, cui danda est opera, ac librorum eandem pertractantium. Lectio namque vaga, et fortuita sine ullo fine scientiæ alicujus addiscendæ, aut obvium quemque scriptorem temerè arripiendo, confusionem idearum magis, quam doctrinam parere apta nata est. Primum igitur oportet ingenium proprium consulere, statum, vires, *quid ferre recussent, quid valeant humeri*. Newtonus, Boscovichius mathesim, ac physicam colant; Turnefortius, ac Linæus botanicem; Bourdalovius, Segnerusque sacram eloquentiam; Suarius, Petavius theologiam tanquam propriam spartam sibi deligant; ceteroqui mathematicus theologum volens agere, quum in calculis plusquam hominem, si ita loqui fas est, se præstiterit, Apocalypsim exponens, humana patietur; ut de Newtono agebat Volterius. Deindè ad librorum delectum, sive scriptoris optimi, qui methodicè, perspicuè, ac prout ingenium quemque ducit, aut brevitate cum perspicuitate consociet, aut fusiore calamo rem tractet, animum appellere oportet. Delectus hic maximi faciendus est: ex pravo enim delectu depravatio morum, erronea dictamina, præposterus cogitandi modus, stilus vitiosus, si minus infructuosus studendi labor prorsus dependet. Fateor juvenum non esse scriptorum meritum pensare; attamen et iudicio sapientum, quos consulere possunt, et constanti apud eruditos fama; optimos quosque diligere sibi queunt. *Postquam auctorem tibi omnibus numeris absolutum delegeris; præter ea, quæ mo-*

dò diximus de methodo philosophiæ studendi, sequentia accipe. I. *Nullius addictus jurare in verba magistri*, quam voles maximam de ipso præconceptam opinionem habueris, sed veritatis amor pro quacumque parte illa steterit, nos ubique deducere debet, ut probemus, quæ vera aut verisimiliora sunt; et quæ secus fuerint, deseramus. *Obest plerumque*, agebat Cicero (1. de Nat. Deor. c. 5.), *iis, qui discere voluerint auctoritas eorum, qui se docere profiterentur: desinunt enim suum iudicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo quem probant iudicatum vident*. II. Non statim ac aliquid displicet, improbandum est. Plura sunt, quæ primo aspectu absona videntur, deinde tamen omnibus, quæ præcesserunt ac sequuntur, pensatis, aliam rerum faciem representant. Novi hominem, qui tantum non impietatis damnabat recentiorum de speciebus Eucharisticis sententiam, ceterum omnia convicia in eandem conjiciebat. Fortè fortuna in Montei philosophiam incidit, ac primò in ipsum fremere, tum pacatius legere; deinde veluti indulgentior factus voluit de integro causam instituere: deniquè ad extremum opinionem præjudicatam deposuit. III. Omnino vitanda est lectio præceps, perfunctoria, aut oscitanter facta. Sunt nonnulli, qui devorare citius, quam libros legere videntur: sunt qui ita legunt, ut si ab eis postea quid legerint, roges, perindè ac si aliud egissent recordantur. Defectus nimirum attentionis, rei litterariæ pestis, omni cura vitandus est; ac si opus fuerit ad conciliandam attentionem, stilus præ-

manibus semper habendus, ut simul ac periodum legeris, statim in commentaria referatur. Demum liber in lexicum modum præsto esse debet, in quo notentur observata digniora, quæ in auctoribus legimus, volumine, tractatu, capite, ac pagina indicatis; ut postea quum opus fuerit, loca reperiantur scriptorum, qui materiam tunc nobis necessariam reddant. Quantum usui futura sit hæc praxis, quum aliquid proprio Marte componendum sit, experientia docebit, aut poenitentia eos, qui monitum contempserint.

CAPUT QUINTUM.

Scientiarum impedimenta.

301 Scientiarum præcipua impedimenta à voluntate, quum ab intellectu oriri possunt; ac si quid de meo addendum sit, quod ab paucis notatum reperio, etiam à memoria. Ad voluntatem quod attinet, capite proximo adnotavimus, animi perturbationes nimium quantum mentis attentionem distrahere, quod obstaculum esse maximum scientiis condiscendis, nemo non videt. Verum operæ pretium erit singillatim indigitare plura voluntatis vitia, quæ litterarum acquisitionem vel præpediunt, vel impediunt. Ac primò ignavia ac lassitudo animi, qua laborem detrectant nonnulli, contenti superficiale notitiam rerum tenere, quin enucleatè, atque intimè veritatem rimentur.

Nonnumquam etiam reperies homines perfricatæ adeò frontis, qui ut suam ignaviam tegant, scientias omnes despiciunt, quasi nugæ sint litteratorum, magna venditantium pompa, quæ sciri non possunt, aut scire nihil interest. Pyrrhonicos istos dices, prius omnes scientias accuratissimè perpensis, atque earumdem inutilitate comperta, in hunc contemptum devenisse. Audivi quendam ab desidia satis nobilem sæpius inclamantem, se nihil solidum nisi in Scripturis sacris invenire: inibi historiam, geographiam, chronologiam, criticam, astronomiam, physicam, verbo, scientias omnes addisci. Quis non putaret hujusce hominis bibliothecam SS. Patrum, Interpretum, Versionum omnis generis refertam esse? Scilicet ejus conclavia perlustranti, vix præter breviarium, alium librum aspicere liceret.

302 Secundò. Intemperantia quædam animi, ac sacra sciendi fames, qua torquentur fervidioris naturæ homines, ita ut penè devorent libros, paucisque diebus integras bibliothecas exhauriant, hectica febris laborantibus similes, qui dum plus cibi ingurgitant, magis contabescunt. *Non multa sed multum legere*, his inculcandum est. Verissimè enim, et ad animum transferri potest, quod sensibus inculcabat Cicerò in Catone: *Tantum cibi, et potionis adhibendum est, ut reficiantur, non ut opprimantur vires.* Quod enim cibus corpori, lectio menti est, quam si nimium oneraveris, nihil concoquet. Invaluit etiam apud litteratos, fato nescio quo rei litterariæ, universalis quædam eruditio,

scientias, linguas, artesque omnes complectens, ita ut nisi habeatur illi similis, de quo Juv. Sat. 3.

Grammaticus, rhetor, geometer, pictor,
aliptes,

Augur, schenobates, medicus, magus, omnia
novit,

in album eruditorum recipi non possit. Hinc perfunctoria quædam notitia scientiarum omnium, quas neque sciunt, neque ignorant, progressus tamen inde scientiarum sperari potest nullus, hinc *pedantismus*, ut dici solet, in rempublicam litterariam invectus; ita ut si quorundam elucubrationes legas, ad duas tertias partes citationes ac notas invenies, in quibus auctor hebraicè, græcè, chaldaicè, latinè, gallicè, italicè, hispanicè, anglicè loquitur; atque historiam, medicinam, algebram, antiquariam, physicam, poesim, chymiam, veterinariam, musicam, astronomiam, botanicem... quid plura? omnes artes, ac scientias complectitur. Ego verò neminem nomino, ut quis mihi jure succenseat: hæc autem dici oportere existima- vi, ut juvenum ingenia ad genuinam litteraturam conformentur.

303 Tertiò. Inordinatus amor sui, à quo plerumque ducti nos mirificè extollimus; ingenium majus, quàm à natura acceperimus, nobis tribuimus, alios contemnimus, simultates scholasticas fovemus, odium in alterius sententiæ auctores creantes, qui nostræ favent, extol- lentes: nostra studia, elucubrationes, opinio-

nes magis ad gloriolam captandam, quàm ad veram scientiam acquirendam conformamus: demùm ab hoc fonte inexhausto præter alia quidam contradicendi ardor enascitur, ac reprobandi quæ alii dixerint, aut scripserint, et pertinaciæ quædam insuperabilis proprias opi- niones sustinendi; quæ colloquia etiam familia- ria ad altercationes perpetuas traducit.

304 Age jam, atque offendicula, quæ intel- lectus scientiis opponit, videamus. Neque ve- rò hic tarditatem ingenii in medium adducere est animus: qui ita à natura conformatus est, aliam sibi vivendi rationem comparare debet, ac litteris valedicere. Quod si solers ingenium à natura sortitus fueris, præjudicia omninò exuere oportet, quæ rei litterariæ perniciem maximam afferunt. Præjudicium, ut ipsa vox sonat, est sententia animi ante tempus lata, aut concepta. Errores omnes in præjudiciis haberi possent; sunt enim iudicium mentis præpostere- rum, eo quod sine ratione sufficiente ad feren- dam sententiam, intellectus illam profert, at- que idcirco miserandum in modum in errorem impingit. Præjudiciorum fontes sunt.

305 Primus. *Educatio*: ab infantia servis, fœminis, ac personis vulgaribus septi; deindè pueris aliis consociati, qui errores à suis haus- tos, quos à domesticis non accepimus, nobis- cum communicant, acceptos confirmant: in- credibile dictu est, quod præjudicia sensim, ac sine sensu imbibamus. Secundus. *Auctoritas* pa- rentum, pædagogi, præceptorum, aliorumque, quos veluti oracula à pueris revereri assueti

sumus, præjudicatas opiniones adeò tenaciter in cereis puerorum mentibus infigere solent, ut vix, aut ne vix quidem, postea ipsos evincere queamus, ut dociles præbeant aures melioribus disciplinis. Si nos contra hæc præjudicia animum non obfirmassemus, enim verò horrorem vacui, qualitates occultas, aliaque ejusdem furfuris, etiãnum pro aris ac focis sustineremus. Tertius. *Sensuum illusio*, seu rectius dixerim, propensio ad judicandum statim ac sensus referunt quin eorundem relationem discutiamus, ratione in judicem adscita. Vitium hoc adeò genus hominum pervasit, tamque naturæ nostræ insitum est, ut nemo unus sit, qui gloriari possit se à sensibus numquam illusum. Audeo dicere, Copernicanum systema minus ab auctoritatibus sacræ Scripturæ, quam à sensuum nostrorum præjudiciis labefactari. Quartus. *Pravæ affectiones*. De his jam modò egimus, quum de voluntate disserebamus. Audi nunc Tullium (lib. 2. de Orat. c. 42.): "Plura multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate."

306 Ab ideis etiã obscuris et confusis nostri intellectus (27, et seq.) profectum in scientiis impediri indubium est. Nonnulli ita conformati sunt à natura, ut etiãsi tardioris ingenii non sint, tam obscurè, aut confusè res percipiunt, atque in mente collocant, quas si explicare postea velint, nec ab aliis percipiantur, et ipsi se non intelligant. Alii autem ni-

tidam mentem nacti, à properata, aut etiã oscitante lectione, quas concinnas habere possent ideas, confusas accipiunt. Utrisque pro acquirendis notionibus claris, ac distinctis, sequentia monita damus. Primum: Lectio properans, aut perfunctoria omninò vitanda. *Præstat, otiosum esse, quam nihil agere*, his dici potest, qui ita legunt, quasi nihil agant. Secundum: Plura simul objecta contemplari caveant, multitudo enim parit confusionem. Quod si res discutienda multiplex sit, atqui implexa, separatio faciendã est, in membra quasi concidendo, ac singillatim unumquodque perpendendum. Tertium: Ordo etiã in meditatione servandus, ne quæ sunt ultima, primis præponantur: sed res eo, quo fluunt ordine, inspicendæ, atque examinandæ sunt, naturæ methodum sequendo: eoque fiet, ut præcedentia lumen sequentibus affundant. Quartum: Juva-bit etiã ulterior in quolibet membro contemplando divisio, quæ in notas proprias resolvat, ac veluti analisim partium efficit. Prolixior tamen resolutio confusionem parere potest, quoniam mens etiã idearum numero obruitur (72). Sextum: Ubi materia externis signis, ut fit in geometria, repræsentari potest, plurimum juvabit ea adhibere, ad imaginationem firmius in objecto retinendam. Denique notionem, quæ initio claræ et distinctæ fuerunt, tractu temporis delentur paulatim, atque obscuræ, sin minus confusæ, fiunt. Quamobrem quæ semel adamussim didicimus, sæpius repetere oportet, atque altiùs imprimere, ne deleantur, aut con-

fundantur. Sed hoc jam ad memoriam pertinet.

307 Et quidem magnum à memoria adjumentum ad scientias comparandas haberi, solus ille negabit, qui nos tantum scire, quod memoria retinemus, ignoret. Plures qui in republica litteraria magnum sibi nomen fecerunt, memoriæ magis, quàm mentis viribus excelluisse, ab eorum scriptis luculenter apparet. Non is ego sum, qui memoriæ artem tradere velim. Simonides id se invenisse profitebatur, apud Tullium (2. de Orat. c. 86) ex eo, quod post collapsum conclave, in quo cum Scopa, aliisque coenabat, atque interitum fortuito, in colloquium extra triclinium evocatus vitasset, cadavera oppressorum ex ordine, quo accumbabant, recognoscens, indicavit. Sanè plurimum juvare memoriam puncta quædam figere, quæ tamquam simbola sint rerum in memoriam revocandarum, experimento quisque in semetipso comprobare potest. Ad ea tamen, quæ scientias comparandas spectant, nulla alia certior est via, quàm sæpius repetere, quæ memoriæ commissa fuerint; ceteroqui fructus omnis præteriti laboris evanescet. Hoc sensu intelligi oportere ciceronianum illud, *memoria excellendo augetur*, vel experientia vel metaphysica, quam jam aggressuri sumus, nos docebit.

INSTITUTIONES
METAPHYSICÆ.

~~Quædam~~ ~~simbola~~
~~Quædam~~ ~~libri~~
~~Quædam~~ ~~libri~~
~~Quædam~~

UNIVERSIDAD DE NÚNIO LEÓN
 DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

fundantur. Sed hoc jam ad memoriam pertinet.

307 Et quidem magnum à memoria adju-
mentum ad scientias comparandas haberi, so-
lus ille negabit, qui nos tantum scire, quod
memoria retinemus, ignoret. Plures qui in re-
publica litteraria magnum sibi nomen fecerunt,
memoriæ magis, quàm mentis viribus excelluis-
se, ab eorum scriptis luculentè apparet. Non
is ego sum, qui memoriæ artem tradere velim.
Simonides id se invenisse profitebatur, apud
Tullium (2. de Orat. c. 86) ex eo, quod post
collapsum conclave, in quo cum Scopa, alijs-
que coenabat, atque interitum fortuito, in col-
loquium extra triclinium evocatus vitasset, ca-
davera oppressorum ex ordine, quo accumbe-
bant, recognoscens, indicavit. Sanè plurimum
juvare memoriam puncta quædam figere, quæ
tamquam simbola sint rerum in memoriam re-
vocandarum, experimento quisque in semetip-
so comprobare potest. Ad ea tamen, quæ scien-
tias comparandas spectant, nulla alia certior est
via, quàm sæpius repetere, quæ memoriæ com-
missa fuerint; ceteroqui fructus omnis præte-
riti laboris evanescet. Hoc sensu intelligi oportere
ciceronianum illud, *memoria excellendo
augetur*, vel experientia vel metaphysica,
quam jam aggressuri sumus, nos docebit.

INSTITUTIONES
METAPHYSICÆ.

~~Quædam~~ ~~simbola~~
~~Quædam~~ ~~simbola~~
~~Quædam~~ ~~simbola~~
~~Quædam~~ ~~simbola~~

UNIVERSIDAD DE NUBIA LEÓN
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE

METAPHYSICÆ PROLEGOMENA.

Metaphysicæ nomen casus quidam inexit. Aristotelis opera ad longum tempus sub terra jacuerunt testæ figulinæ commissa. Inde postea extracta, ab humiditate corrosa, ac variis lacunis deturpata inventa sunt. Quibus plagis ut mederentur, meliori quo possent modo, medicam manum adhibuerunt, primum Apellico Tejus, deinde Tyrannio grammaticus, et Andronicus Rodius. Plura ex his ad certam classem redigi poterant, alia non item: quumque meliùs aliquid non occurreret, hujusmodi libros post opera physica relegarunt, eisque titulum *post Physica* indiderunt; id enim τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ græcè sonat, quod deindè latino more in *Metaphysica* translatum est. Hinc nobilissima scientia, quæ et Physica sublimior dici posset, nomen atque originem ducit.

Ejus partes sunt *Ontologia*, que entis generatim, atque ejusdem affectionum speculationem complectitur: *Cosmologia* rerum mundanarum qualitates intelligibiles contemplatur: *Psycologia*, seu *Pneumatologia*, quæ *Anismatica* à Peripateticis recentioribus audiebat, spiritus ac rerum immaterialium tractationem continet: ac demùm *Theologia* naturalis, ea, quæ de Deo lumine rationis assequi possunt, dilucidat.

INSTITUTIONUM METAPHYSICARUM.

DISQUISITIO PRÆLIMINARIS.

Quodnam sit humanarum cognitionum principium.

Præsens investigatio ad nullam ex partibus metaphysicæ commodè referri potest, quum ejus naturæ sit, quæ et ordine præcedere debeat, neque unam citiùs quam aliam directè respiciat. Quamobrem eandem præmittere placuit, quasi quoddam præliminare ad scientiam metaphysicam: qua stabilita statim ad Ontologiam gradum faciemus.

§. I.

Principium contradictionis.

1 Principium contradictionis appellant metaphysici effatum illud: *idem non potest simul esse, et non esse*, eo quod, qui pugnantia loquitur, in contradictionem incurrit, si vè asserit idem esse simul et non esse. Huic affinia sunt et illa axiomata satis trita in scholis: "Quodlibet vel est, vel non est: de eodem et secundum idem non possunt simul verificari affirmatio et negatio." Aristoteles, atque ab eo denominata Peripateticorum schola; primum humanæ cognitionis principium axioma illud contradictionis statuit, asserens scientiarum omnium edificium in illo principio tamquam fun-

damento inniti. Cartesio placuit enthymema illud, *ego cogito, ergo sum*, velut initium scientiarum ponere; ita ut à demonstratione propriæ existentia proficisci debeat, qui litterarium curriculum metiri exoptat. Ipsius vè asseclæ effatum hoc: "quidquid in idea clara cujusvis rei perspicuum est, id de ea potest affirmari," veluti basem omnium veritatum statuerunt.

2 Ut rem meliore in lumine collocemus, animadvertendum est, primi principii nomine non illud esse intelligendum, quod primum menti obversatur, aut ex quo cetera demonstrantur directà ratiocinatione. Quis enim definire potest, quænam veritas prima menti sistitur, quum lumen rationis assequimur, aut qua demonstratione prima principia demonstrari possunt, quæ sunt medium aliarum demonstrationum. Id tantum inquirimus, quodnam sit illud principium, quo negato, cetera axiomata ruant; aut eodem admissio, si reliqua pervaciter negentur ab illo possint demonstratione apogogica (Log. 213) stabiliri? En quæstionis sensum: en sententiam, quam amplectimur.

3 Positio 1. *Principium contradictionis sensu modo explicato est primum humanarum cognitionum principium.* Probat. Principium contradictionis est axioma per se notum, ita ut sua perspicuitate omnibus manifestum sit; ejusque veritate nutante, reliquorum principiorum veritas corrui; eadem stabilita, ab ipso fulciuntur cetera: at iste sensus est præsentis disquisitionis: ergo principium contradictionis est primum cognitionis humanæ principium. Et

quidem quod omnibus ratione utentibus ejus veritas perspicua sit, nemo sanæ mentis negabit: secundam partem majoris propositionis sic probō: quæcumque axiomata in medium adducantur, ex. gr. *Quodlibet dum est, est: quidquid in idea clara, et distincta alicujus rei elucet, de ipsa est affirmandum* etc. à principio contradictionis stabiliuntur, atque ipso negato corruunt. Nam si quodlibet potest esse simul et non esse, potest dum est, simul non esse, quo posito, ruit primum axioma, atque adeo etiam veritas enthymematis cartesiani *ego cogito, ergo sum*, quum posset cogitare, et simul non cogitare: effatum pariter cartesianorum posset esse simul verum et falsum: illa autem, et quæcumque alia axiomata per deductionem ad impossibile demonstrari possunt, admissio principio contradictionis, ut periculum facienti constabit.

4. Opponunt primò. Plura sunt axiomata, quæ nobis perspicua sunt sine recursum ad principium contradictionis: ergo illud non potest esse primum nostrarum cognitionum principium. R. *conc. ant. neg. cons.* Neque enim asserimus ab hoc axioma pendere cognitionis humanæ perspicuitatem: sed tantum ex ejus veritate reliqua posse firmari, si quis pervicaciter eadem negaverit; atque ipsum à nullo posse confirmari, negata ejus veritate.

5. Oppon. 2. Ab hoc axioma, *quidquid in idea rei clarè relucet, de ea potest affirmari*, demonstrari potest principium contradictionis: ergo illud primum est humanæ cognitionis prin-

cipium. Prob. ant. Hic syllogismus rectè concludit: *quidquid perspicuum est, verum est: at perspicuum est non posse simul esse, et non esse: ergo hoc axioma verum est: ergo ab idearum perspicuitate demonstratur principium contradictionis.* R. *neg. ant. et dist. ant. prob.* rectè concludit, stabilita prius veritate principii contradictionis, *conc. ant.* ipsa non admissa, *neg. ant.* Qui enim principium rejecerit, omnes propositiones negabit prædictæ demonstrationis. Quamvis enim perspicuum sit, quum simul possit non esse, eodem jure dici potest verum non esse.

6. Insistunt: certi sumus de veritate principii contradictionis; quia nobis perspicuum est, *quodlibet non posse simul esse, et non esse* (Log. art. 144): ergo veritas hujus axiomatis ab altero demonstratur, *quidquid perspicuum est, verum est.* R. *dist. ant.* certi sumus etc., quia nobis perspicuum est perspicuitate ab ipsis terminis principii proveniente, *conc.* perspicuitate, quam hauriamus à reflexione in illud axioma, *neg. ant.* Ad modum scholæ sic etiam distingui posset *ant.* certi sumus exercitè de veritate, *conc.* certi sumus reflexè, *neg. ant.* Hujusmodi ambiguae significationes terminorum perennes fontes sunt *paralogismorum* in questionibus, ac dissidiis litterariis. Omnia axiomata à perspicuitate nativa terminorum, sive ab evidenti convenientia subjecti et prædicati nobis certitudinem pariunt, quin opus sit reflectere ad effatum illud, *quidquid perspicuum est, verum est*; quod evincere nititur argu-

mentum. Et quidem nisi staret veritas istius effati, neque principii contradictionis veritas subsisteret: quemadmodum si hujus nutaret, et alterius etiam corrueret; quod vinculum quoddam inter prima principia intercedere tantum convincit, non tamen alterum per alterum demonstrari, ut jam supra ostensum est.

7 Oppon. 3. Non omnia axiomata reducuntur ad principium contradictionis: sed in hoc fundamento nititur assertio positionis: ergo etc. *Prob. maj.* hoc effatum, *totum est majus sua parte*, ad principium contradictionis reduci nequit: ergo etc. *R. neg. maj. et ant. prob.* En quomodo reducatur illud axioma ad contradictionem, si quis præfractè illud negaverit. Totum quod non esset majus sua parte, esset totum ut supponitur; ac simul totum non esset, quippe sui parti æquale; ergo simul esset, et non esset totum.

8 Inst. Axioma, *totum est majus sua parte*, est propositio affirmativa, principium verò contradictionis negativa: enimverò propositio affirmativa per negantem demonstrari non potest (Log. 186): ergo à principio contradictionis nulla est deductio illius axiomatis. *R. dist. min.* Propositio affirmativa per negantem demonstrari non potest apogogicè sive indirectè, *neg. min.* demonstratione ostensiva, *conc. min.* Vide dicta *Dissert. 3, Log. art. 214.*

9 Inst. iterum. *Totum est majus sua parte*, propositio simplex est, principium contradictionis composita: at simplex prius est composito: ergo prima ab altera demonstrari non potest.

R. dist. min. simplex propositio prior est composita in ordine propositionis, *conc. min.* in ordine ad demonstrationem, *neg. min.* In præsentī assertionē illud tantum intendimus, à principio contradictionis ceterorum veritatem pendere, ipsum verò à nullo alio deduci. Hæc tamen dependentia non ita est accipienda, ut omnem humanam cognitionem ab illa principii contradictionis incipere dicamus. Nam cognitiones abstractæ, atque universales, quales sunt axiomatum, ac principiorum, posteriores sunt singularibus, à quibus abstrahendo originem ducunt. Quo sensu tantum dici possit primum cognitionis humanæ principium, habes ex *art. 2, 4. etc.*

§. II.

De principio rationis sufficientis.

10 Nihil in rerum natura fieri sine ratione sufficiente, cur potius res sit, quam non sit, adeò omnibus persuasum est, ut nec cogitantes, dum aliquid insolitum evenisse audimus, illius causam, sive rationem sufficientem inquiramus solliciti; nec quiescamus, donec aut causam inveniamus, aut saltem arcanam esse comprehenderimus. Principium igitur, *nihil fieri sine ratione sufficiente*, antiquum est; applicatio verò hujus principii ad peculiare quoddam systema Leybnitio debetur, ut suum *Mundum optimum* conderet, de quo infra occurret nobis sermo.

11 Fato nescio quo rei litterariæ in hac eges-

tate temporis placuit nonnullis philosophis novas quæstiones excitare, quæ dissidia sunt terendo temporis magis apta, quam ad profectum in litteris obtinendum. Ipsimet Cartesio, qui omnem lapidem movit, ut vel vocabula peripateticorum antiquaret, *ratio sufficiens* idem fuit ac rerum causa. "Nulla, inquit, res existit, de qua non possit quæri, quanam sit causa, cur existat. Hoc enim de ipso Deo quæri potest, non quod indigeat ulla causa ut existat, sed quia ipsa ejus naturæ immensitas est causa, propter quam nulla causa indiget ad existendum." En quomodo cum principio rationis sufficientis antiquum scholæ effatum, *nihil fit sine causa*, conciliari optimè possit. Quam enim rationem afferunt nonnulli in Deo causam suæ existentiae non dari, rationem sufficientem dari, ut evertant illud principium; explicatione à Cartesio nuper allata explosa omninò est, ac res explicata. *Ratio igitur sufficiens*, propter quam res sunt potius quam non sunt, nihil aliud est quam *causa rerum*, sive illud propter quod concipimus res esse, quod proculdubio nihil aliud est, quam ipsarum causa.

12 Quod ut clariùs intelligatur, triplex genus *rationis sufficientis* juvat distinguere. Primum est ratio sufficiens *possibilitatis*; nimirum id, per quod res est possibilis, sive ut alii explicant, per quod intelligitur, quod res possit existere. Secundum est *actualitatis*, sive ratio, cur res existat potius, quàm non existat. Tertium deniquè est ratio sufficiens *cognitionis*, videlicet id, per quod concipimus rem cognosci.

Remotis igitur altercationibus, sequentem propositionem statuimus, velut axioma generale in physicis, ac metaphysicis, ex quo veritates contingentes possunt demonstrari; unde non injuria alterum humanæ cognitionis principium dici potest.

13 Axioma. "Nihil est in universitate rerum sine ratione sufficiente," sive ut amicus ille Jobi dicebat: "nihil in terra sine causa fit (Job. 5, v. 6)." Nam quæcumque demùm res existere, quoquo modo supponatur, ponenda etiam est ratio, cur potius existat, quàm non existat: ceteroquin eodem jure affirmari posset de ipsa, quod existat, quàm quod non existat quod cum principio contradictionis pugnat. Enimverò ratio, propter quam affirmamus quod aliquid sit potius, quàm non sit, est ipsamet ratio sufficiens, per quam res existit; adeoque perspicuum est, atque inter axiomata collocandum, "nihil esse sine ratione sufficiente."

14 Corol. 1. Ratione sufficiente cujuscumque rei existente, et ipsam rem existere necesse est. Si enim ponas rem tunc non existere; unum verum erit, quod sufficiens existentiae sit ratio ut asseritur; et quod sufficiens eadem non sit, quum rei existentia non determinet (10). Neque dixeris: Deum esse rationem sufficientem existentiae creaturarum qui ab æterno existens nullam in æternitate creaturam produxit; imò etiam in tempore omnia succedunt, neque simul producuntur. Nam Deus est ratio sufficiens existentiae creaturarum pro tempore illo, quo divina voluntas decernit illas creare; ceteroqui

res contingentes essent necessariae, quum ipsarum ratio sufficiens necessaria sit. Quamobrem quum Deus sibi ratio sufficiens suae existentiae sit, necessario existit: creaturae vero habentes in divina voluntate rationem sufficientem suae existentiae tum existent, quum veniet eas producendi tempus ab aeterno decretum.

15 Corol. 2. Quidquid rationem habet sufficientem, eam vel in semetipso, vel in alio ente à se distincto habere debet. Prima ratio sufficiens *interna*, altera *externa* dicitur; eo quod in alio ente sita sit. Hinc ad veritates contingentes demonstrandas principium rationis sufficientis validissimum est argumentum; atque inter prima principia collocandum. Nam dum alicujus propositionis veritas inquiritur, id demum est subjectum disquisitionis, utrum adsit ratio sufficiens objecti in propositione asserti; qua existente, et ipsum poni necesse est (14). Quod si probetur nullam adesse rationem sufficientem, eo ipso falsitas asserti demonstratur, quum nihil esse possit sine ratione sufficiente (13).

16 Corol. 3. Neque idcirco negandum est omne id, cujus rationem sufficientem non assequimur: plura enim sunt, quae nos latent, sive quorum rationem sufficientem non cognoscimus. Id tamen, cujus ratio sufficiens manifestè dari constat, asserere: cujus evidentè non dari, assequimur; tuto negare possumus. Hinc plures veritates etiam necessarias in scientiis ope principii hujus demonstrare licet, quod non uno in loco ostendemus.

DISSERTATIO I. DE ONTOLOGIA.

CAPUT PRIMUM.

NOTIONES GENERALES ENTIS.

§. I.

Ens, essentia, et existentia.

17 **E**ns dicitur omne id, quod existit, aut existere potest; sive quod contradictionem non involvit. Si in natura rerum sit, vocatur *ens actuale*; si inter ea, quae tantum existere possunt numeretur, erit *ens potentiale*, aut *possibile*. *Ens fictum rationis*, aut *chimæricum* illum appellant, quod inter delirantis phantasiae commenta locum tantum habere potest, ut mulier formosa supernè desinens in atrum piscem. Et hoc quidem est *ens rationis sine fundamento in re*, ut ajunt Scholæ: alia autem sunt *entia rationis*, quae cum *fundamento in re* dicuntur, ut sunt genus, species etc. quae licet in rebus non existant, ipsæmet res præbent intellectui fundamentum illas ita concipiendi (Log. 20).

18 Aliud etiam est *ens positivum*, quod veram habet existentiam, aliud *negativum*, quod existere non potest, idque etiam *non ens* dici-

res contingentes essent necessariae, quum ipsarum ratio sufficiens necessaria sit. Quamobrem quum Deus sibi ratio sufficiens suae existentiae sit, necessario existit: creaturae vero habentes in divina voluntate rationem sufficientem suae existentiae tum existent, quum veniet eas producendi tempus ab aeterno decretum.

15 Corol. 2. Quidquid rationem habet sufficientem, eam vel in semetipso, vel in alio ente à se distincto habere debet. Prima ratio sufficiens *interna*, altera *externa* dicitur; eo quod in alio ente sita sit. Hinc ad veritates contingentes demonstrandas principium rationis sufficientis validissimum est argumentum; atque inter prima principia collocandum. Nam dum alicujus propositionis veritas inquiritur, id demum est subjectum disquisitionis, utrum adsit ratio sufficiens objecti in propositione asserti; qua existente, et ipsum poni necesse est (14). Quod si probetur nullam adesse rationem sufficientem, eo ipso falsitas asserti demonstratur, quum nihil esse possit sine ratione sufficiente (13).

16 Corol. 3. Neque idcirco negandum est omne id, cujus rationem sufficientem non assequimur: plura enim sunt, quae nos latent, sive quorum rationem sufficientem non cognoscimus. Id tamen, cujus ratio sufficiens manifestè dari constat, asserere: cujus evidentè non dari, assequimur; tuto negare possumus. Hinc plures veritates etiam necessarias in scientiis ope principii hujus demonstrare licet, quod non uno in loco ostendemus.

DISSERTATIO I. DE ONTOLOGIA.

CAPUT PRIMUM.

NOTIONES GENERALES ENTIS.

§. I.

Ens, essentia, et existentia.

17 **E**ns dicitur omne id, quod existit, aut existere potest; sive quod contradictionem non involvit. Si in natura rerum sit, vocatur *ens actuale*; si inter ea, quae tantum existere possunt numeretur, erit *ens potentiale*, aut *possibile*. *Ens fictum rationis*, aut *chimæricum* illum appellant, quod inter delirantis phantasiae commenta locum tantum habere potest, ut mulier formosa supernè desinens in atrum piscem. Et hoc quidem est *ens rationis sine fundamento in re*, ut ajunt Scholæ: alia autem sunt *entia rationis*, quae cum *fundamento in re* dicuntur, ut sunt genus, species etc. quae licet in rebus non existant, ipsamet res praebent intellectui fundamentum illas ita concipiendi (Log. 20).

18 Aliud etiam est *ens positivum*, quod veram habet existentiam, aliud *negativum*, quod existere non potest, idque etiam *non ens* dici-

tur: ac demùm ens *privativum*, quod rem quandam non existentem, sive defectum rei in subjecto aliquo denotat; puta tenebras, cæcitatem, quæ absentiam lucis, ac visus tantum important: *carentias* vocabant nonnulli, *privationes* alii. *Privatio* tamen capacitatem in subjecto *ad terminum*, quo privatus est, ostendit; *carentia* non item.

19 Primum quod in ente considerandum venit, est ejus *essentia*: hæc enim est illud, per quod res est hoc quod est, et non aliud. Essentiam duplici modo possumus concipere, sive dividere in *physicam*, et *metaphysicam*. Essentia physica est complexum omnium proprietatum, quæ in natura cujusque entis inveniuntur. Metaphysica est illud attributum, aut attributa, ex quibus reliquæ proprietates descendere, ac veluti fluere videntur. Si mavis *logicam* etiam adjuuge, quæ ex *genere proximo* et *ultima differentia* componitur (Log. 18.), et *speciem* constituit.

20 Corol. 1. Essentia igitur rerum est necessaria, ita ut nullum ens possit suam essentiam amittere. Est enim essentia id, per quod res est id, quod est: ergo si essentiam amitteret, esset, quod est; nam adhuc supponitur esse ens; at simul non esset, quia amitteret id, per quod est tale ens: ergo essentia est necessaria.

21 Corol. 2. Essentia est immutabilis, ita ut ens aliam essentiam induere non possit. Eadem quippe contradictio verificaretur, quam modo indicavimus, si ens mutaret essentiam:

nam necessario supponi debet esse idem ens, quod aliam induit essentiam; et simul idem non esse, quum amittat id, per quod est id quod est, et non aliud.

22 Corol. 3. Essentia est æterna. Nimirum semper verum fuit ens A, ex. g. necessario, atque immutabiliter id esse quod est, et non aliud. Neque dicas transmutationes rerum in alias continenter videri, putà lignum in ignem, cineres: hæc quippe mutatio non est essentiæ in essentiam, sed tantum importat lignum existere desivisse, aliaque ejus vice existere coepisse. Ab æterno enim verum est necessario, atque immutabiliter lignum, ignem, cineres essentias diversas habere.

23 Diversitas hæc ab attributis, sive notis characteristicis entis cujuslibet desumenda est, in hisque essentia constituenda. Contendebant cartesiani, ex unico attributo proprietates reliquas descendere, adeoque unum attributum tantum essentiam constituere. Fatendum est, sæpè plures notas characteristicas non inveniri, ex quibus reliquæ profluere concipiuntur, tamen plerumque non ab una tantum, sed ab pluribus essentia potest definiri. Si à nota characteristicâ *rationis*, facultate *sentendi* exclusa, hominem defines, cum aliis ratione utentibus confunderes. quales Angelos esse credimus.

24 Corol. 1. Notæ igitur, ex quibus reliquæ proprietates profluere concipiuntur, sunt *essentiales*, sive essentiam componunt, reliquæ extra essentiam erunt. In homine ex. gr. vis sentiendi, et ratiocinandi notæ characteristicæ

sunt ex quibus profluere intelliguntur facultas ridendi, loquendi etc. quæ idcirco *proprietates* dicuntur.

25 Corol. 2. Notæ, quæ essentiam constituunt, à priori (Log. 214) demonstrari non possunt: secus est dicendum de proprietatibus, quæ ab essentia dimanant; hæc quippe ab attributis essentialibus demonstrari possunt: ex. gr. *est animal rationale*: ergo *est capax ridendi*, consequentia est à priori deducta. Vis enim ridendi à facultate ratiocinandi profuit.

26 Corol. 3. Ens, cujus attributa essentialia perspecta nobis non sunt, accuratè definire non possumus: quumque pauca sint in rerum universitate, quorum notas characteristicas intimè rimari possimus, essentias rerum ignotas nobis esse fateri debemus, et paucas definitiones accuratas habere. Loquor de rebus in statu physico consideratis: aliter enim de rebus moralibus, atque abstractis dicendum est. Neque assentior Philosopho cuidam satis nobili, rationem discriminis ita explicanti: "Ideò mens nostra *essentias entium abstractorum*, cujusmodi sunt objecta geometriæ, et moralis philosophiæ, tanta perspicuitate dignoscit, quia hæc entia nihil sunt, præter suarum idearum objecta: neque hæc aut sunt, aut quidpiam in se habent, nisi quod illis mens ipsa tribuit, quodque intuitivè percipit... Ideò *entium physicorum essentias* tantum imperfectè admodum mens nostra dignoscit, uti Deum, materiam, animam hominis, aut brutorum; quia entia hæc essentiam habent ab ideis nostris minimè

pendentem, quamque non nisi summa difficultate observationes meditationesque nostræ attingere possunt." Mihi quidem discriminis ratio hæc esse videtur, quod res geometricæ et morales plerumque notis simplicissimis constant, quas distinctè mens nostra percipere potest: secus evenit de rebus in statu physico consideratis, quarum notæ adeò involutæ et complicatæ sunt, quæ aut nullo modo, aut non nisi admodum confusè percipiuntur. Quod si prima explicatio magis alicui arriserit, eam adoptare per me licet.

27 In duplici statu essentia considerari potest, *actuali* nimirum, et *intelligibili*. In statu intelligibili essentia rerum sunt, quæ nondum existunt, aut esse jam desierunt. Status hic nihil positivum importat, neque aliud essentia intelligibiles sunt, quàm ipsum objectum cognitionis divinæ; prout in mente Dei attributa essentiam constituentia aliquod esse logicum habent. Res exemplo declaro. Globum terraqueum incendio periturum certò scio. Conflagratio ejusmodi in præsentiarum nullum esse habet nisi in mente mea, cujus cognitionem terminat, quin ignis ille è vinculis phlogisti dissolutus ultrò citroque terrestris machinæ ligamina dirumpat, atque in *vulcanum* convertat. Hæc igitur incensio nunc purè intelligibilis est, suo tamen tempore exitura, atque ab statu intelligibili ad statum existentia transitura.

28 Quod si à me quæras, quid status hic existentia sive ipsa existentia sit? Respondeo

rem ex eorum numero esse, quæ facillimè à quovis concipiuntur, difficulter tamen explicantur; sive quæ explicatione obscuriores fiunt, quam simplici terminorum expositione. Complementum possibilitatis eam appellat Volfius; actualitatem essentialiæ alii, alii *realitatem*. Fingas verba licet, nihil unquam clariùs dices, quàm quod verbum ipsum *existentia* præ se fert; satis enim norunt omnes, verbum hoc indicare ens, de quo id dicitur, in rerum natura reperiri.

29 Quod si ens illud in se rationem sufficientem suæ existentiaë non ab alio, at in semetipso contineat, existentia eius erit necessaria. Hoc autem Enti supremo tantum convenire potest, quod ab infinita sua natura nullius indigat, in semetipsa includit necessitatem existendi. Reliquæ verò creaturæ, à fœcunda Omnipotentis manu è nihilo ad *esse* translatae, in productione creatoris rationem habent sufficientem existendi. Vide infra dicenda art. 120.

30 Corol. 1. Existentia nihil distinctum est ab essentiali: est siquidem status (27) essentiali, quæ ab actione Dei transfertur à non esse ad esse. Globusne tormento bellico explosus distinguitur à semet quiescente? Idem ipso est, motu impresso ab pulvere nitrato translatus ab uno in alium locum. Eodem modo concipere licet inertes rerum essentialias perpetuo, ut ita dicam, suo nihilo jacentes, ab energica vi omnipotentiaë transferri ab statu non existendi ad existendum.

31 Corol. 2. Quum status intelligibilis diversus sit ab actuali (27); optimè cohæret quod

essentiali intelligibilis sit necessaria, æterna, immutabilis (20, et seq.); existentia vero contingens, temporaria, ac mutabilis. Rei status est alius, res eadem est. Status *actualitatis* addit solum actionem creatoris transmutantis rem ab statu purè intelligibili ab statum actualitatis, ut exemplo modò allato explicatum est.

§. II.

Attributa et modi.

32 Attributa dicuntur notæ illæ, quæ ab essentiali profluere concipiuntur, quæque etiam *proprietates essentialiales* appellantur, eo quod in essentiali rationem sufficientem existendi habeant. Neque hoc purum metaphysicorum commentum putes, perindè quasi essentiali *res* tantum *conventionis* sint, uti placuit Lockio excogitare; idemque esset facultatem ridendi in notam characteristicam assumere ad essentialiam hominis constituendam, ac vim ratiocinandi, ut nunc fit; pro fonte proprietatum collocare. Sensus enim communis (Log. 273) nos ducit, ad eas notas in quolibet ente rimandas, quæ nobiliores sunt, atque inter ceteras peculiarem characterem imprimunt, quo ab aliis discernantur: ut quid res sit, exponamus, aut illius ideam nobis formemus. Signum igitur est, à natura ipsa nos institui, ut notas, quas præcipuas in ente cognoscimus, ac veluti characteristicæ sunt, illud in tali *specie entis* constituentes, essentialiam ejusdem componere.

33 Corol. Attributa essentialiæ necessario in-

sunt, ab illaque abesse non possunt; idcirco ea quæ de essentia supra asseruimus (21) esse æternam, necessariam, immutabilem; ad attributa pariter transferendum est. Posita igitur essentia, et attributa poni necesse est, quum illa sit ratio sufficiens, attributorum; positaque ratione sufficiente, et id, cujus est ratio sufficiens, poni debeat (14); et versa vice, attributis existentibus, essentiam poni necesse est, à qua rationem sufficientem existendi ipsa habent.

34 Plura sunt, quæ neque entis essentiam constituunt, neque ab ipsa dimanant, et tamen in eo reperiuntur, ita ut et abesse possint. *Entis modi* hi appellantur; quos et accidentia vocare solebant peripatetici. In homine præter vim sentiendi, ratiocinandi, ridendi etc. quæ essentialia constitutiva, et proprietates illius sunt, notantur colores, durities, figura, quæ passim in eodem individuo mutari animadverrimus: hos modos vocamus, aut si magis arrideat, etiam *accidentia* dicere, nullus contradicet.

35 Corol. 1. Modi rationem sufficientem in essentia tantum habere non possunt: alioqui, ipsa posita, necessario ponerentur, neque abesse unquam possent. Necessarium quidem est, essentiam aliqua accidentia comitari, adeoque ipsa est ratio sufficiens, cur accidentia existant: cur autem hæc potius, quàm illa ponantur, ratio extra essentiam debet inquiri.

36. Corol. 2. In attributis pariter inquiri non debet ratio sufficiens existendi modorum, prop-

ter adductam nuper rationem: essent enim necessarii, quemadmodum necessaria sunt et attributa. Ab alio igitur extra essentiam hæc ratio petenda est, quam definire circumstantiæ ipse docere nos debent.

37 Schol. In modis concipere etiam possumus essentiam, et proprietates, quæ nihil aliud sunt, quam ipsorum existendi modus. Omne enim quod ens est, habere debet id, per quod tale ens est, et non aliud (19); à quo etiam fluunt quædam agendi, aut existendi proprietates, quæ in modificationibus facile distingui possunt. Motus, qui est quædam modificatio substantiæ, est "translatio corporis ab uno in alium locum:" en ejus essentiam. *Velocitas* autem, *rectitudo* etc., tamquam ejus proprietates concipi possunt. Alia infra dabimus §. 2. cap. 5.

CAPUT SECUNDUM.

ENTIS POSSIBILITAS, ET IMPOSSIBILITAS.

§. I.

Notiones, et divisiones possibilis, et impossibilis.

38 Possibile est omne id, in cujus essentia nulla datur incoherencia notarum illam constituentium; sive quod nullam involvit contradictionem, adeoque ejus essentia ab statu intelligibili ad statum actualitatis transferri potest (27). Manifestum est hanc constitutorum concordiam, ex qua entis non repugnantia ad existendum exoritur; ipsi *intrinsecum* esse de-

bere. Alia enim est *possibilitas extrinseca*, quæ sita est in causa producente, à qua res transfertur ab statu *potentialitatis* ad statum existentie. Hinc prima dicitur *possibilitas intrinseca*, et *formalis*; altera *extrinseca*, et *causalis*.

39 Ex notione possibilis altera ipsi opposita spontè descendit. Quidquid nempè contradictionem inter constitutiva essentialia involvit, neque esse ullum intelligibile habere potest, neque ad statum actualitatis transferri; adeoque *non possibile sive impossibile* erit. Impossibilitas ab incohærentia sive repugnantia notarum, quæ illius essentialia componere deberent, repetenda est. Quadratum rotundum ideò impossibile concipitur, quod nota sive character *quadraturæ angulositatem* includit, cui omnino repugnat altera rotunditatis; idcirco quadratum rotundum esset simul quadratum, quod supponitur; et simul non esset, quia rotundum; cuius idea idem ferè exprimit ac non *angulosum*, aut saltem quatuor angulis non distinctum. Impossibilitas hæc dicitur *absoluta*, et *metaphysica*.

40 Corol. Quidquid existit in natura rerum, aut olim extitit, vel existet, possibile est: non tamen quidquid est possibile, necessario existentiam habere debet. Valet igitur deductio ab *actu ad potentiam*, ut ajunt Dialectici: nulla est à *potentia ad actum*. Ea, quæ numquam potentiam existendi ad actum reducunt, purè *possibilia* non incongruè dicuntur.

41 Plura sunt etiam, quorum aptitudo ad existendum ex hypothesis repugnat ut modo

enuntiata purè possibilium, quæ ex suppositione, quod sint *purè possibilia*, existere non possunt; alioqui existerent, ut ponitur, et simul non existerent, quod ipsamet notio *purè possibilis* includit. Hæc impossibilitas *conditionata*, aut *hypothetica* dicitur. Altera est *impossibilitas naturalis*, quæ, attentis naturæ viribus, aliquid fieri non posse denotat, eo quod leges ab Auctore naturæ dictatæ hujusmodi indolem rebus impresserunt. Quum verò leges naturæ impositæ liberrimè sint; ipse, qui eas dictavit, sibi facultatem non interdixit aliter operandi. Descensus gravium à lege imposita rebus materialibus invicem *gravitandi* profluit: ipse tamen, qui hoc jussit, ferrum contra naturalem gravitatem sursum per aquas ferri atque ad manum Elisæi venire, imperare potuit. Demùm, quæ non nisi magna difficultate, adeoque raro admodum evenire solent, *moraliter impossibilia* dicuntur.

42 Corol. Ex hactenus dictis haud ægrè deduces, quænam *naturaliter possibilia* sint; ea nempè quæ naturæ vires non excedunt. At quæ, licet viribus naturæ resistant, Omnipotentis manus patrare valet, *supernaturaliter possibilia* dicuntur; denique omnia, quæ, nulla difficultate obstante, accidere facillè possunt, *moraliter possibilia* dicitur.

§. II.

Rerum possibilitas intrinseca rursus examinatur.

43 Cartesius, vir acerrimo ingenio prædi-

tus, ut nonnulla, quæ ejus systema convellebant, explanaret, possibilitatem rerum à libera Dei voluntate pendere excogitavit. Per ipsum quadratum rotundum idè impossibile est, quia Deus ita decrevit: quod si quadrata rotundis miscere voluisset, nullam hæc figura chimerica contradictionem includeret. In rebus metaphysicis hujusmodi paradoxa invenire, atque utcumque sustinere difficile non est: ea tamen intellectui à partium præjudiciis libero persuadere, numquam eveniet.

44 Positio. *Rerum possibilitas intrinseca non dependet à libera Dei voluntate.* Prob. Si possibilitas penderet à Dei voluntate, posset facere, quæ contradictionem includunt, sive ut res simul esset, et non esset; hoc fieri non potest: ergo possibilitas est independens à libero Dei arbitrio. *Prob. min.* Per actionem, qua Deus faceret, ut res esset, illam poneret; per alteram, qua faceret, illam non esse, eadem destrueret; nimirum duobus viribus oppositis, ac se invicem destruentibus operaretur: ergo nullus sequeretur effectus. Quod si dicas, hoc facere Dei voluntatem, ut tollatur hæc contradictio, ac vi decreti divini id quod prius contradictionem includebat, amplius eam non involvat; pugnancia loqueris, ac tuo te cultro jugulas. Nam si circulum quadratum ex. g. Deus vellet existere, et contradictionem non involvere; vellet circulum esse, ut ponitur: at si hic circulus est, in ejus idea clara, et distincta continetur exclusio *angulositatis* quadratæ: ergo possum affirmare illum non esse quadratum: ce-

teroqui ponis illum esse à voluntate Dei quadratum: ergo adhuc remanet contradictio.

45 Confirm. Essentiæ rerum sunt necessaria, et immutabiles (20); at si possibilitas à Dei voluntate manaret, essentiæ contingentes, ac mutabiles essent; quippe vi decreti divini, id quod in suis constitutivis nullam incohærentiam involvebat, eam involveret, ac versa vice: ergo corrumpitur effectum illud Leibnitii Cartesio conniventis: *Deus essentia sua est fons possibilitatum, voluntate sua essentialium.*

46 Corol. 1. Omnipotentia Dei non est intrinseca rerum possibilitas, sed tantum extrinseca, à qua dependet tamquam à causa producete. Sublata igitur omnipotentia, adhuc remaneret cohærentia constitutivorum; in qua rerum possibilitas sita est; quamvis in illa absurda hypothese possibilitas extrinseca, qua entia ad statum existentie traducerentur, auferatur. Neque aliquod constitutivum intrinsecum, nempe dependentia à Deo, ab ipsis tolleretur: semper enim verum esset, quod si aliquando existerent, ab omnipotentia suam existentia nancisci deberent.

47 Corol. 2. Illud tantum est dicendum *metaphysicè impossibile*, cujus notæ characteristicæ pugnare invicem perspicue videntur. Hinc magna attentione opus est ad definiendum, num res aliqua sit impossibilis. Posset enim contingere, pugnam illam ab adjunctis provenire, quin rerum intrinseca constitutiva contradictionem involvant; quod rem solum *hypotheticè* impossibilem redderet (41). Demum quum

energia naturæ intimè nobis perspecta non sit, non ideo res *naturaliter impossibilis* dicenda est, quod introspicere nequeamus, qua ratione aliquid fieri possit. Ceteroquin, quæ contra leges naturæ pugnare videmus ea perspicuitate, qua cetera juxta naturæ leges fieri conspiciamus, *naturaliter impossibilia* esse, sensus communis nos docet.

48 Arg. 1. Si rerum possibilitas ab voluntate Dei non penderet, ejus omnipotentia minueretur: hoc non est admittendum; ergo possibilitas à Dei voluntate repeti debet. R. *neg. maj.* In idea omnipotentis perspicuè, atque evidentissimè solum involvitur id facere, quod fieri potest, minimè chimærica atque absurda patrare? Quæ enim esset illa potentia, quæ duas actiones, aut vires invicem pugnantibus, ac semet destruentes exereret, ut rem produceret? quod in rebus chimæricis fieri supra ostendimus. (44). Neque carere ejusmodi absurda potentia, est aliqua perfectione minui: imò quia est infinite perfecta, ad absurda extendi non debet; quemadmodum quia est infinite sancta, caret potentia ad peccandum.

49 Insistes. Si possibilitas non dependet à voluntate Dei, voluntas Dei pendet à possibilitate: at hæc dependentia est imperfectio: ergo. R. *dist. maj.* pendet à possibilitate, tamquam à termino extrinseco suæ actionis, *conc. maj.* tamquam ab aliquo potentiam suam adjuvante, *neg. maj.* "Nonne Deus, ait P. Mako, etiam ad res cognoscendas opus habet cognitionum suarum objecto? Nec tamen ulla in eum redundat

imbecillitas. Nempe non indiget Deus his tamquam causis molitionem adjuvantibus, sed tamquam terminis, quibuscum operatio Dei effec-trix connectatur." *Mako Ont. n. 26.*

50 Inst. 2. Res non possunt habere suarum notarum concordiam nisi à voluntate, aut ab omnipotentia Dei: ergo ab alterutra est repetenda possibilitas. *Prob. ant.* Hæc concordia est perfectio: at omnis perfectio descendit à Deo: ergo. R. *dist. ant.* non possunt habere etc., in statu purè *intelligibile* aut *logico*, *neg. ant.* in statu physico, *conc. Dist. etiam maj. prob.* hæc concordia est perfectio intelligibilis, et logica, *conc. maj. physica, subdist.* quando est in statu purè intelligibili, *neg. maj.* in statu physico, *conc. maj.* Eisdem terminis procedi debet ad distinctionem minoris.

51 Argum. 2. Ab æterno existit rerum possibilitas: atqui ab æterno solum attributa divina existunt: ergo in his est ponenda, nimirum in omnipotentia, à qua producuntur. R. *dist. maj.* ab æterno existit *logicè* sive in statu purè intelligibili, *conc. maj.* existit *physicè*, *neg. maj.* vide dicta *art. 22.* id enim, quod de essentia inibi diximus, possibilitati adamsim quadrat.

52 Inst. Non potest admitti aliquid etiam *logicè æternum*, præter Deum, ergo. *Prob. ant.* Non potest admitti aliquid neque *logicè* infinitum, præter Deum: ergo neque æternum. *Prob. cons.* ideo primum, quia infinitudo est attributum divinitatis: at æternitas est etiam ipsius attributum: ergo. R. *negatis duobus ant. dist. maj.*

ultimi syllogismi. Ideò *dumtaxat* quia est attributum divinitatis, *neg. maj.* et quia infinitudo *logica* necessariò arguit etiam *physicam, conc. maj.* Infinitudo *logica* est infinitas possibilis, quæ eo ipso, quod possibilis sit, et *physicè* existere debet. Si enim perfectio existentia illi deficeret, infinita non esset. Ex eo autem, quod res sint possibles, minimè deducitur easdem existere: imò deducitur ipsas ab æterno non extitisse, eo quod tantum logicè æternæ sint.

53 Corol. Ex hactenus dictis spontè deducitur, *adæquatam* rerum possibilitatem, quæ et *intrinsecam*, atque *extrinsecam*, includit, statuendam esse in omnipotentia Dei, et concordia constitutivorum essentiam componentium.

CAPUT TERTIUM.

De generalibus entis affectionibus.

Generales entium affectiones illas vocant metaphysici, quæ cuilibet enti communes sunt: proprietates etiam *transcendentes* licet appellare, eo quod omnia entium genera pervadant, aut transcendant. Veteris scholæ Auctores has sex affectiones transcendentes posuerunt *Res, Ens, Verum, Bonum, Aliquid, Unum*; videlicet de omni, quod intra universitatem possibilium concipi potest, verè possunt sex hæc attributa prædicari, quod sit *res, ens, verum, bonum, aliquid, unum*. Parum de vocabulis solliciti, id tantum explicare debemus, quod ali-

quam notionem dilucidiorè continet. Manifestum quippe est, tria illa *res, ens, aliquid* pura puta vocabula esse, quæ idem met ferè significant, quin thesaurum metaphysicarum notiorum adaugeant. Quare de veritate, bonitate, atque unitate entis tantum nobis dicendum erit.

§. I.

De veritate entis.

54 De veritate logica jam disseruimus alibi (Log. 139.): sermo hic nobis est de *veritate metaphysica*, per quam res verè est id, quod est; idcirco eam definire sic possumus: "conformitas entis cum sua essentia." Essentia autem omnes rerum possibilium *esse* quoddam logicum, sivè *intelligibile* habuerunt ab æternitate in mente divina, in qua ideæ *archetype* rerum omnium existebant, ac veluti in tabula (si ita loqui fas est) universitas rerum, ac futurorum omnium eventuum series representabatur. Conformitas igitur uniuscujusque entis cum illa imagine archetypa ea omnia exhibente, quæ ab æterno veluti in tabula designabatur, veritas metaphysica dici etiam potest.

55 Corol. Omnia igitur entia veritatem transcendentalem habent; nempe verà sunt eo sensu, quo omnis res est id, quod est: sivè conformis est essentia, quæ in divina mente præsentatur. Mendacium ipsum hoc sensu veritatem metaphysicam continet, ac verum est, ipsum *esse dictum suo objecto non conforme*.

ultimi syllogismi. Ideò *dumtaxat* quia est attributum divinitatis, *neg. maj.* et quia infinitudo *logica* necessariò arguit etiam *physicam, conc. maj.* Infinitudo *logica* est infinitas possibilis, quæ eo ipso, quod possibilis sit, et *physicè* existere debet. Si enim perfectio existentia illi deficeret, infinita non esset. Ex eo autem, quod res sint possibles, minimè deducitur easdem existere: imò deducitur ipsas ab æterno non extitisse, eo quod tantum logicè æternæ sint.

53 Corol. Ex hactenus dictis spontè deducitur, *adæquatam* rerum possibilitatem, quæ et *intrinsecam*, atque *extrinsecam*, includit, statuendam esse in omnipotentia Dei, et concordia constitutivorum essentiam componentium.

CAPUT TERTIUM.

De generalibus entis affectionibus.

Generales entium affectiones illas vocant metaphysici, quæ cuilibet enti communes sunt: proprietates etiam *transcendentes* licet appellare, eò quod omnia entium genera pervadant, aut transcendant. Veteris scholæ Auctores has sex affectiones transcendentes posuerunt *Res, Ens, Verum, Bonum, Aliquid, Unum*; videlicet de omni, quod intra universitatem possibilium concipi potest, verè possunt sex hæc attributa prædicari, quod sit *res, ens, verum, bonum, aliquid, unum*. Parum de vocabulis solliciti, id tantum explicare debemus, quod ali-

quam notionem dilucidiorè continet. Manifestum quippe est, tria illa *res, ens, aliquid* pura puta vocabula esse, quæ idem met ferè significant, quin thesaurum metaphysicarum notiorum adaugeant. Quare de veritate, bonitate, atque unitate entis tantum nobis dicendum erit.

§. I.

De veritate entis.

54 De veritate logica jam disseruimus alibi (Log. 139.): sermo hic nobis est de *veritate metaphysica*, per quam res verè est id, quod est; idcirco eam definire sic possumus: "conformitas entis cum sua essentia." Essentia autem omnes rerum possibilium *esse* quoddam logicum, sivè *intelligibile* habuerunt ab æternitate in mente divina, in qua ideæ *archetype* rerum omnium existebant, ac veluti in tabula (si ita loqui fas est) universitas rerum, ac futurorum omnium eventuum series representabatur. Conformitas igitur uniuscujusque entis cum illa imagine archetypa ea omnia exhibente, quæ ab æterno veluti in tabula designabatur, veritas metaphysica dici etiam potest.

55 Corol. Omnia igitur entia veritatem transcendentalem habent; nempe verà sunt eo sensu, quo omnis res est id, quod est: sivè conformis est essentia, quæ in divina mente præsentatur. Mendacium ipsum hoc sensu veritatem metaphysicam continet, ac verum est, ipsum *esse dictum suo objecto non conforme*.

56 Schol. Nonnulli veritatem entis in eo sitam esse ajunt, quod res sint cognoscibiles, ac respondeant notionibus, quas de ipsis intellectus formare potest. Alii in eo ponunt, quod ens eo ipso quod possibile sit, à contradictione liberum est, ac proindè cum principio contradictionis congruit. Deindè quoniam nihil est, nec esse potest sine ratione sufficiente, quodlibet ens congruit cum principio rationis sufficientis; atque in hujusmodi convenientia cum utroque principio veritatem transcendentalem collocant. Explicationes diversæ sunt, idem tamen objectum referunt.

§. II.

De entis bonitate.

57 *Bonitas metaphysica*, de qua hic nobis sermo, nihil commune habet cum bonitate morali, nisi quod et hæc rationem bonitatis metaphysicæ participat. Ceteroqui malum ipsum morale bonitatem suam habet *transcendentalem*, seu metaphysicam. Hæc nimirum est ratio illa; per quam ens perfectum in sua essentia constituitur, seu nihil illi deest, ut sit tale, et non aliud, unde et *perfectio* ab aliis solet nuncupari. Neque hæc explicatio multum differt ab ea, quam passim adhibent recentiores, *perfectio-nem*, seu *bonitatem transcendentalem* in eo stantentes, quod res quælibet apta sit ad finem sibi ab Auctore naturæ præstitutum. Hoc enim spontè descendit ex eo, quod ens habeat ea

constitutiva, per quæ in suo genere perfectum constituitur.

58 Bonitas, seu perfectio duplex distinguitur; altera *essentialis*, quam art. antec. explicavimus; ac tale nomen sortitur, quod ab ente salva ejus essentia abesse nequit: *accidental* altera, quæ idcirco abesse potest, immutata rei essentia, eam tamen quodammodo perficit. In homine membrorum integritas, vigor, concinnitas, perfectiones sunt, quas frustra in omnibus requiras, etiamsi perfectione essentiali nunquam destitui possint.

59 Corol. In duplici sensu accipi potest, quod res sit in suo genere *perfecta*. Si de perfectione essentiali sermo sit, res omnes hoc sensu perfectæ sunt: quum nihil illis desit, ut sint id, quod sunt, ac fini ab rerum Conditore præstituto deserviant. Quod si de perfectione accidentali loquamur, illud erit in suo genere *perfectum*, cui omnes perfectiones accidentales sibi respondentes obtigerint.

60 Schol. Non abs re erit alias hic inserere notiones, quæ etsi ad thema propositum non pertineant, affinia tamen sunt, atque ex præ-jactis notionibus descendunt. Perfectio *comparativa*, quæ ad *accidentalem* referri debet, ab entium collatione definitur. Illud altero perfectius dicitur, quod majorem numerum notarum perfectionem accidentalem constituentium includit; aut easdem notas majore perfectione donatas possidet. Vir litteris excultus perfectior erit altero, qui nescit quatuor conjungere verba. Ceterum comparatio intercedere debet in-

ter notas ejusdem generis; plerumque enim accidit, ut res perfectior in quodam genere, in altero imperfectior sit. Rusticus philosophum sapius viribus, ac bona valetudine superat; etiamsi ab illo mentis cultura excedatur. Gradus etiam imperfectionis modo hactenus exposito aestimari debent. Non quod ens aliquod perfectione, seu bonitate transcendentali care possit: omnia quippe in se spectata perfectione gaudent, qua perfecta in suo genere (39) constituuntur; sed quia cum aliis collata, minoris sint perfectionis, ac proinde imperfecta dici possint. Sic animalia quaedam imperfecta dicimus, quæ omnem perfectionem sui generis continent, ut insecta; quia cum aliis perfectioribus comparata, deterioris sunt conditionis. Hoc sensu creaturæ imperfectæ; imò imperfectissimæ censendæ sunt, si cum infinita entis supremi perfectione eas contulerimus.

§. III.

De entis unitate.

61 Illud dicitur *unum* in suo genere, quod non est divisum in plura ejusdem denominationis; ex. g. acervus frumenti erit unus, quamdiù grana simul congesta sint: quæ si in minores conglomerationes distribuuntur, jam loco unius plures acervi consurgent.

62 Corol. 1. Res eadem diversimodè considerata potest esse una, et multiplex. Insistendo exemplo modò allato, acervus tritici est unus acervus, quamvis non sit unum granum,

sed ex pluribus coalescat. Hoc passim occurrit in his quæ tota per *aggregationem* vocantur. Divisio igitur entis in plura alterius denominationis, ejusdem unitatem non destruit.

63 Corol. 2. Non est confundenda unitas cum absoluta *indivisibilitate*. Totæ enim per *aggregationem* divisibilia sunt in plura minora ejusdem denominationis. Ens tamen eo genere, quo unum, indivisibile etiam est. Acervus tritici indivisibilis non est; neque verò illum divideris, quin primam ejus unitatem destruxeris, fiantque plures acervi.

64 Schol. Ex unitate hactenus exposita notio *individui* spontè fluit. Individuum illud explicant, quod est *indivisum à se, et divisum ab aliis*. Ens quodlibet eo sensu, quo est unum, etiam est individuum, sive indivisum à se, et divisum ab aliis. Nimirum principium seu ratio sufficiens individuationis, est unitas essentialis, qua quisque suo modo *essendi*, et existendi ab aliis divisus est.

65 Corol. Unitas *individualis* dicitur etiam *numerica*; est enim id, per quod ens unum numero constituitur in sua specie. Unde etiam *unitatem specificam* distinguere oportet, quæ plures numero distincti in specie conveniunt; uti Petrus et Paulus, qui etiamsi numericè distincti sint, sub eadem specie humana comprehenduntur. Quæ verò etiamsi *numero* et *specie* differant, *genere* conveniunt (Log. 19.), *unitatem genericam* habent: sic omnia facultate sentiendi prædita, sub genere animalium includuntur. Unitas; *identitas* etiam solet nuncupari:

undè non infrequentes sunt loquutiones; esse *idem specie, genere* ect. *identitas specifica, generica*, quæ tantum similitudinem, sive unitatem in genere, aut specie indicant.

66 Rursus unitas, vel est *simplicitatis*, vel *compositionis*. *Unum* erit simplex si partibus distinctis non coalescat, ut Deus, Angelus, anima; quod si partibus distinctis constet, erit *compositum*, ut homo ex corpore et anima. Porro si partes natura sua destinatae sint ad *unum* componendum; *totum* aut *unum per se* vocatur: quum verò partes fortuitò conglobantur, quin natura sua ad compositionem tendant, dicetur *unum per accidens*. Exemplum habes in anima et corpore, quæ ex se ad hominem componendum intendunt, adeoque *unum per se* constituunt. Plures verò homines civitatem componentes, *unum per accidens* efficiunt.

67 Inter præcipuas *unitatis per accidens* species recensenda est *unitas ordinis*. Ordo est dispositio rerum secundum aliquam analogiam inter ipsas relucens. Exemplum vulgare est bibliotheca, in qua libri ordinantur juxta classes scientiarum, ad quas pertinent. Ordo vel *simplex* est, vel *compositus*. Simplex ille erit, in quo unica tantum ratio analogæ dispositionis relucet: quemadmodum si in bibliotheca nullam aliam regulam sequaris ab libros distribuendos, quam scientiarum diversitatem. Quando verò præter dicta, et molis, et auctorum antiquitatis rationem habueris, ordo erit *compositus*.

68 Quò plures analogiæ in ordine relucunt, concinnior erit, ac venustior; ideò in univertate rerum pulcherrimum opus Omnipotentis manus licet mirari, quod in eo tot sint conglobatae analogiæ se invicem respicientes, ut ex ipsamet rerum aparente discordia, unitas quædam resultet.

69 Regula, sive analogia, in qua ordo fundatur, adeò multiplex esse potest, ut ipsa rerum disponendarum relatio. Frequentiùs tamen in ordine attenditur *tempus, dignitas, natura, situs, cognitio, finis*. Quæ sint ordinata secundum *tempus, dignitatem, et situm*, facillè quisque percipiet. Ordo secundum *naturam*, est in illis quorum unum est alterius causa, aut saltem influxum in alterum exercet. Ordo secundum *cognitionem* idem est ac ordo juxta methodi leges: quatuor partes metaphysicæ una scientia dicuntur, quia juxta methodi regulas ita dispositæ sunt, ut una ad alteram ducat, omnes que integrum objectum disciplinæ exhauriant. Demum *unum unitate finis* illud vocatur, in quo plura ad eundem finem instituta sunt; hoc sensu universitatem rerum mundi vocamus, quasi unicum esset ens, quod omnia existentia complectatur.

CAPUT QUINTUM.

DE AFFECTIONIBUS ENTIS CONTRAPOSITIS.

§. I.

Identitas, et distinctio.

70 Notiones *identitatis, et distinctio- nis* adeò perspicuæ sunt, ut frustra illarum defini- tiones adducere coneris, quin obscuriores eva- dant. Omnes enim facîle concipiunt, *identita- tem* inter aliqua intercedere, idem significare, atque habere *unitatem in essentia: distinctio- nem* verò exprimere *diversitatem* aut rectius *dualitatem*. Non imprudenter hanc correctio- nem apposui: aliud namque est duo esse *diversa*, ac esse *distincta*: duo pondera unius libræ dis- tincta sunt, non diversa; potest quippe unum pro altero substitui in ordine ad examinandum pondus alicujus rei. Uncia autem, et pondo di- versa sunt, quum nequeant invicem substitui modo indicato. Ex his harum vocum notiones haud ægrè concipies: eas tamen promiscuas ha- beri passim animadvertes. Re tamen vocabula contraposita sunt *identitas, et distinctio, di- versitas, et similitudo*. Distinctio separationem notarum essentiam componentium tantum in- dicat; diversitas etiam dissimilitudinem.

71 Identitas dividitur 1. in *realem et for- malem*. Realis inter ea datur, quæ etsi notioni- bus diversis concipiuntur, eandem habent es-

sentiam: ut *animal, et rationale* in homine, quæ re idem sunt, quamvis notiones diversæ sint. *Identitas rationis* intercedit inter ea, quo- rum unum sine altero concipi nequit: hominis notionem numquam habebis, quin esse *animal rationale* cognoscas. 2. In *adæquatam, et in- adæquatam*: prima intervenit inter ea, quæ se- cundum omnia sua constitutiva idem sunt: al- tera inter totum, et illius partem intercedit: binarium ex. g. cum unitate *inadæquatè* idem est, quia unitas pars est binarii. 3. In *puram et mixtam*: cave hoc membrum divisionis cum antecedente confundas; neque enim idem est *identitas inadæquata, ac mixta*. Hæc tantum inter essentiam et personas divinas reperitur in ineffabili Trinitatis mysterio, ubi natura di- vina tres personas distinctas inter se, et cum essentia *identificatas* includit. Ceterum in re- bus creatis *identitas pura* solum invenitur, vi- delicet non admixta distinctione. Demùm *iden- titas moralis* illa dicitur, quæ in re physicè va- riata in existimatione tamen eadem permanen- te, invenitur. Qui mutuo dat pecuniam, eam- dem recipere dicitur, quum valor ejusdem ipsi à debitore restituitur, etiamsi nummi distincti sint. Quod si idemet nummi accepti resti- tuantur, *physica* erit.

72 Ex præmissis divisionibus *identitatis, etiam distinctio- nis* partitiones deducuntur. Nam 1. *distinctio realis* inter duo, quorum unum non est realiter aliud, sivè essentias distinctas habent, intercedit. *Rationis* verò, sivè intellec- tualis distinctio identitatem realem suponit, ac

diversitatem tantum inter *conceptus formales* (Log. 12), sive modum nostrum concipiendi includit, ut inter animal et rationale. 2. *Adæquata distinctio* inter ea, quæ ne *inadæquatè* sunt idem, ut anima, et corpus intervenit. Corpus verò ab homine *inadæquatè* distinguitur, quum sit illius pars, non totus homo. 3. Quod ad distinctionem *puram et mixtam, physicam et moralem* attinet, notiones sunt superflue, quum nullibi usurpentur.

73 Alias insuper distinctionum species exponere oportet, eo quod in physica, ac theologia usurpari soleant. *Distinctio modalis* est illa, quæ inter ens, ac ejus modos intervenit (34). Fatendum tamen, hanc modalem distinctionem esse puram distinctionem *realem*. Globus enim cereus in cubum, ac mille alias figuras conformari potest, essentia cere eadem manente, quod certissimum argumentum est distinctionis realis. Unum tantum discrimen intercedit; nimirum, quod modi sunt inseparabiles à re cujus sunt modi, neque sine illa concipi possunt.

74 Celebres olim fuerunt inter philosophos peripateticos, atque etiam inter theologos locum habent *distinctio formalis ex natura rei, et virtualis*. Prima nomen ducit ab attributis essentialibus rei, quæ *formalitates* etiam vocantur. Ex. g. in homine *animalitas, rationalitas, substantialitas etc. formalitates* sunt, quæ etsi realiter idem sint in homine, ex natura sua formalitatis sunt distinctæ independenter à nostro concipiendi modo, inter quas distinctio realis

intervenire non potest; quum res non sint, nec separabiles, sed tantum formalitates, quæ verè atque independenter à nostro concipiendi modo plures in ente reperiuntur. Idem pariter ad attributa divina transferunt auctores hujus distinctionis, quam à Joanne Duns, qui ab ejus patria Scotus dictus est, inventam referunt; quamvis ejus notiones in operibus S. Bonaventuræ legantur. Per hos igitur auctores omnipotentia, bonitas etc., tam inter se, quam cum essentia divina, distinctione formali ex natura rei modo jam explicato distinguuntur. Quid autem nobis de hac sententia videatur, philosophi è familia Franciscana, per hos illustris dies, Josephi Tamagna verbis exponemus. "Si quis, inquit laudatus auctor, à me nunc exquirat, quid de hac nostræ scholæ distinctione opiner, dicam breviter quod sentio. Quod pertinet ad creaturas, nullius mihi videtur momenti hæc controversia: siquid enim in metaphysicis profeci, vidi equidem, nec libertinorum confutandæ insanix, nec stabiliendis veris theologiæ naturalis dogmatibus *formalem distinctionem* lucem unquam attulisse: quapropter cum in id nervos omnes intendamus, ut quæ sunt solum necessaria, aut saltem admodum utilia in controversiam revocemus, reliqua autem, quibus inania sapiunt, sit propositum relinquere, ideò quæstionem hujusmodi non instituendam ducimus." (*Ont. Sect. 2. art. 5. §. 1.*)

75 Totidem verbis idem de distinctione virtuali dictum habe: ejus tamen expositionem

præterire non licet. Distinctio virtualis per auctores hujus sententiæ est virtus distinctionis realis ad evitanda contradictoria, quæ alioqui talia essent, si hæc distinctio non daretur: ex. g. homo per animalitatem similis est leoni, per rationalitatem similis eidem non est; cum lapide in notionibus *entis et substantiæ* convenit reliquis notis *viventis, sensibilis* non convenit: en igitur contradictoria, quæ talia forent, nisi virtute distinctionis realis veluti quodam pharmaco sanarentur, quin ipsa distinctio reapse intercedat. Recentiores aliqui aliam distinctionem virtualem confixerunt, quæ nihil aliud est, quam *distinctio rationis*, sive fundamentum, quod habet intellectus, ut concipiat veluti distincta, quæ realiter sunt idem: hanc etiam *fundamentalem seu virtualem extrinsecam* appellant. Hujusmodi distinctionem tam in attributis divinis, quam in creatis, nullus etiam ex impugnatoribus prædictarum opinionum admittere gravabitur. Quis enim dubitat tam in attributis divinis, quam à creatarum rerum proprietatibus ansam dari, ut rem unam, puta divinam essentiam, in plures veluti partes cogitatione dividamus? Sapientiam æternam concipimus tamquam mentem immensam, in qua omnes rerum ideæ sine ulla confusione, et ordine, claritate, qua fuerunt, sunt ac erunt, veluti in limpidissimo speculo representantur: quin interim de justitia Dei, bonitate, et sanctitudine cogitemus. A longè inter cespites ignotum objectum aspicio, quod motu progressivo se moventisspeciem indubiam præ se fert: aliquod ani-

mal esse deduco à sensu communi edoctus, nihil se movere posse, quod capax sensationis non sit: amicum deinde per aliam viam, idem nemo ingressum, ex ejus allocutione cognosco, ac judico rationis participem, quem prius tantum animal facultate se movendi, præditum noveram. En quomodo et fundamentum in rebus, et in intellectu virtus ad separanda ea, quæ extra mentem res una, eademque sunt, reperitur. Vide quæ diximus art. 37. Logica.

§. II.

Singulare et universale.

76 Ex notionibus *unitatis* (64) individualis deducitur quid sit *singulare*, illud nimirum quod unum est in essentia, seu est omnimodè determinatum, ac proinde unum in sua specie constituitur. Idem enim est esse *singulare*, ac *individuum* suæ speciei.

77 Corol. Omnia igitur, quæ in rebus existunt, aut existere possunt, *singularia* sunt, quum nihil queat poni, quod omnimodè determinatum non sit. A quo tamen hæc determinatio, sive *principium individuationis* provenit? Fuerunt, qui illud in materia constituerent, ita ut *spiritus* omnes diversæ speciei judicarent, puta Angelos, eo quod nec materia concreti sint, nec relationem ad materiam habeant, ut anima hominis.

78 Positio. I. "Principium individuationis statuendum est in omnibus constitutivis, per quæ res determinatur, ut una sit." *Prob.* Ab

eo sumendum est principium individuationis, per quod res una constituitur *unitate numerica* (64); at hoc præstant omnia sua intrinseca constitutiva: ergo ab his provenit ejus *individuationis*. *Prob. min.* Ratio sufficiens, cur Petrus sit tale individuum speciei humanæ, est, quia habet hæc intrinseca constitutiva, et non alia; his enim positis, intelligitur Petrum esse *indivisibilem, aut indivisibilem à se, et divisibilem ab aliis*.

79 Objiciunt. Materia efficit rem singularem, atque omnimodè determinatam: ergo ab ea sumendum est principium individuationis. *R. Dist. ant.* Materia efficit *sensibiliter* etc. *conc. ant.* metaphysicè, *neg.* In hunc fortasse scopulum impegerunt, qui ejusmodi opinionem excogitarunt, videntes, res sensibiles nobis fieri atque unam ab alia discerni per concretionem materialem, quam habent. Quod si placeat, *individuationem sensibilem* hanc appellare, atque à materia sumere, per me licet: hæc tamen potius à modis, seu accidentibus sumenda foret, quum materia per illam sensibilis nobis fiat.

80 Universale est *unum in multis*; quod tripliciter concipi potest: 1. *In genere causæ*, sive ut ajunt, *in causando* qualis est Deus, à quo omnia procedunt, et causa universalis dicitur. 2. *In genere signi*, sive in *representando, significando, aut prædicando*: sic vox homo representat, significat, et prædicatur de omnibus hominibus. 3. Demùm *in genere naturæ*, quod *in essendo* dicitur, eo quod revera sit unum et multiplex.

81 Corol. Duæ illæ species universalis in genere *causæ et signi* sine ulla controversia sunt admittendæ. Quin de Deo loquamur, intellectum nostrum ab singularibus notas quasdam abstrahere, quæ pluribus sunt communes, adeoque et ipsa repræsentant sub illis notis, à quibus etiam significantur, quum voce proferuntur, ac verè de ipsis affirmantur in propositionibus; res est vel ipsius dialecticæ imperitis notissima. Hinc quinque prædicabilia Porphyrii (Log. 18), totidem sunt species universalis, quæ non nisi in intellectu nostro locum obtinent. *Genera enim, species, differentiæ etc.* sunt notæ essentialis ab intellectu nostro abstractæ, quæ in rebus non nisi contractæ reperiuntur. At natura cujusque speciei, hominis ex. g. nonne est una, quæ in plura individua dispescitur? Ita sanè aliquibus visum est, quid nos sentiamus, sequenti assertionem exponemus.

82 Positio 2. "Universale extra mentem nostram nec esse, nec concipi potest." *Prob. Notio universalis* est, quod sit unum in multis: hoc autem apertè pugnat cum *principio contradictiois*: ergo universale in rebus non datur. *Prob. min.* Idea unitatis *metaphysicæ* excludit alteram multiplicatis; ac universale utramque includit: ergo esset simul unum, et non unum, multiplex, et non multiplex. Præterea in rebus omnia determinata sunt, et individua (77): at universale est quid indeterminatum, et vagum: ergo non datur.

83 Objiciunt. Natura humana est multiplex in omnibus hominibus, et singularis in quovis.

at hæc est ipsamet notio *universalitatis*: ergo etc. R. *neg. min.* Nam hæc natura singularis in Adamo non est eadem identitate reali, quæ per omnia individua propagatur; quod notio universalis in *genere naturæ* designat, alioquin omnia individua speciei humanæ essent unicus homo. Similitudo quædam notarum essentialium in individuis cujusque naturæ reperitur, quæ præbet intellectui fundamentum, ut illa confundat, ac veluti unum repræsentet, abstrahens ab notis individualibus, alterum ab altero ex individuis discernentibus. Verùm pudet in hujusmodi ineptiis terere.

§. III.

Simplex, et compositum.

48 Ens nullas habens partes, *simplex* dicitur: *compositum* verò, quod ex partibus coalescit. Anima hominis *simplex* est; partibus enim prorsus destituitur: homo autem, qui ex anima, et corpore componitur, ens *compositum* erit. Unitas in serie integrorum *simplex* est, à binario omnes numeri compositi sunt ex unitatibus.

85 Corol. 1. *Simplex* igitur prius est, et concipi debet, composito. Enimvero si extant composita, è partibus coalescere debent. Hæc autem partes, aut compositæ sunt, aut simplices: si compositas illas asseras, rursus incidit quæstio de partibus illis componentibus, simplices ne sint, an etiam compositæ, donec ad illud perveniamus, quod partibus omninò ca-

ret, seu *simplex* est. Ratio itaque sufficiens, cur compositum existat, aliundè quærenda est atque in composito, nimirum in simplici, è cuius conjugatione cum alio simplici, compositum oritur. Hoc igitur admissio, et *simplex* admitti debet, quum sit ultima analysis compositi.

86 Corol. 2. Ens *simplex* neque ex composito, neque ex simplici oriri potest. Non ex composito, quo prius est, et concipi debet (*præc.*): neque ex simplici, quum partibus careat, è quo si aliud evelleretur, jam partibus constaret. Loquimur autem de ortu per transformationem, minimè verò de productione ab alio tamquam causa efficiente, è qua omnia simplicia ortum habere debent, nisi in se rationem sufficientem existendi habeant, quod solum in Deo concipitur, qui reliquorum simplicium causa est.

87 Corol. 3. Ens *simplex* in aliud converti non potest. Aut enim totum esse desineret, et hæc non esset conversio in aliud, sed nova alterius productio: aut tantum aliqua sui parte mutaretur, quod pugnantia cum notione simplicis (84) involvit. Deindè essentialis rerum immutabiles sunt (21), ejusmodi autem conversio essentialis unius in alteram transitionem necessariò includit: neque enim tantum importat modorum varietatem, qua posita, non unius in aliud conversio sequitur, sed novus ejusdem rei existendi modus.

88 Positio. "Ens *simplex* è nihilo omninò oriri debet, seu creari." Prob. Ens *simplex* ex

composito ortum habere nequit (86): porro neque ex alio simplici per divulsionem, aut conversionem (ibid. et seq.): ergo ex nihilo extrahi debet ab omnipotenti Creatoris manu. Licet enim mens nostra id assequi vi phantasie non possit, ratio tamen evidentissima eam certam reddit, rem aliter esse non posse.

89 Corol. In creatione entis simplicis successio nulla temporis concipi potest, adeoque totum unico instanti è nihilo oriri debet. Pariter ejus destructionem momento temporis fieri necesse est. Ens enim, quod nullas habet partes, successive poni nequit: nam aliquid ipsius in primo instanti existeret, et aliquid non existeret, quod manifestè divisionem includit. Quando igitur ens, cujus nihil antea existebat, in momento temporis oritur, creati dicitur: quod si existere desinat, momento etiam interire debet; quod *annihilari* vocant, eo quod abire in nihilum necesse sit, si quando intereat.

90 Quando duo entia simplicia ita conjugata sunt, ut tertium aliquod ens in sua specie *unum* efficiant, compositum oritur. Neque hoc ita dictum putes, quasi omne compositum è simplicibus oriri debeat; verùm hæc est prima compositionis idea, qua è simplici ad compositum gradum facimus. Ceterum composita plerumque ex aliis compositis coalescunt, quæ respectu eorundem *partes* dicuntur; ens autem ex ipsis proveniens *totum et compositum* promiscuè audit.

91 Partes aliæ sunt *essentiales*, quarum vel una ablata, totum perire debet, quippè ad

ejus essentiam pertinens: aliæ *integrales*, quibus demptis, totum remanere potest. Anima in homine pars essentialis est; nasus, aut oculi, integrales. Hinc totum *physicum*, seu *essentiale* illud erit, quod suis partibus essentiam componentibus, integrale, quod etiam illis ad ejus perfectionem concurrentibus constat.

92 Schol. Pars *aliquota* illa dicitur, quæ aliquoties repetita totum adæquat, ut binarium respectu denarii, quod quinquies repetitum justè complet. En verò pars, quæ numquam æquare potest totum sæpius repetita, sed aut excedit, aut ab eo deficit; *aliquanta* nuncupatur: ita binarium, novenarium, si quinquies repetatur, excedet; si quater, unitate minor erit.

93 Corol. Compositum oriri potest, quin fiat ex nihilo; destrui, aut interire, quin ejus partes pereant, aut *annihilentur*. Nam plerumque partes componentes præcedunt totum, quod componunt, antequam jungantur: sæpissimè etiam dissociatæ remanent post interitum entis, quod componebant.

94 Schol. Ille nexus, sive conjugatio partium, quo posito, compositum oritur, *unio* etiam solet appellari; in eaque ratio sufficiens existentie compositi statuenda est. Loquutiones illæ, quibus cadaver hominis, puta Petri vita functi, quasi idemmet esset individuum ac prius, solemus appellare, minimè philosophicæ, sed conventionales sunt, ut plures aliæ.

§. IV.

Absolutum, et relativum.

95 *Absolutum* est, quod nullum respectum ad aliud continet sub ea notione, qua ut tale representatur: sic lapis nullum aliud objectum, sivè illius ideam excitat sub notione lapidis. Contra *relativum*, ut *pater*, *dominus*, simul ac proferuntur, alterius objecti, nempe filii, aut servi, memoriam concitant. Hinc *relatio* est mutuus respectus unius ad aliud.

96 Corol. Omnis relatio tria necessariò includit, *subjectum*, *terminum*, et *fundamentum*. Subjectum est, quod refertur; terminus, ad quem refertur; fundamentum est ratio fundandi relationem. In relatione creatoris ad creaturam, Deus est subjectum, creatura terminus, actio productiva fundamentum relationis.

97 Schol. Quæ referuntur, *relata* dicuntur: quod si relatio mutua sit, ut duo parietes albi, in quibus ratio fundandi eandem utrique tribuit denominationem, *correlata* vocantur. Nec inficiandum, omnem relationem quodammodo *mutuam* dici posse, quum numquam referri possit subjectum ad terminum, quin et terminus ad ipsum respectum habeat, etsi plerumque non eandem tribuat denominationem. Si pater ad filium refertur, et filius respectum ad patrem includere debet; alteri tamen *patris*, alteri *fili* denominationem attribuit.

98 Relationes entium alix sunt *essentiales*,

accidentales alix. Quando fundamentum relationis est aliquid rei intrinsecum, vel quod ab essentia non distinguatur relatio est *essentialis*; ut est relatio duorum hominum, cujus fundamentum est ipsamet essentia naturæ rationalis. Duo verò ætiopes relationem accidentalem invicem habent in colore fundatam, qui ipsis *accidentalis* est.

99 Rursus dividuntur relationes in *reales*, et *intellectuales*. Reales existunt in rebus independenter à nostro concipiendi modo, supponuntque duo entia realiter distincta. Relatio rationis sive intellectualis suo nomine satis indicat ab intellectu fieri, extrema relationis comparante, ut inter definitionem, et definitum usuvenit, quorum respectus in mente nostra tantum existit.

100 Schol. Sunt qui relationes omnes intellectus esse opus contendant, nullamque realem inveniri relationem affirmant. Verum huiusmodi verborum pugnae expositione thematicis evanescent, ubi non contendendi, sed rei explanandæ amor succedat. Certum est collationem duorum entium à mente nostra fieri, ubi fundamentum comparisonis existit; independenter tamen à nostris conceptionibus creatorem ad creaturam, patrem ad filium etc. respectum quemdam continere; solum negare poterit, qui numeros sine numerante dari inficietur, atque ab actuali menti numeratione pendere, quod numeri sint, perfricta fronte contendat. Ego quidem sic rem explicarem; *relationes* in rebus extare; ab intellectu *compara-*

tion pendere: adeoque relationes *realis* dari posse, comparationes *intellectuales* tantum esse.

101 Ut alias relationis species breviter comprehendamus, *connexio* est veluti nexus duorum; quarum neuter sine altero esse potest, si *connexio mutua* sit: si verò non *mutua*, connexus sine altero termino existere non potest. Divina potentia *connexionem* habet cum possibilitate rerum, quam necessario includit ejus immensa fecunditas; quam connexionem etiam potiore titulo habebunt creaturæ ad creatorem. Ipse verò Deus infinitè sibi sufficiens nullum nexum habet cum existentia creaturæ, quæ omninò à creatore suum esse habere debet. En connexionis mutuæ et non mutuæ exempla. *Dependentia* ferè idem est atque explicata *connexio*: sunt tamen, qui notiones diversas esse velint, ne Deum à creaturis quoquo modo pendere dicatur. Ceterum unum ab alio dupliciter dependere potest; *intrinsicus* et *extrinsicus*. Primo modo ens à suis constitutivis dependet: ab eo autem, quod ad ejus existentiam necessarium est *extrinsicus* dependet.

§. V.

Finitum, et infinitum: mutabile, et immutabile.

102 *Limes*, seu *terminus* ferè eandem notionem præsentat, atque *extremum* rei, scilicet id, ultra quod nihil aliud extat ad eandem pertinens. Sic ædificii hujus *limites* sunt, ubi illius parietes deficiunt, nihilque ad ipsum pertinens amplius concipimus, quod et alii vocant

ulterioris realitatis defectum. *Realitas* nimirum est quæ aliquid ponit in ente; cui opponitur *defectus*, sive ut alii dicunt, *carentia*.

103 *Limites* alii sunt *extensionis*, alii *intensionis*. Id dicitur *extensum*, quod partes extra se positas habet, ut hæc charta. *Intensum* verò quod, intacta extensione, in aliquo genere augeri, aut minui potest, ut *calor*. (Vide infra dicenda num. 176.) *Limites extensionis* sunt id, ultra quod extensum non porrigitur, amplius spatium occupando: *intensionis* autem determinatus numerus graduum intensitatis, ultra quem incipit defectus talis qualitatis. *Gradi* porrò sunt veluti partes, in quas dividimus *intensionem*. *Calor* intensior majorem numerum graduum habebit, quam remissior.

104 Corol. 1. Omne id, quod limitibus circumscriptum est, caret aliquibus realitatibus quæ in ipso concipi possunt. Nam sive *extensum*, sive *intensum* sit, eo ipso quod *limites* habeat, desinit habere omnem possibilem *extensionem* aut *intensitatem*; quæ sanè ubi deficiunt, incipit earundem defectus. Et vicissim id, quod non habet realitates omnes, quæ in ipso concipi possunt, limitibus circumscriptum sit, oportet.

105 Corol. 2. Si ens quodlibet limitibus includitur, aliud majus illo concipi potest in eo genere, quo est limitatum. Nam omnes possibile realitatis in tali genere non includens, aliud ens majorem numerum continens dari potest; quod quidem majus illo propterea esse debet in eo genere, quo plures realitates am-

plectitur. Et vice versa, si majus illo aliud ens intelligatur; quod minus est, limitibus conclusum esse, deduci debet.

106 Corol. 3. Similiter ens limitibus clausum, quum augmentum recipere valeat sui status mutationis pati potest, quando ipsi novæ accessiones fiant. Si enim accessiones recipere nequiret, haberent omnes realitatem, quam in ipso concipere possumus, contra Corol. 1.

107 *Finitum* dicimus id, quod limitibus clauditur, *infinitem* verò, quod nullis limitibus continetur. Quare quum nullum detur medium inter has notiones, omne ens aut finitum, aut infinitum sit, oportet.

108 Corol. Quæcumque de ente limitibus septo modo statuimus, nimirum carere aliquibus realitatibus, majus eo dari aliud posse, ac status mutationes recipere, *finitio* apprimè quadrare fatendum est. Quumque notio *infiniti* sit huic opposita, omnes realitates continere, majus eo dari non posse, neque ullam status mutationem recipere, nullo negotio conficitur, in *finito* convenire.

109 Positio 1. *Infinitem ex entibus finitis consurgere non potest*. Prob. Quodlibet finitum limitibus concluditur: ergo quotcumque adjungas, semper de omnibus verum erit, quod de singulis nimirum limitibus includi, adeoque esse finita. Notiones hactenus traditas ultra infinitum perfectionis extendere, in animo nobis non est.

110 Schol. Ex his notionibus inventa est divisio scholæ, in *cathegorematicum*, et *syncathe-*

gorematicum infinitum distribuentis. Primum illud dicunt, quod actu habet omne id, quod habere potest, adeoque *infinitem* in actu vocant. Manifestum est hujus generis solum Deum esse posse infinitum, ut patebit seq. conclusione. *Syncathegorematicum*, sive in *potentia*, est possibilitas infinitorum entium, quæ non possunt *tot* poni, quin *plura* adhuc possibilia sint.

111 Positio 2. *Duo infinita existere non possunt*. Demonstrationem S. Thomæ in lib. contra Gentes sic explanat Mako. "Sint, si fieri possit, A et B duo entia infinita. Vel erunt ea similia, vel dissimilia. Si dissimilia inerunt in uno qualitates, quæ non insunt in altero, quod absurdum est (108). Si sunt similia, aut erunt præterea æqualia, aut inæqualia. Si inæqualia, major erit in uno realitatum *numerus*, quam in altero, quod rursus absurdum est (ibid.): si æqualia, aut different numero, aut non different; si non different, erunt non duo, sed unum, idemque infinitum (64): si different numero, erit ratio aliqua sufficiens, cur A non sit B: ea autem ratio aut est in A aut in B. Si in B, tunc A rei alicujus in se existentis rationem habet in altero, à quo proinde dependet (101), qui perfectionis defectus non cadit in infinitum: sin autem illa ratio est in A: vel ea est perfectio quædam, vel imperfectio; non imperfectio, quia ens infinitum gaudet omnibus realitatibus, seu perfectionibus (108): neque est perfectio; aliter enim aliqua perfectio erit in A, qua carebit B, quod absurdum

est (ibid.). A ergo et B nequeunt esse duo infinita entia." Ont. cap. 10. §. 115.

112 Scol. Quantitates *infinitesimales* à geometris excogitatae in eorundem mente tantum existunt. Cave unquam credas, hoc vocabulo quantitatem aliquam *infinitè magnam*, aut *infinitè parvam*, quae revera existere queat ab ipsis designari. Hujusmodi infinitesimales ita vocantur, quod mens nostra illas indefinitè concipiat, quin determinatam magnitudinem ipsis statuatur, ita ut ad libitum augeri aut minui possint. Ita circulus dicitur polygonum *infinitilaterum*, quod mens geometrae perimetrum adeò inflexum concipiat, ut nullum harum inflexionum seu laterum numerum determinet.

113 *Mutatio* est transitus à praesenti modo existendi quem *statum* alii vocant, in alium diversum. Haec autem mutatio fieri potest vel per acquisitionem, vel per amissionem alicujus realitatis, aut modi, quae intrinsecam in subiecto diversitatem inducant, adeoque intrinsecus mutetur; vel per accessionem, aut amissionem alicujus respectus aut relationis externae, quae tantum extrinsecus rem attingant; veluti si Petrus, qui à sinistris nunc adest, mihi dexter habeat, status interni nullam mutationem affert, sed tantum respectum quemdam variat novumque inducit. Haec mutatio, ut vides, impropria est. Altera est illa, quae verè ens *mutabile* constituit.

114 Ens *immutabile* est, cujus existendi modus, seu status variari intrinsecus numquam potest. Ceterum mutatio externa immutabilitati

nihil officit: haec enim potius est aliorum entium mutabilium, quam immutabilis variatio. Quum Deus creaturam producit, respectum quemdam ad illam acquirit, quem antea non habebat: hic autem provenit à mutatione modi existendi creaturae, ab statu possibilitatis ad statum existentiae transeuntis.

§. VI.

Necessarium et contingens.

115 *Necessarium* illud est, cujus oppositum est impossibile. Hoc autem duplici modo evenire potest, *absolutè* aut *hypotheticè* (41): ex. g. absolutè necessarium est, ut totum sua parte majus sit: quod autem Adamus extiterit, necessarium est ex suppositione, quod Deus illum creaverit. Quod si et conditio absolutè necessaria sit, *conditionatum absolutè* necessarium est.

116 Conditio triplex distinguitur; *antece-dens*, *comitans*, et *subsequens*, unde et necessitas *conditionata* triplici modo etiam evenire potest. Decretum Dei mundum producendi est *conditio*, qua posita, sequitur *necessitas antecedens* futurae existentiae mundi: quum verò tempore creationis universi illius constitutiva posita sunt, necessitas comitans existentiae ejusdem locum habuit: demùm ejus productio consequentem necessitatem existendi inducit, quum nec Deus ipse possit facere infectum, quod factum jam est.

117 Schol. Notiones *necessitatis metaphysicæ*, *physicæ*, et *moralis* habes art. 47. Nam

quum notionem necessarij ab impossibili sumamus, ab eo pariter triplicis hujus necessitatis explicatio spontè defuit: scilicet metaphysicè necessarium est, cujus oppositum est metaphysicè impossibile, et sic de ceteris.

118 Demum necessitas vel *determinata* est, vel *vaga*. Prima habetur, quum alterum ab altero necessariò consequitur: altera verò consequutionem quidem necessariam indicat, quin subjectum determinet, sic necessarius est stilus ad scribendum, quin hic, quo hæc exaro, determinatè necessarius sit.

119 Contingens est omne id cujus oppositum non est absolute impossibile. Unde *contingentia* esse intelligitur etiam de illis entibus, quæ sunt hypotheticè necessaria.

120 Positio I. "Ens, quod in sua essentia includit rationem sufficientem existendi, est absolute necessarium; sivè necessitate absolute existit." Prob. Quum essentia rerum sint absolute necessaria (20), si ponitur essentia, et illa ratio sufficiens existere debet, quæ includitur in ipsa: at posita ratione sufficiente, et illud, cujus est ratio sufficiens, ponatur necesse est (14): ergo ens includens in sua essentia rationem sufficientem existendi, necessariò existit.

121 Corol. I. Ens, quod in se non habet rationem sufficientem existendi, non existit necessariò: adeòque est contingens. Nam ex essentia sua non profuit ejus existentia: ergo hæc potest esse in statu intelligibili, quin existat (27): hoc autem est ipsamet notio contingentis (129): ergo est contingens; adeoque ab

alio rationem sufficientem existendi habere debet, à quo omninò dependeat.

122 Corol. 2. Si igitur id, quod non habet in sua essentia rationem sufficientem existendi, contingenter existit, id, quod necessariò existit, in sua essentia debet includere rationem sufficientem existendi: atque adeò per suam existit essentiam, nimirum *à se*, quod absolutam independentiam ipsi præstat.

123 Corol. 3. Ens à se existens neque initium, neque finem suæ existentia habere potest, atque adeò æternum est. Etenim ens à se est absolute necessarium (120): quod autem et initium, et finem existendi habere potest, potest non esse, atque adeò contingens est, quod pugnat cum notione necessarij. Enti ergo à se neque initium, neque finis attribui potest; est igitur æternum.

124 Corol. 4. Ens à se est immutabile (114). Nam quoniam necessariò existit, necessaria etiam sunt omnes ejus realitates: at si mutabilis esset, aliqua ei realitas adveniret, aut illam perderet (113); quod contingentiam arguit: est ergo immutabile.

125 Corol. 5. Ens à se simplex est (84). Etenim aut simplex, aut compositum sit, oportet: compositum autem esse nequit: nam si ejusmodi esset, partibus constaret; partes autem aut necessariae sunt, aut contingentes: contingentes verò esse non possunt; à quo enim habuissent existentiam? aut quomodo necessarium esset compositum, cujus partes non existere potuissent? Recurrendum est igitur ad ne-

cessitatem partium. Pars autem in suo conceptu mutabilitatem includit; prius enim concipi debet velut simplex, antequam ad statum compositionis deveniat: ens autem necessarium est immutabile (*præced.*) Deinde necessarium includit in se rationem sufficientem existendi: ergo pars necessaria antequam ad compositionem deveniat, habet omnes realitates: reliquæ igitur partes sunt superflue, quum nihil addere possint, quod in una parte jam non sit. Notiones igitur compositionis pugnant cum notione entis à se, seu necessarij: quare simplex sit, oportet.

126. Corol. 6. Ens à se est infinitum. Finitum enim, aut infinitum sit necesse est (107): finitum verò esse nequit, quum omne finitum sit contingens, quippe initium existendi habere debet (121): ergo est infinitum.

127. Corol. 7. Ens à se omnes perfectiones possibles continere debet, atque adeò perfectissimum est omni genere perfectionis, quæ nullam imperfectionem includat. Nam ex præcorol. est infinitum; infinitum autem omnes possibles realitates includit (108), quæ quidem realitates in suo conceptu abstracto perfectiones sunt, et tantum imperfectiones deveniant in ente finito collocatæ, quippe ab ipso defectum *extensionis*, aut *intensionis* contrahunt (104). Quum autem ens infinitum limites non habeat, realitates omnes in ipso comprehendi debent sine ulla imperfectione, atque adeò sine ulla limitatione; quapropter et perfectiones ipsæ nullos habentes limites,

infinitudinem quælibet contrahit in ente infinito collocata. Est igitur infinitè perfectissimum omni genere *pura* perfectionis infinitæ.

128. Schol. *Pura* perfectio illa dicitur, quæ nullum defectum includit: *mixta* imperfectionem quamdam importat, quæ à finitudine entis, in quo sita est, provenit. Perfectiones *purae*, sive ut ajunt *simpliciter simplices*, in ente infinito reperiri debent, quippe quæ nullum defectum, imò verò infinitudinem à subjecto, in quo insunt, contrahunt. Illæ autem perfectiones, quas in ente finito animadvertimus, putà vim ratiocinandi in homine, inveniuntur in suo conceptu abstracto talis realitatis, sive ut ajunt scholæ *eminenter*. Videlicet ens finitum rationis capax intelligere non potest res non perspicuas, nisi medio idearum præcognitarum utatur (Log. 150); quod ratiocinari dicimus: hæc autem, quæ in ente finito perfectio *mixta* est imperfectione, ens infinitum minimè decet, quum sine ulla idearum comparatione omnia perfectissimè intelligat: adeoque vis ratiocinandi eminentiore modo in ipso reperitur.

129. Corol. 8. Ens à se est immensum. Duplici sensu immensitatem concipere possumus: primò quidem, ut in suis perfectionibus nullam mensuram, quod immensum est, admittat: quod quidem idem refert, atque infinitum esse; cumque hoc jam sit confectum (Corol. 6 et 7), ens à se immensum hoc primum sensu fatendum erit. Communior altera acceptio immensitatis est in ordine ad locum, ita ut

omne spatium repleat, sive in omni loco existat, quod immensum est; quod enti necessario convenire sic ostendo. Si ens necessarium in uno, aut pluribus tantum locis existeret, limitibus concluderetur (102): at ens necessarium, utpotè infinitum (126), limitibus includi nequit (108): ergo in omni loco existere debet. Deinde in uno loco aut existit necessarium, aut contingenter: si primum dixeris, imperfectum erit, quum perfectius sit cuilibet loco præsto adesse, quam uni determinato configi: quod si contingenter existat, mutabilitatem includit, contra Corol. 4.

130 Corol. 9. Demum. Ens necessarium unicum est. Quod enim infinitum, et unicum sit oportet (111): jam verò ostensum fuit, ens necessarium infinitum esse (126): ergo est unicum. Præterea si concurrerent duo entia necessaria, utraque deberent esse perfectissima (127): at hoc ipso non essent, quum perfectio, qua in uno reperiretur, ab altero deficeret; si enim haberent perfectiones communes, essent unum, idemque ens: ergo aut nullum existit ens necessarium, aut unicum sit oportet. Denique et liberrima essent, atque adeo opposita velle possent, sibi que invicem in rerum mollitione adversari, quod ipsarum independentiam convellit. Quod si, ponas, voluntates semper fore conformes, dummodò libertatem non tollas, contraria posse velle, fateri debes, quod te in eundem scopulum impingit, nec opinantem: videlicet ridiculas deorum ethnicorum pugnas inducis, quod adeo

à sensu communi alienum est, ut vel ipsi poeta unum numen, in quo *hominum, divumque æterna potestas* sita esset agnoverint.

131 Ex notione ipsa entis contingentis attributa opposita his, quæ hactenus de ente necessario demonstravimus, spontè dimanant. Ens quippe *ab alio* (121) insufficientiam existendi à se, atque adeo initium suæ existentia, quod cum æternitate pugnat, habere debet. Mutabilitatem etiam, quæ quidem in suo genere etiam compositionem includit, finitudinem, imperfectionem, circumscriptionem in loco, multipliciter in sua specie etc. in sua essentia involvat, necesse est, propter rationes oppositas his, quibus de ente necessario attributa contraria demonstravimus.

132 Positio 2. "Nullum ens contingens potest in alio contingente habere rationem sufficientem suæ existentia, ita ut illa extra seriem contingentium non extendatur." Prob. Quodlibet ens contingens ab alio est (121): ergo tota serie numerata, intra ipsam non invenitur ultima ratio sufficiens existentia collectionis. Dices, seriem esse infinitam. Esto nunc absurdissima hæc collectio infinita; tamen in hujusmodi serie infinita singula entia in se non habent rationem sufficientem existendi: ergo neque tota complexio eorumdem. Prob. cons. Si posset fieri, ut singula insufficientia abirent in collectionem sibi sufficientem ad existendum, sequeretur infinitas negationes posse affirmare, infinitas impotentias in potentiam abire posse, et cetera hujusmodi.

133 Confirm. Quodlibet ens finitum est dependens ab alio, atque à sua essentia excludens independentiam (121): ergo et tota collectio dependet ab alio; ac independentiam metaphysicè excludit. *Prob. cons.* A singularibus ritè enumeratis valet consequentia ad universale: hoc enim nihil aliud est, quam complexio singularium: ergo si quodlibet singillatim est dependens, atque ab essentia sua excludens independentiam, tota collectio est dependens, ac metaphysicè excludit independentiam. Quod ni ita esset, dico, etiam infinitam seriem irrationalium abire posse in rationalia, omniaque usu rationis pollentia nihil aliud esse quam complexionem entium rationis expertium; quod quam sit absurdum, nemo non videt.

134 *Prob. 2.* In singulis contingentibus unius insufficientia ad existendum est ad propriam existentiam, ut alterius insufficientia ad propriam existentiam: ergo etiam sunt omnes simul insufficientiæ ad omnes simul existentias, ut qualibet insufficientia ad propriam existentiam. (*Elem. Mat. num. 211. 21*): at hæc ita se habet, ut omninò exigat dependere ab alio in existendo: ergo et tota complexio ab alio extra ipsam dependere debet.

135 *Prob. 3.* Fingamus mundum ab æterno extitisse, ut athei volunt, atque infinitam seriem causarum sibi succedentium, quarum quælibet seorsim contingens sit, esse sibi rationem sufficientem existendi: hypothesim hanc absurdam planè, et contradictionibus refer-

tam esse, sic ostendo. Series illa initio carens æterna est; ergo aliquod individuum in eadem includi debet, quod sit æternum, atque initio careat. Quo enim pacto series æterna concipi potest, cujus nullum individuum æternum sit, atque initio careat? Quemadmodum series à parte post, ut ajunt, æterna non esset, si omnibus enumeratis tandem ad ultimum deveniretur, quod finem habere. Enimverò ex eadem hypothesi deducitur, quodlibet individuum initium habuisse; quodlibet enim contingens, atque ab alio determinatum ad existendum supponitur: ergo series conficta esset simul æterna, et non æterna; initium existendi habens, atque initio carens; sibi sufficiens, et insufficientis; à se determinata ad existendum, atque ab alio extra ipsam hanc determinationem accipiens, aliaque innumera absurda, quæ solum devorare valet, qui *dixit in corde suo, non est Deus.*

Nam simul ac ratio sua cœpit vociferari,
Naturam rerum haud divina mente coortam,
Diffugiunt animi terrores; mœnia mundi
Discedunt, totumque videt per inane geri res...
Ut metus ille foras præceps Acheruntis agatur
Funditus, humanam qui vitam turbat ab imo;
Omnia suffundens mortis nigrore; neque ullam
Esse voluptatem liquidam, puramque relinquit.

Lucr. lib. 3. v. 14.

136 Opponunt tamen Ratio à nobis adducta, cur in serie infinita contingentium non possit inesse ratio sufficiens existendi, est,

quia deveniendum est ad primum: atque in serie infinita potest dari ratio sufficiens existentiae contingentium, quin opus sit recurrere ad ens necessarium. R. 1. Hujusmodi hypothesim absurdis scaterere, jam ostensum esse *art. præc. 2. Dist. maj.* tantum quia deveniendum esse ad primum, *neg. maj.* et quia ratio sufficiens existendi resolvi deberet in aliquot ens, quod et ipsum ab alio dependeat, *conc. maj.* Etiam si infinita supponatur hæc series, contingentiam tamen in sua essentia includit, dependentiam etc. (132 et seq.) Deinde infinitæ contingentiae, ac dependentiæ possentne evadere infinita necessitas, atque independentia? Ens enim necessarium est infinitum, atque independentens (122. 126).

137 Inst. 1. Potest adesse vaga quædam necessitas, vi cujus aliqua individua indefinitè existant necessariò, à quibus alia producantur: at supposita hac vaga necessitate, series non esset contingens: ergo etc. *Prop. maj.* Etiam si nullum instrumentum musicum definitè necessarium sit ad pulsandum, tamen necessitas quædam vaga adest alicujus instrumenti: ergo hæc eadem concipi potest in serie contingentium. R. *dist. maj.* Potest adesse vaga necessitas absoluta, *neg. maj.* hypothetica *omitted maj. et dist.* etiam *min.* non esset absolute contingens, *neg. min.* hypotheticè, *conc. min.* Necessitas autem hypothetica non excludit contingentiam (119). *Dist.* etiam *ant. prob.* absoluta quædam necessitas vaga adest alicujus instrumenti, *neg. ant.* necessitas hypothetica, *conc.*

ant. Evidens est, hujusmodi instrumentum requiri tantummodo ex hypothesi, quod pulsandum sit; neque enim ulla est necessitas absoluta pulsandi. In serie verò requiritur absoluta quædam necessitas existendi, vi cujus verum sit, ipsam non esse contingentem, ut supra ostendimus (132).

138 Inst. 2. Fallax est hæc deductio: *singuli homines sunt unus homo: ergo et tota collectio sunt contingentia: ergo et tota collectio.* R. 1. Intorquendo in adversarios argumentum. Hæc ratiocinatio optima est: *quilibet homo vi sentiendi pollet: ergo et tota hominum collectio facultate sentiendi prædita est:* erit igitur legitima et altera à nobis usurpata. Porro (et hæc est dispar ratio inter utrumque ratiocinium, in argumento adductum) ultima hæc deductio ideò legitima censetur, quia attributum sentiendi minimè pugnat collectioni hominum: attributum verò unitatis numericæ singulis hominibus conveniens, pugnat cum hominum collectione, in cujus notione involvitur multiplicitas individuorum. Contingentium verò collectio adeò non pugnat cum contingentia singulorum, ut potius illam necessariò includat, quum impossibile sit per aggregationem insufficientiæ infinitam, cumulari posse infinitam sufficientiam existendi.

139 Oppon. 2. Quodlibet ens alterum determinaret ad existendum, ergo haberet in se inchoatam, ut ajunt, rationem sufficientem illius existentiae, quæ demùm in collectione *ada-*

quatè contineretur. R. 1. Absurdam esse hujusmodi hypothesim jam supra demonstravimus, adeoque suppositione falsa laborat antecedens. Hoc tamen dissimulato, R. *transm. ant. neg. cons.* Probant. Etiam si in libra una pondus sufficiens non contineatur ad æquilibrium mille libris faciendum, ramen per aggregationem aliarum demùm æquilibrium statuitur; ergo et in casu similiter contingeret. R. *neg. cons.* In qualibet libra pars quadam activa continetur per actionem gravitatis, quæ per augmentum aliarum demùm fit totum idem ac aliud pondus habens: in aggregatione vero contingendum addis insufficientia insufficientiæ, à quibus in infinitum multiplicatis infinitam tantum insufficientiam elicies. Habes igitur rationes dispare in duobus casibus figuratis. *Vide dicta Log. art. 228.*

140 Positio. 3. "Quum evidens sit, stare entia contingentia, evidenter etiam deducitur, ens necessarium existere, in quo ratio sufficiens illorum existentia collocetur." Prob. Nul- lum contingens habere potest in alio contin- gente rationem sufficientem suæ existentia (132). Ergo illam habet in ente aliquo necessario ex hypothesi, quod existat: existere autem con- tingentia tantum dubitabit Pyrrho Eleates, at- que hujus asseclæ sceptici, elleboro citius cu- randi, quam argumentis convincendi, ergo existit ens necessarium. Hoc autem ens neces- sarium est id, quod *Deum* nuncupamus. Ens supremum, principium, ac ratio sufficiens rerum omnium, æternum, simplex, immuta-

bile; infinitum; perfectissimum, ac proindè si- bi sufficiens, nullius indigum, suisque perfec- tionibus beatissimum, quin ulla creatura ad suam beatitudinem indigeat, undè ab illarum creatione supersedere potuisset. Plura alia in Dissert. 2. et 4.

141 Schol. Demonstrationem existentia entis necessarii non deducimus ab ejus idea; quam methodum demonstrandi meritò repre- hendit Para. Neque enim idea entis necessarii in se involvit existentiam atque alias notiones in statu, ut ajunt, absoluto, quas tantum ex ea deducimus hypotheticè; nimirum casu, quo existat ens necessarium, seu ejus possibilitas ostendatur. Hujus autem existentiam, possibilem ut vides, immediate à contingentium produc- tione demonstravimus; quæ sine causa necessa- ria existere non possunt.

CAPUT QUINTUM.

DE VARIIS ENTIUM SPECIEBUS.

§. III.

De causis, et effectibus.

142 Ante notionem *causæ* nonnulla de *principio* præmonere oportet; eo quod in theo- logia necessaria visa est distinctio inter cau- sam, et principium. Sanè græci Patres non adèò scrupulosè in his nominibus usurpandis se gesserunt, ut Patri æterno nomen causæ re- cusarent: latini verò omninò volunt Patrem

quatè contineretur. R. 1. Absurdam esse hujusmodi hypothesim jam supra demonstravimus, adeoque suppositione falsa laborat antecedens. Hoc tamen dissimulato, R. *transm. ant. neg. cons.* Probant. Etiam si in libra una pondus sufficiens non contineatur ad æquilibrium mille libris faciendum, ramen per aggregationem aliarum demùm æquilibrium statuitur; ergo et in casu similiter contingeret. R. *neg. cons.* In qualibet libra pars quadam activa continetur per actionem gravitatis, quæ per augmentum aliarum demùm fit totum idem ac aliud pondus habens: in aggregatione vero contingendum addis insufficientia insufficientiæ, à quibus in infinitum multiplicatis infinitam tantum insufficientiam elicies. Habes igitur rationes dispare in duobus casibus figuratis. *Vide dicta Log. art. 228.*

140 Positio. 3. "Quum evidens sit, stare entia contingentia, evidenter etiam deducitur, ens necessarium existere, in quo ratio sufficiens illorum existentia collocetur." Prob. Nul- lum contingens habere potest in alio contingente rationem sufficientem suæ existentia (132). Ergo illam habet in ente aliquo necessario ex hypothesi, quod existat: existere autem contingentia tantum dubitabit Pyrrho Eleates, atque hujus asseclæ sceptici, elleboro citius curandi, quam argumentis convincendi, ergo existit ens necessarium. Hoc autem ens necessarium est id, quod *Deum* nuncupamus. Ens supremum, principium, ac ratio sufficiens rerum omnium, æternum, simplex, immuta-

bile; infinitum; perfectissimum, ac proindè sibi sufficiens, nullius indigum, suisque perfectionibus beatissimum, quin ulla creatura ad suam beatitudinem indigeat, undè ab illarum creatione supersedere potuisset. Plura alia in Dissert. 2. et 4.

141 Schol. Demonstrationem existentia entis necessarii non deducimus ab ejus idea; quam methodum demonstrandi meritò reprehendit Para. Neque enim idea entis necessarii in se involvit existentiam atque alias notiones in statu, ut ajunt, absoluto, quas tantum ex ea deducimus hypotheticè; nimirum casu, quo existat ens necessarium, seu ejus possibilitas ostendatur. Hujus autem existentiam, possibilem ut vides, immediate à contingentium productione demonstravimus; quæ sine causa necessaria existere non possunt.

CAPUT QUINTUM.

DE VARIIS ENTIUM SPECIEBUS.

§. III.

De causis, et effectibus.

142 Ante notionem *causæ* nonnulla de principio præmonere oportet; eo quod in theologia necessaria visa est distinctio inter causam, et principium. Sanè græci Patres non adèò scrupulosè in his nominibus usurpandis se gesserunt, ut Patri æterno nomen causæ recusarent: latini verò omninò volunt Patrem

dici principium Filii, minimè verò causam. En hujusce diversitatis fundamentum. *Principium* est id omne, unde aliquid oritur, quod *principiatum* dici solet. Unde in principio ratio sufficiens principiati contineri debet; atque adeo *principio* posito, et *principiatum* poni necesse est (14).

143. Corol. Principium prius concipi debet principiati; continet enim rationem sufficientem, cur potius sit, quam non sit principiaturum: ratio autem, propter quam res est, prius ipsa concipi debet.

144. Triplici modo res prior esse altera concipi potest, *origine, natura, tempore*. *Origine* prius illud dicitur, quod in se continet rationem sufficientem alterius, cum quo tamen eandem naturam communicat. Hoc modo Pater divino Filio origine prior est; Pater, et Filius Spiritu Sancto: quod invenire docuit *patri sermonis, egestas* humanè divina loquentibus. *Natura* prius est, quod ab alio natura distinguitur, ad illius tamen existentiam quoquo modo requiritur. Quod autem, altero nondum existente, *præcedit tempore* prius illo esse satis intelligitur.

145. Rursus triplicis generis principium distinguitur *essentiæ* nimirum, in quo continetur ratio, ut ens hæc potius constitutiva, quam alia contineat, quod quidem etiam *principium intrinsecum* audit. *Existentiæ*, à quo determinatur, ut existat potius, quam non existat; ac demùm *cognitionis*, in quo continetur ratio, ut alterum cognoscatur: sic identitas, aut dis-

finitio extremorum cum tertio est principium *cognitionis* identitatis, aut distinctionis extremorum inter se (Lóg. 15).

146. *Principium existentiae* est id, quod *causam* vocamus: res verò, quæ existentiam consequitur, *effectus*, vel *causatum* dicitur: demùm mediùm, quo existentia in rebus ponitur, *actio* aut *causalitas* promiscuè nuncupatur.

147. Corol. 1. *Principium* igitur notio generalior est, quam illa sit causæ: omnis quippe causa principium est existentiae sui effectus; non omne principium causæ dicitur principiati (145). Ad notionem quippe causæ, distinctionem seu *prioritatem naturæ* requirunt theologo, quæ in principio non exigitur, quam illa *originis* sufficiens sit (144).

148. Corol. 2. Effectus à causa actualiter pendere debet, cujus existentiam necessariò supponit, ut actionem exerat, à qua ad existendum determinetur. Potest tamen effectus permanere, etiam destructa causa, à qua primò esse cœpit, quod passim in rebus humanis videmus.

149. Causæ à philosophis in quinque classes distribui solent: *efficientes, materiales, formales, exemplares*. Causa *efficiens*, quæ sola in effectus existentiam physicè influit, illa dicitur à cujus actione ultima ratio ponitur, ut effectus ad existendum perducatur; adeoque agendi potentia, ac vi activa pollere debet per virtutem intrinsecè sibi inhærentem, qua rem transferat ab statu non existendi ad existentiam.

150 Corol. 1. Nullum ens potest esse sui ipsius causa efficiens. Nam causa prior natura esse debet effectui; qui etiam à causa dependet, ab eaque determinatur ad existendum, quod realem distinctionem inter *causantem*, et *causatum* necessariò importat.

151 Corol. 2. Duo entia sive invicem causæ efficientes esse non possunt. Ponamus ens A producere B; prius igitur illo existit (143): at si B produceret ipsum A, prius etiam existere debet (*ibid.*): ergo esset prius, et posterius.

152 Corol. 3. Ens necessarium nullam habet causam efficientem; omnia autem contingentia sunt effectus entis necessarii, quod illorum causa efficiens suprema est. Prima propositionis pars satis evidenter ex his, quæ diximus de ente necessario, deducitur (120 et seq.). Quod enim causam habet efficientem, ab illa rationem sufficientem existendi mutuatur: at ens necessarium in se habet rationem suæ existentiae, nullam ergo habet causam. Contingentia verò quum ab ente necessario sufficientiam existendi accipiant (*ibid.*), hoc illorum causa efficiens est (149). Neque dixeris, ens necessarium esse sui causam; pugnantia enim loqueris. Causa quippè et præcedere effectum, et distingui ab ipso in sua notione involvit (147), quod absurdum ostendit esse suimet productionem (150).

153 In duplici statu causa efficiens intelligi potest: aut actionem exerens ad producendum effectum, diciturque esse in *actu secundo*; aut nondum effectum producens, quod esse in *actu*

primo vocant. Rursus *actus primus* vel *proximus* est, vel *remotus*. Remotus erit, si tantum virtus causæ nondum expedita ad operandum consideretur. Quod si omnibus requisitis causa instructa sit, in *actu primo* proximo esse concipitur.

154 Corol. Igitur virtus causæ non sufficit ad effectum educendum, sed aliquæ adesse debent conditiones, ut expedita ad agendum intelligatur. *Conditiones* hujusmodi aliæ sunt *positivæ*, *negativæ* aliæ. Ut ignis comburat, requiritur applicatio ad materiam inflammabilem, ceteroqui minimè succedet combustio: hæc igitur erit conditio *positiva*: remotio verò impedimentorum, putà humiditatis in ligno exurendo, est conditio *negativa*. Requisita hujusmodi etiam *conditio sine qua non* in scholis dici solent.

155 Causa efficiens tribuitur: in *primam*, qui est Deus, et *secundam*, quæ sunt reliquæ, 2 In *liberam*, et *necessariam*; altera effectum arbitrio suo omittere valet: altera necessariò agit. Ego ita hæc exaro, ut queant ab scriptione supersedere; calamus autem manu ductus characteres necessario formare debet. Hoc ipso exemplo altera divisio causæ in *principalem*, et *instrumentalem* illustratur: *manus* enim scribens causa principalis est characteris ab ipsa formati, *stilus* est tantum instrumentum: 4 dividitur in *physicam* et *moraalem*: si causa effectum actione sua ponat, *physica* dicitur; quod si alterius opera utatur, ita ut communi suffragio hominum effectus ipsi tribuatur, erit causa mora-

lis: eidem exemplo insistendo, hujus autographi sunt causa physica; quum verò per typos exemplaria multiplico, illorum moralis tantum causa existimor. Quinta divisio est in *causam per se*, et *causam per accidens*: prima est, quæ vel à natura, vel à voluntate propria destinatur ad productionem effectus: quæ verò præter naturæ institutum, aut animi designationem effectum ponit, est *causa per accidens*. Pictor irrito tentamine sæpiùs spumam equi frænum mordentis affabrè exprimere conatus, spongiam in os equi iratus impegit; è cujus ictu spuma præter sententiam impressa remanens, illius artificii *causam per accidens* pictorem fuisse declaravit. Demum *causæ remotæ* sunt, quæ mediantibus aliis causis effectus producant, ut Adamus posteros omnes præter filios suos, quorum *causa proxima* dicendum est, eo quod immediata actione illos genuerit. Ceterum *genus et proximos, et quæ non fecerunt nos, vix ea nostra voco*: nec argumentum contra ea, quæ diximus art. 148 de existentia simultanea causæ, et effectus hinc desumas; ibi enim de causa, proxima, quæ tantum immediate influit in effectum, sermo fuit. Quod si causæ proximè ad remotas comparentur, *subordinatæ* etiam solent dici. Sic milites, centuriones, tribuni etc. subordinati sunt imperatori prælium committenti.

156 Effectus in causa triplici modo contineri potest: *formaliter*, quum in propria forma in illa existit, ut ignis ignem, producat; *virtualiter*, si causa virtutem possideat effectum educendi, ut anima cogitationes, ac suos actus

voluntatis; *eminenter*, quod vide art. 128 hoc modo effectus, et omnes perfectiones creatæ in Deo continentur.

157 Causa *materialis*, seu materia, est id, ex quo aliquid fit, illudque intrinsecè componit, ut æs corinthium statuam equestrem Antonini. Hæc etiam vocari solet materia, *ex qua* aliquid fit, nam illam, *in qua* aliquid recipitur, etiam dicunt *subjectum inhæsionis*, ut est substantia modificationes suas continens: illa verò, ad quam actio dirigitur, materiam, *circa quam* appellant.

158 Causa *formalis* est ipsamet forma in materiam inducta; nimirum illa materiæ modificatio, per quam ad certam entium classem determinatur, ut configuratio ferri in modum globi.

159 Finem, seu *causam finalem* id dicimus propter quod aliquid agimus. Porro finis *proximus* erit, si immediate intendatur, nullo alio interveniente; qui si intercedat, hic *proximus*, alter *remotus* dicetur. Ille verò, ad quem omnes intermedii diriguntur, *ultimus* audit. Cibus sumens, ut famem depellat, finem proximum habet famis depulsionem: hæc autem intenditur, ut vires reficiantur; refectio autem virium ad vitam tuendam, vitæ autem conservatio ad gloriam Conditoris. Habes fines *proximum, remotum* et *ultimum*. Quod si non epicureo more voluptatis causa cibum sumpseris, sed Pauli monitis obtemperans, gloriam Dei principaliter intendas, hæc erit etiam *finis principalis*; reliqui *secundarii, ac subordinati*.

160 Corol. Causa efficiens propter finem agens, omninò intelligens sit, oportet; nam præcognoscere debet et finem, et modum illum assequendi; *ignoti enim nulla cupido*. Porro voluntas causæ intelligentis permoveri nequit ad ejus consequutionem, nisi aliquam in ipso bonitatem (vera, aut apparens sit, nihil refert) præviderit, à qua ad agendum pelliciatur: quod unusquisque sensu communi præditus in se ipso experiri, diffiteri non gravabitur.

161 Ea, quæ ad finis consequutionem conducunt, *medium* vocant; quæ obstant, *impedimentum*. Planum est eum, qui finem assequi velit, et mediis uti ad ejus consequutionem necessariis, et impedimenta remove, nisi aliunde ponantur, aut moveantur, velle debere.

162 Schol. Benedictus Spinoza, judæus genere, natione batavus, ac si diis placet etiam philosophus, causas finales inter commenta metaphysicorum relegavit, una hac ratione motus, quod idem prius ac posterius semet esse deberet. En ejus verba in App. Part. I. Ethic. „Ut jam autem ostendam naturam finem nullum sibi præfixum habere, et omnes causæ finales nihil nisi humana esse figmenta, non opus est multis. Credo enim id jam satis constare tam ex fundamentis et causis, unde hoc præjudicium originem suam traxisse ostendit..... et præterea ex iis omnibus quibus ostendi, omnia naturæ æterna quadam necessitate et perfectione procedere. Hoc tamen adhuc addam, nempe hanc de fine doctrinam naturam omninò evertere. Nam id quod revera causa est, ut

effectum considerat, et contra. Et deniquè id quod supremum et perfectissimum est: reddit imperfectissimum.” — „Dixin' ego in hoc esse vobis atticam eloquentiam?” Egregium verò ejus argumentum quivis architectus, qui domum sibi extruat, confutabit, in cujus mente existens ædificium sua bonitate pellexit, ut illud opere exequatur: adeoque præexistentia in statu *ideali* movet ad illud ad statum *actualitatis* transferendum; in quo quid absurdi esse possit, tantum acuta mens Spinozæ reperiet.

163 In casu modo figurato habes etiam notionem *causæ exemplaris*. Illum nimirum, ad cujus exemplar aliquid fit, causa exemplaris dicitur: quemadmodum artifex, aut præ manibus, aut potius in mente habens prototypon, ad cujus similitudinem opus conformat, in illo causam exemplarem sui operis habet.

164 Causa, quæ sine consortio alterius effectum ponit, *adæquata* est: quod si aliæ concurrant, quælibet causa *inadæquata* talis effectus dicitur: sic currus ab uno jumento tractus, in illo habet causam *adæquatam* sui motus: quum verò bijuges, aut quadrijuges simul trahunt, quilibet est causa *inadæquata*.

165 Schol. Cartesiani alias causas, quas *occassionales* vocant, in philosophiam induxerunt. Porro *causa occasionalis* per ipsos illa dicitur, quæ licet verè nihil agat in effectus productione, occasionem præbet causæ primæ ut illum producat. Ignis ligno applicatus, si Cartesium audias, est tantum occasio, ut Auctor naturæ in ligno incendium excitet. Anima

volens brachium movere, nullam exerit vim in musculos sui corporis: Deus est qui omnem motum in materia excitat juxta leges sibi sapientissimè præscriptas ad operandum in rebus, putà ad musculos brachii contrahendos, elevandos, extendendos, deprimendos eo tempore, quo anima voluntatem concipit brachium movendi. „Plerique arabes, inquit Joannes Baptista Duamel, in ea fuere sententia, ut nullam esse causam effectricem crediderint, si primam exceperis: adeò ut globus in alium impactus, motum suum non communicet alteri globo, in quem incurrit, sed illius dumtaxat occasione motus à prima causa procreetur. Quòd si verum est de motu, multò id probabilius de generatione ipsa, aut alteratione futurum est, quum ad primam dumtaxat causam pertineat novum ens procreare. Quæ utique sententia Cartesio, et multis recentioribus non displicet; quum omnis actio motu contineatur, quem à primò dumtaxat causa effici, et conservari existimant. *Metaph. Tract. 2. quest. 6.*” A nonnullis audies tamquam parum philosophicam, atque etiam absurdam ejusmodi sententiam suggillari. Et quidem plura, quæ Malebranchius adjecit in suo libro de *Inquisitione veritatis*, vix, aut ne vix quidem sine censura prætermitti posse candidè fatemur, ut *dissert. 5.* fusius exponemus. Quæ verò alii de causis occasionalibus tradunt, non adeò sunt destituta fundamento, ut *philosopho indignum systema* pronuntiari mereatur. Sanè Clarkius, et Cœcius, metaphysici angli non ignobiles, in eam sententiam descenderunt, ut causis in-

animatis nullam agendi vim concederent: spiritualibus verò substantiis in corpora agendi facultatem relinquerent. Quod ad secundam partem attinet, in *dist. 3.* locum obtinebit: quatenus verò substantias corporeas attingit, utriusque sententiæ fundamenta à duobus auctoribus desumpta propono, rem omninò in medio relinquens, ut defendat quisque, quod sentit; sunt enim *judicia libera* ajebat Tullius 4. *Tusc. c. 4.*

Duorum illustrium philosophorum de causis occasionalibus conflictio.

Primus est Para tom. 3. *Metaph. n. 1222 Prop. 1.* „Materia non est causa efficiens variorum motuum; horum itaque causa efficiens est omninò à materia distincta.” „Dem. Sive experientiam, sive rationem consulamus, certum est ubique et semper duas in materia deprehendi præcipuas proprietates, quibus manifestè ostenditur, eam esse non posse causam efficientem diversorum motuum, quos in visibili natura observamus; porrò hæc sunt, *intrinsecus activitatis defectus*, et *intrinsecus intelligentiæ defectus*: atqui evidenter repugnat, substantiam et activitate, et intelligentia carentem esse causam efficientem motus, qui in visibili natura datur. Hoc ostendo, motum considerans, et in sua productione, et in sua determinatione, et in sua continuatione.”

I „Motus qui in visibili natura datur, in sua productione consideratus, materiæ effectus esse nequit.” „Sive enim materia in quiete, sive in motu consideratur, certum est, neque intra

se, neque extra se ullius motus causam efficientem esse posse: adeoque non producere ut causam efficientem motum, quo natura animatur. Primò *materia quiescens* substantia est activitate simul et actione destituta. Atqui evidenter repugnat, substantiam propria activitate carentem, et à nulla extrinseca causa ad agendum determinatam motum ut causam efficientem producere."

„Deinde materia in motu nequit esse magis causa efficiens motus, quam materia quiescens. Quid enim magis habet materia in motu quam quiescens? *Modificationem naturæ suæ accidentalem*, sed quæ nullo modo extra illam esse potest, quam nec magis alteri materiæ communicare potest; quam communicare possit aut suam rotunditatem, aut suos angulos, aut suam concavitatem, aut aliam figuram qualemcumque; modificationem denique, quæ non magis alteri modificationi sibi simili existentiam dare potest, ac materia alteri materiæ existentiam impetiri possit."

„Siquis arbitraretur, corporis alicujus motum in aliud corpus transire posse, is se parum de motus natura philosophatum fuisse ostendit. Quid enim est corporis motus? Est tantum modificatio corpori accidentalis. Atqui ea est modificatio natura, ut non nisi in substantia, quam modificant, existere possint; ea est, cui essentialiter repugnet, ut extra substantiam, cujus modificationes sunt, seu essendi modi, agant, aut subsistant, aut alio transeant. Repugnat ergo corporis motum in aliud corpus

transire. Repugnat ergo corpus alteri corpori motum suum communicare. Si ergo corpus A motum accipit occasione ictus, aut tactus alterius corporis B; motus hic in corpore A productus nihil est ex motu qui existebat in corpore B. Motus ergo in corpore icto productus, ab alia causa à motu corporis percipientis diversa producitur."

2. „Motus qui in natura habetur, in sua determinatione consideratus, in præcisa, et determinata scilicet sua quantitate, et qualitate, quibus definitur, nequit esse materiæ effectus. Motus hic enim ut à physica, à mechanica, ab astronomia addiscimus, infinite varius est, et semper juxta immutabiles leges in sua productione, et manifestè in causa producente intelligentiam supponit infinite promptam, et accuratam, quæ quovis instanti, et in quavis rerum circumstantia illum producere sciat certa, ac determinata quantitate, nullo excessu, nullo defectu, eaque præcissione, quæ omnem finitam intelligentiam evidenter superat."

3. „Motus invisibili natura contingens in sua continuatione consideratus, nempe in existentia, quam habere pergit, postquam actio cessavit, à qua primitus ortus est, nequit esse materiæ effectus." — "Si enim supponamus etiam causas activas in natura materiali, nihilo facilius motus phænomenon explicabimus: ex. g. saxum manu tenes, et hoc in scopum à te magis, minusve dissitum conjicis. Non quæro, num brachium *primitus motum* huic saxo indiderit, seu motum, quo è manu effugitet; quæ-

ro tantum, et peto qua vi, seu *qua virtute* saxum hoc moveri pergat; postquam se junctum est? Respondebis profectò ratione primi impulsus à te illi impressi, quum in scopum jecisti. At philosophicane hæc responsio est? Impulsus hic primitivus unâ est ex illis modificationibus, quæ tantum in actione sunt; harum verò natura est, ut esse desinant, quum produci desinant. Quare etsi brachium tuum fuisset primi hujus impulsus causa efficiens, quod non concedo; impulsus hic existere desisset, quum in saxum agere desiisti, statim ac à manu recessit. Primitivus igitur hic impulsus, qui in saxo jaculato perseverat, à te existentia suâ perseverantiam non habet. Ergo primus hic impulsus neque *existentia suâ initium* à te habet."

4 "Ex his omnibus evidenter consequitur, sive *motus natura*, sive *materia natura* considerata, materiam non esse diversorum motuum causam efficientem, qui in visibili natura contingunt, eosque, ut existant, necessariò indigere causa efficiente, quæ à materia omninò diversa sit."

Obj. 1. "Si dicas, materiam non esse causam efficientem motus, dicis quoque universum humanum genus à mundi origine ad hos usque dies in perpetuo errore versatum fuisse de iis, quæ magis cognitu obvia sunt, adeoque pyrrhonismo victricia arma præbes. Quænam enim cognitiones jam certæ reputentur, si eas modo ejurare oportet, de quibus numquam à mundi exordio usque ad Cartesii ætatem du-

bitatum fuit? R. A mundi exordio ad Cartesii ætatem humanum genus de motus causa efficiente, ut et de motus legibus, minimum, aut pessimè philosophatum fuerat. Si verò in permanente errore hac super re versatum est, sibi imputet. Mens humana falli potest: at ab errore semper resipiscendi jus habet."

1. "Natura nullam *generalis et necessarij erroris* hominum menti causam præbet. Ipsa immutabilis, quod olim docuit, semper decet, nec unquam ipsa fallit. 2. Ad mens humana naturæ documenta prætergredi potest, et sibi culpa sua plurimos errores generales, non tamen necessarios procreare. Ex. gr. semper natura docuit, corpus motum alteri corpori, in quod incurrit, motum excitare; plures humani corporis motus ab humana voluntate pendere, aliaque hujusmodi. At numquam docuit, percussi corporis motus causam efficientem esse corpus percutiens. 3. Pyrrhonismus nihil obtinet à recentiorum de motu sententiis: hæc siquidem non humanam certitudinem tollere, imò verò illam validiùs statuere, atque aptiùs explicare, et adhibere nituntur. Varia hæc motus phænomena, quæ ante Cartesium nota erant, et certa reputata, tum in animata, tum in inanimati natura, suam semper servant certitudinem. Dubia methodica Cartesii id præstiterunt, ut ignotas eorum causas meliùs inquirere docerent."

Obj. 2. "Materia motus, quorum occasio est, producere videtur; et nihil certò probat, eos ab illa non produci. Quare igitur eorum

causa efficiens non censeatur? R. Materia motus ipsi attributi *causa physica* esse videtur, et re ipsa est; non tamen inde sequitur illorum eam esse causam efficientem potius, quàm occasionalem. Binæ rationes præcipuæ probantes, materiam motus, quem excitat, non esse causam efficientem, sunt ipsa *materia natura*, quæ sese activitate, et intelligentia destitutam ostendit, et ipsa *motus natura*, qui ab uno in aliud corpus transire nequit.”

“Si cum nonnullis materialistis supponatur, motum in materia à precedente motu oriri, hunc ab alio adhuc præcedente, atque ita porro indefinitè, ita ut numquam ad motorem aliquem à materia distinctum perveniatur; supponerentur primo infiniti effectus sine causa, quod manifestè absurdum est. Supponeretur deindè, motum ab uno in aliud corpus transire, ut nummus ab una in aliam crumenam transit, aut ut aquæ gutta in spongiam absorbentem transit; quod æquè absurdum est, quum hac ratione ut motus explicetur, ejus idea, et natura destruat.”

Obj. 3. “Deo injuriosa, et Deo indigna tribuuntur, si dicatur ipse motus *unica causa efficiens*. Ex hac enim hypothesis sequitur primò: Deum assiduè in curru trahendo, in sarcinis ferendis, in planetis, cometis, maris fluctibus movendis esse occupatum..... Atqui hæc omnia Deo evidenter repugnant: ergo falsum est motus omnis in natura..... inanimata producti esse Deum causam efficientem. R. Tertia hæc obiectio ab aliquo enthusiaste ignarum vulgus

alloquente prolata, apta esset in *maximè philosophicam sententiam* à nobis statutam animos concitare..... Nihil tamen habet hæc sententia, quoad ab excultis animis vera rerum principia intelligentibus, eaque rectè perpendentibus non sit probandum.”

“In hypotesi *concursum immediati*, quem fermè hi omnes admittunt, à quibus sententia hæc nostra impugnari posset; Deus re ipsa, et physicè cum causa creata producit *tamquam causa efficiens* motus quoscumque... in plantis, in mari, in atmosphæra, in cœlestibus corporibus, in rerum universitate contingentes. Quidquid igitur sententiæ nostræ maximè philosophicæ objicitur, æquè *concursum immediati* hypotesi, sed æquè nullus jure, objici potest. Nihil enim *concursum immediati* sententia præ se fert indignum Deo, ut omnes philosophi consentiunt, sive qui *concursum* hunc necessarium admittunt, sive qui ut superfluum rejiciunt. Si itaque Deo indignum non est concurrere ut causam efficientem ad motus omnes naturæ tum *animatæ* tum *inanimatæ*; neque Deo indignum erit esse causam efficientem, eamque unicam omnium horum motuum in sententia à nobis admissa.”

“Nota: magnum discrimen est inter sententiam nostram, et *concursum immediati* hypotesim. Non tamen hoc quidquam officit qualitatè *causæ cujusque motus efficientis*, quam utraque sententia Deo tribuit. 1. In sententia nostra Deus solus motus omnis causa efficiens est, neque res creata... inanimis... quidquam

ut causa efficiens influit in motus productionem, et conservationem. 2. In sententia immediatum concursum admittente, motus quilibet ab actione Dei simul, et rei creatæ producitur; ita ut Dei actio sit re ipsa causa efficiens motus completa, et totalis totalitate effectus; et actio quoque creatæ rei sit motus causa efficiens completa, et totalis totalitate effectus; ita ut, iterum, res creata plenam, atque perfectam facultatem haberet solis suis intrinsecis viribus motum quemvis, quem hæc facit, producendi; nisi necesse esset, Deum ad perfectum suum dominium in rei creatæ actionem servandum, et exercendum, hunc ipsum motum indivisibiliter cum re creata efficere..."

Obj. ult. Si Deus unica motus causa efficiens est, *scientia physica* jam nulla est: in hac enim hypothesi phænomenon quodvis explicabitur dicendo, ita contingere, quia Deus ita illud efficit: ex. g. terram circa solem converti, quia Deus illam circa solem convertit; saxum ad centrum terræ gravitate tendere, quia Deus illud ad hoc centrum impellit; mare astuare, quia Deus in illo æstum producit, cetera. Atqui patet, physicam ita pertractare, esse illa ex scientiarum albo delere, ac nullam reddere. R. Si Deus solus visibilis naturæ motus produceret nulla in motus productione certa, et immota lege servata, profectò physica studium inane esset; neque à præsentibus phænomenis de præteritis, aut de futuris iudicium ferri posset. At si Deus in universa natura motus producens *certain*, atque immutabiles *leges*

sequitur, quas detegere, ac aptè dignoscere oporteat, ut effectus exactè determinetur, qui jam sequutus est, aut sequi debet in quamplurimis, et futuris phænomenis: patet adhuc physicam scientiam esse menti nostræ exercendæ, atque erudiendæ maximè opportunam.

Quid igitur est *scientia physica* in hypothesi, qua Deus sit motuum *materia* unica causa efficiens? Scientia est naturam variorum corporum, quantum fieri potest, observans, ac detegens ex peculiaribus illorum proprietatibus, ex effectibus quos pariunt, ex legibus, quibus reciproca eorum actiones fiunt: quæ illa, quæ constanter, et immutabiliter in diversis corporibus contingunt, esse probat ab *aliqua immutabili natura lege*: quæ iteratis, et accuratis observationibus paucas aliquot detegit ex his immutabilibus legibus, ad quas tamquam ad causas físicas, omnia magna mundi hujus visibilis phænomena referantur, atque ita *Dei secreta* detegit, sive ordinem, quo progreditur in universali, et permanente actione sua in materiales substantias immensam hanc rerum universalitatem constituentes.

"Ex. g. Motus telluris circa solem, seu saxi ad telluris centrum, unice à Deo producitur *vi legis generalis gravitationis* omnia omnino corpora permanentiter afficientis, et cujus influxus physicus in corpora diverso modo æstimari debet ex diversis eorum massis, atque ex diversa à centro motus distantia. Ut igitur vel hic telluris circa solem, vel hic saxi ad telluris centrum motus aptè dignosceretur, et ac-

curatis observationibus, et acutissimis ratiociniis, et diuturnis meditationibus physicae studiosi indiguerunt."

"In nostra hypothesis physica adhuc scientia est dignissima, cui humanum ingenium operam navet; ejus enim scopus est *verum ordinem* dignoscere, quem Deus sequitur in universali sua actione, qua naturam universam regit, ac permanenter animat."

Schol. Auctor plura interserit inter argumenta, quae ad secundam ipsius propositionem spectant, in qua negat substantiae spirituali vim corpora movendi; quae ideo intersecuimus, ne rem omnino praesenti quaestioni extraneam temere misceremus. De influxu, et commercio animae cum corpore in psychologia recurret sermo. Audiamus jam alterum philosophum germanum, ejusdem ac praecedens, florente Soc. Jesu familiae, ac per plures annos in collegio Teresiano Vindobonae philosophiae professorem, quemadmodum Para in Gallia sua; etiam si opus post interitum Societatis ediderit.

Mako Ont. cap. 13. n. 210 Schol. 1. "Ne illud quidem inter philosophos convenit, utrum creatae causae ipsae verè omnino agant; et non potius earum occasione, variaque dispositione Deus, aut alia quaedam potestas cunctas in natura rerum molitiones, atque mutationes efficiat. Atque ut à postremo exordiar, illud indubitatum esse arbitror, mentem humanam earum actionum, quarum intra se habet conscientiam, verè, ac propriè effectricem esse, quemadmodum in psychologia explicabimus.

Quod ad corpora attinet, perdifficilis, ac perobscura quaestio est: is enim nexus inter corporeas causas, et effectus non ita evidenter cernitur, quamquam vires quasdam iis inesse admodum sit verisimile. Exploratum habemus equidem, corpore impulso, id quoque, in quod incidit, commoveri: vix tamen hinc manifestè efficitur corpora esse earum motionum causas: fieri enim fortassè posset, ut occasiones dumtaxat essent, quibus positae, alia quæpiam causa, per omnem rerum universitatem pertinens, ageret, ut olim cecinit Virgilius:

Coelum, ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet. *Æn. 6.*

Fieri itidem posset, ut corporibus motis insint facultates quaedam ignotae, de quibus constituere nihil tutò liceat. Latent ista tenebris, et obscuritate naturae involuta. Quare nihil sanè in obscurissima hac quaestione decernendum arbitror: indignum est enim gravitate philosophi, atque constantia, id, quod non satis exploratè perceptum sit, et cognitum, sine ulla dubitatione defendere."

"Si tamen conjectura aliqua promenda sit, puto eam sententiam esse ad veritatem propensioem, quae veram efficientiam rebus corporeis tribuit. Est enim ea, et communi homi-

num sensui, et statis naturæ legibus magis consentanea. Nam in primis quidem homines tacita quadam naturæ admonitione eas affectiones verè causis corporeis assignant, quæ ab his proficisci videntur: ex. g. verè arbitrantur universè omnes, à globo tormento excusso crura frangi, à ventorum impetu tecta deturbari, ab aquarum vi pontes sæpe abripi, et his affinia alia. Deinde constans naturæ lex est, ut effectus causarum hujusmodi semper causis ipsis proportione respondeant: ex. g. ut ictus, quo corpus iliquod feritur, constanter respondeat corporis ferientis massæ, et celeritati; atqui legis hujus nulla videtur posse ratio assignari, si causæ hujusmodi verè non agant, sed ad earum præsentiam alia quædam omnia efficiat: quæremus enim, cur semper massæ, et celeritati respondeat ictus? cur non ad præsentiam minoris massæ vel majoris, major vel minor ictus saltem aliquando consequatur? Facilius ista intelliguntur, si causis hujusmodi vera efficientia tribuatur. Neque argumenta, quæ opponi solent, ejusmodi sunt, ut non satis probabiles habeant explicatus."

"Quærent 1. Cartesii discipuli, an causæ corporeæ agant tamquam instrumenta, vi scilicet aliunde accepta, ut hic calamus, quo ista scribimus; an tamquam causæ principes vi propria? Nos verò ostendemus in cosmologia minimis corporum elementis inesse vim agendi propriam (*vide infra* 193), ac proinde corpora esse multarum rerum causas principes. Sed nonne corpora omnia sunt inertia, hoc est ad

motum, et quietem æquè indifferentia? quoniam ergo pacto agunt in se invicem, quum pleræque actiones eorum in motione sint positæ? sunt nempe inertia hoc sensu, quod sese, vel aliud commovere nequeant, nisi extrinsecus determinentur: sin autem extrinsecus determinentur, sive si ad certas distantias deveniant ad invicem, tunc enimvero alterum in alterum agere ex verò poterit, ut suo loco docebimus."

"2. Vident ergo, inquit, minima corporum elementa, si in certis distantis posita sese suis viribus appetere, vel fugere possint. Minimè id quidem: imprimis enim nullum elementum poterit suapte sese loco movere, nisi ab altero in certa distantia posito determinetur, carebitque motibus spontaneis. Deinde vitales actiones eas utique esse dicimus, quæ ab anima efficiuntur, neque aliter ex motu deducimus vitam, nisi quatenus ex motu animæ, atque ab eo etiam actionum vitalium præsentiam concludimus: at motiones in elementis nostris absque omni animæ officio peraguntur, uti fit ex. gr. in particulis ignis æstuantis, in effervescentiis chemicis etc."

"3. At si unum elementum loco moveat alterum, conservabit illud in diversis successivè locis; nam quum elementum aliquod movebitur, hoc ipso in diversis successivè locis conservabitur. Sophisma isthuc quidem est. Dum elementum movetur, in diversis equidem locis conservatur, sed non conservatur per illam ipsam actionem, per quam movetur; nempe Dei actione efficitur, ut elementum illud in rerum

natura sit, quod sonat conservatio: causæ momentis actione fit, ut idem elementum in rerum natura, extans potius diversa successivè loca, quam eundem constanter occupet. Quare conservare aliquid in diversis successivè locis, ambas actiones involvit; movere verò involvit solum posteriorem: quo ritè animadverso, etiam alia his affinia sophismata, seu verborum lusus facilè expeditur.

Schol. Licet nonnulla duorum illustrium philosophorum conatibus de meo adjungere, ut si fas est, obscurissimæ causarum theoriæ, si minus lucem, crepusculum saltem effundam. Nos quidem omninò è sensibus rerum ideas mutuantes, causarum productiones ita concipimus, quasi si quis de propria substantia aliquid extrahat, ac materiam, in quam effectum inducit, eo veluti configuret: aut animam in corpus agentem, instar hominis manum alterius arripientis ac propria manu supposita, cum ipso pondus elevantis, aut quid simile peragentis. Fateor, perdifficile admodum, ne dicam impossibile factu esse, res ad statum *puræ intelligentiæ* ita perducere, ut nihil in mente nostra hujusmodi phantasmatum appareat, quæ res è statu suo extrahunt, atque ad aliarum similitudinem, è quarum ideis ideam illarum nobis formavimus, conformant. Audeamus tamen, si fas est, causas efficientes eo modo operantes concipere, quemadmodum mentem corpore, segregatam ipsas, intueri, possumus conjectare. Ac primò causam supremam operantem sic ego concipio, non quasi actione aliqua vim exerentem

te rebus existentiam impertiat; at unico voluntatis actu decernente, ex. gr. "fiat lux, et facta est lux;" quod et ad omnes pariter effectus creatos, libertatis creatæ exercitio dempto, quare extendi nequeat, prorsùs non video. Quis enim inficiabitur, supremæ causæ "virtutem, influxum physicum, potentiam in actu primo proximo, in actu secundo, actiones, conditiones etc." mera esse adminicula, quibus menti tamquam coloribus, aut imaginibus repræsentamus id, quod in sua nativa simplicitate intueri non valemus?

Deindè ad causas secundas quod attinet, eundem operandi modum transferamus: nimirum quod Deum egisse in creandis rebus eloquentissima illa simul, ac simplicissima formula, *fiat et factum est*, expressum modò vidimus, idem ad productionem, mediis causis secundis, traducamus. Procul esto profana phantasia, res omnes imaginibus materialibus obvolvens, atque obscurans. Et ut à simplicioribus ad magis implexa gradum faciamus, ad tempus ipsum creationis rerum nos mente retroagamus. Simul ac voluntas Dei cælum, et terram in principio creandi executioni mandatur, massæ illæ immensæ ab statu purè intelligibili ad statum existentie traductæ, atque in globum conformatæ circa proprium centrum contorqueri incipiunt. Motus hic quid est aliud, quam exsequutio voluntatis divinæ, quæ eo modo, quod è nihilo ad existentiam traduci dixit, et *factum est*, ita et eo momento, quo esse incipient, locum mutare, juxta leges sapientissimè

ipsis dictatas, pariter imperavit? Neque hic supremum motorem perinde quasi manu ducentem, ac inflectentem sphaeras fas est sibi fingere: exulare enim materiales ideas jussimus, ac puram intellectus vim ab omni imagine purgatam ad hæc percipienda adhiberi voluimus. Equidnam igitur in hac conservatione, in hac inflexione, in hac mutua ad invicem gravitatione cernere licet, nisi supremum Conditoris imperium, cui omnis natura se præstat, "omnia quæcumque voluit, facientis?" Quid aliud indigent universa in errantium astrorum planetaria systemata, ut adamussim motus omnes suos peragant, utique vi centripetæ, ac centrifugæ juxta radii vectorii directionem obtemperando, nisi idipsum quod, quum extraherentur è nihilo ad existentiam, præstiterunt, nimirum obedire voci ejus, "qui vocat ea quæ non sunt, tamquam ea, quæ sunt?"

Sed jam ulterius progrediamur, ac solis globum eo die, quo die lucis materiam vel extra se positam, vel è suo sinu effluentem cœpit in planetas ejaculari, paulum consideremus. Certum est effectus omnes, quos à radiis solaribus etiamnum concitari experimur, ab eo tempore incepisse. Jam verò si naturæ Auctor centrum planetarum fecit solem, qui et illos trahat, et ab ipsis trahatur, ut fert vulgata attractionis opinio, non certè alia virtute Auctor naturæ ipsum instruxit, nisi ea, qua omnia creata pollent, se submitteendi legibus ab ipso dictatis; atque eademmet omnia alia præstabit, ad quæ fungendo munere suo est in natura

destinatus; putà productionem caloris, motus, seminum explicationem, cetera. Nimirum quemadmodum in ratione duplicata inversa distantiarum planetas ad se trahit, quin effluvium, aut virtutem aliquam ex se profluentem emittat, ut illos cogat ad se venire, ita etiam, et lucem et calorem, incendia, cetera in ipsorum materia producet.

E sole ad globum nostrum descendamus. Incipit terra causæ primæ nutui obsecundans, germinare herbam virentem, et aqua scaterere piscibus, ac volucris, quæ per aera usquequaque ferantur. Ego quidem sic existimo, eodem modo se gessisse Creatorem in secundis his productionibus, atque imprimis supra fecisse vidimus. Eo nempe voluntatis imperio, quo terram transtulit è statu intelligibili ad statum existentia, et res alias, quas ex eadem extraxit, ab uno ad alterum statum traduxisse; eademque omnia alia tum, atque etiam nunc præstare, sicut sol, et terra hæc præstiterunt, "dixit et facta sunt, mandavit, et creata sunt." Substantia illa aquea in corpus piscis, aut volucris conformata, illud à conditore audivit imperium ut ad quoscumque motus juxta leges statutas obtemperaret, atque ad ea omnia versalitem se præberet, quæ in hujusmodi brutis animantibus ab interno principio percieri contingerent. Neque mihi difficilius est concipere Uranum, Saturnum, Jovem etc., circumvagantes uno primi Motoris imperio, quàm substantiam illam aqueam in corpus delphini conformatam, juxta nutum interni principii, cui versatilem se præ-

bere ad eodem Motore injectum fuit, quæ

per maria humida nando
Carpatium, libicumque secat luditque per
undas

Transferamus etiam, si ita lubet, neutoniam attractionem è cælo ad terram, sivi à globis cœlestibus ad quamlibet materiæ partem, ut apud recentiores ferè omnes convenit: aut demus puncta materiæ juxta Boschovichii theoriam ad quasdam distantias se trahere, ad proximiores repellere, quin ad contactum unquam deveniant (vide infra art. 193). Motus hic procul dubio à notione materiæ extraneus, æstne aliqua vis, aut nisus materiæ se ad aliam veluti amplectendam impellentis, quæ ex intrinsicis ejusdem attributis proveniat? Minimè hoc neque attractionis assertores, neque boschovichianæ theoriæ fautores unquam pronuntiabunt. Per ipsos lex hæc est Conditoris arbitrio constituta, ad quam omne corpus sine ullo materiæ subtilis impulsu aut vorticum compressione se submittit: neque ad id præstandum ullo manus primi Motoris tactu adigitur, aut pulso interno vel externo, ut elaterium, in horologio, aut naves vento commotæ; hæc enim omnia imbecillis imaginationis nostræ adminicula sunt, quibus materialium imaginum ope ad ea percipienda excitamur, quæ spontanea naturæ præstatione geruntur.

Hoc modo, ni fallor utriusque sententiæ propugnatores, atque impugnatores non inele-

ganter conciliari posse videntur, si depositis à phantasia haustis præjudiciis, rem ad puras intellectus notiones traducere non graventur. Verus quippe est hic influxus physicus, vera productio, vera dependentia effectuum à causis: aut enim hæc omnia causæ primæ peragenda sunt, aut etiam causis secundis suo modo concedenda. Dixerisne, Deum verè non operatum fuisse, neque aliquid egisse dicens: "fiat lux, et facta est lux? aut germinet terra herbam virentem, et producant aquæ reptile animæ viventis, et volatile super terram... et factum est ita?" Atqui hæc omnia perperasse uno voluntatis nutu, quin influxum aliquem è se profluentem, aut actionem motum indicantem, atque alia hujusmodi imaginationis nostræ phantasmata intercesserint supra ostendimus. Et quidem nec digniorem alium majestate, ac potentia divina agendi modum introspectio; nec conformiorem divinarum scripturarum loquutionibus, ac magnificæ notioni, quam de se ipse naturæ Auctor præbet, accomodatum magis invenio. Difficultates omnes à communicatione, et translatione motus, ab intelligentia in causa movente, à modificationibus ab una in aliam substantiam translatis, à communi sensu de effectuum productionibus cet., hoc statuto modo illic evanescent; ac suum etiam pondus habent, si ritè ad ipsum constabiliendum adducantur.

At hoc modo, inquires, causarum efficientiam explicandi, materiæ inertia exulare ju-

betur, atque ipsi quædam efficacitas, et vitalis agendi modus tribuitur. Minimè hoc sanè: nam si creatam materiam ab externa Dei lege separatam concipias, ab intrinsicis suis attributis, neque quietem appetet, neque motum renuet: quam genuinam inertix notionem esse, ex physica norunt omnes. Deinde vitalis actio illa dicitur, quæ à substantia immateriali aut spirituali functiones internas substantiæ simplicis peragente, effluere concipitur, putà perceptiones, voluntatis actus, cet. quæ modificationes internæ substantiæ spiritualis sunt, ab ipsius metaphysicis attributis provenientes. Neque quis unquam, Neutronum materiæ actus vitales concessisse, dixerit, eo quod motus omnes planetarum à vi centripeta, ac centrifuga ex lege Conditoris unice pendente, exposuerit.

Sunt qui putent parum philosophos se prætare, qui effectus aliquos ad unam Dei voluntatem referunt, quin ipsi aliquam in natura causam assignent. Hac de causa gravitationem, seu attractionem suggillant, atque inter occultas peripateticorum qualitates recensent, quod abstrusum quoddam phænomenon sit, atque à mechanico agendi modo deflectat. Sanè qui argumenta à Para proposita ritè perpendat, nullam in materia proportionem ad effectum producendum, nisi modo à nobis exposito confiteatur, necesse est. At, inquires, nonne potuit Deus materiæ virtutem producendi motum communicare, adhibitis illis conditionibus, quibus positus motum excitari videmus? Ma-

ximè, ajo, si per virtutem id intelligas, quod virtutem in causa intelligi debere, supra exposui: minimè verò si aliquod effluviū, aut communicationem, aut vim è substantia materiæ quasi effluentem concipias, atque in substantiam motam transeuntem. Hoc enim ex rationibus ab ipsa motus essentia petitis fieri non posse, ostensum est: imò hujusmodi virtutis effluxio nulla substantiæ parte in effectum translata à ratione ejurari videtur. Sed hæc hactenus.

§. II.

De substantia, et accidente.

166 Res omnes oculis nostris subjectas passim mutationes subire conspicimus, quin illarum intrinseca constitutiva variantur: id igitur, in quo hæ mutationes occurrunt, *substantiam* dicimus: id verò, quod in ipsis esse desinit, aut de novo introducitur, *accidens*; aut modus (34) solet appellari. Substantiam vocant etiam *subjectum inhæasionis, et modificationum*, eo quod ipsi inhæreant accidentia, seu modificationes.

167 Substantiæ definitio multum exercuit philosophos. Aristoteles ac ejus schola præcedentes philosophos sequuta, substantiam *ens per se subsistens* definiunt; quod idem sonat accidens nulli alteri inhærens. Quæ quidem definitio hoc sensu intellecta optimè notionem substantiæ exhibet, increatam, et creatam comprehendens, quod aliis definitionibus ac hodiernis metaphysicis traditis minimè convenit. Wol-

fiana quidem definitio *ens modificabile, et perdurabile* substantiæ creatæ tantum est applicabilis. Deus siquidem mutationis cujuscunque prorsus expers, substantia *modificabilis* dici non potest.

168 Substantiæ generalior divisio est in *spiritualem et materialem*. Plerique tamen, quibus et nos subscribimus, tertiam admittunt, quam *imaterialem* appellant, ut nimirum in eo sit ordine anima brutorum. Spirituales rursus in *creatam, et increatam* dividitur: increata est solus Deus; creata in duas item species partitur: prima comprehendit Angelorum omnium, seu *intelligentiarum species*, quos Ethnici etiam geniorum nomine cognoverunt, et animam hominis.

169 Schol. Materialis substantia simplex est; neque enim componitur partibus, quæ substantia non sint (34). Quælibet indefinite parva materiæ particula vera est substantia; aggregatio aliarum particularum molem ipsius augent, *substantialitatem*, ut ita dicam, non augent. Composita, quæ dicuntur *substantialia*, putà homo, bellua, lapis, ita nuncupare consuevimus, ut ab *artificialibus*, hominum industria confectis, secernamus, sicut *templum, palatium, horologium*; quæ etiam composita *accidentalialia* audiunt.

170 Corol. Compositum igitur nihil aliud continet quam substantias simplices, è quarum conjugatione oritur. Hoc tantum sensu admitti potest expressio illa P. Mako (Ont. c. 8. n. 106). "Essentia entis compositi meris con-

stat accidentibus. Entis enim compositi essentia sita est in modo, quo certæ partes invicem conferuntur, atque adeò non involvit, nisi partium magnitudinem, qualitates, ac determinatam conjunctionem, quæ omnia mera sunt accidentia." Laudatus auctor hîc tantum notionem metaphysicam compositi speculatur, sive, ut loquuntur, in *ratione compositi*. Compositio nimirum substantiæ accidentalialis est, nihilque, quod compositionem sapiat, sive conjugationem cum aliis substantiis in sua notione involvit.

171 In substantia et vis, seu potentia agendi, et potentia recipiendi concipitur: exercitium primæ *actio* (146); alterius vero *passio* dici solet. Hinc orta est divisio potentiæ in *activam, et passivam*, seu in illam, quæ aliquid operatur, et eam, quæ operationem alterius in se recipit. Ceterum eadem substantia, et activa, et passiva simul esse potest. Mens humana perceptiones suas concipiens, et illas in se recipit; ita ut sit respectu earundem *agens et patiens*, saltem modo nostro concipiendi, si revera ab anima non distinguuntur, ut quibusdam auctoribus visum est.

172 Schol. "Peripatetici admiserunt quoddam accidentis genus, quod illi nomine accidentis absoluti insigniverunt. Erat autem iis accidens absolutum, quod tametsi servato naturæ cursu, nec produci, nec existere possit extra subjectum; possit nihilominus supernaturaliter, quum sit *entitas* (ut eorum phrasi utar) ab entitate subjecti prorsus distincta.

Atque pro hujusmodi accidentibus habebant cognitiones nostras, actus voluntatis, colores, calorem etc. At hodierni philosophi isthoc accidentium genus pro inani comminiscens ingenii partu habent. Nec immerito: nam, ut alia taceam, eorum existentia nullo solido argumento evincitur; omnia substantiarum accidentia per solas earundem determinaciones, ac relationes aptè explicari, per decursum philosophiæ patebit: eo ipso autem id genus *entitates* adstrui profecto, non debent, juxta vetus illud: *entia non sunt multiplicanda sine necessitate*. Præsertim quum complures earum qualitatatum, quas peripatetici occultas nominarunt, accidentiaque absoluta esse voluerunt, detectæ jam sint, et omninò patere videatur eas nihilo minus esse, quam accidentia absoluta, ipsorum sensu accepta: ut adeò nullum omninò id genus accidentium vestigium deprehendi hactenus in natura potuerit. = At obijciunt juxta fidei nostræ dogma in Eucharistia, destructo pane et vino, remanent eorundem species, scilicet color, sapor etc. sub quibus veraciter continetur corpus et sanguis Christi: atqui remanentes hæ species non possunt (inquiunt) esse aliquid, quàm accidentia absoluta. *R. conc. maj. neg. min.* Nam species reapse latinis idem est, ac apparentia: remanent ergo apparentiæ panis et vini; sub quibus omninò *veraciter* continetur corpus et sanguis Christi, quia *veraciter* corpus et sanguis Christi est ibi, ubi apparet esse panis et vinum. At num apparentiæ illæ remanentes ab-

solutis accidentibus, sensu peripateticorum acceptis, attribui debeant, an aliter explicandæ sint, quæstio merè philosophica est. Censent autem hodierni philosophi, eas inde proficisci, quod Christus in Eucharistia præsens easdem dignetur actione supernaturali facere in organa nostra impressiones, quas panis, et vinum naturaliter facerent, si adessent. = Neque dicas, hinc consequens fore, ut Christus in Eucharistia nobis illudat. Nam exercendæ nostræ fidei gratia dignatur Is panem, et vinum dicto modo supplere, non autem, ut nos in errore inducat. Hinc præmonet nos, ne testimonio sensuum decepti in errorem prolabamur; ut adeò si decipiatur quispiam, verèque judicet adesse panem, et vinum, ubi non adest, id fiat *per accidens*, et præter intentionem Salvatoris." Horvath. Met. Dis. I. c. 7.

§. III.

Subsistentia, suppositum, et persona.

173 *Subsistentia*, nomen antiquis philosophis ignotum, est illud substantiæ complementum, per quod intelligitur suarum operationum esse principium. Substantia verò ita constituta dicitur *suppositum*. Loquendo de aliquo rationalis naturæ individuo, nomen ipsi *personæ* tribuitur; non quod suppositum dici nequeat, sed quia *suppositum* generale nomen est enti cuilibet in se subsistenti conveniens; *persona* dignitatem quamdam naturæ, cui attribuitur, indigitat. Quod autem Latinis *persona*,

id Græcis *hypostasis* post S. Athanasium significat; quamvis in sua origine substantiam denotaret; quod quidem nomen etiam theologis latinis familiare est.

174 Occasionem hujusmodi notiones inve-
niendi, veteri philosophiæ prorsus ignotas, de-
dit augustissimæ Trinitatis, atque Incarnatio-
nis mysterium. Nam uti è fidei nostræ dogma-
tibus habemus, tres sunt in unica natura divi-
na *hypostases*, seu *subsistentiæ*, quæ tres Per-
sonas divinas efficiunt. Secunda etiam Persona
Trinitatis naturam humanam in unitatem per-
sonæ sibi assumpsit; adeoque ex duabus natu-
ris coalescens unica tantum Persona ab *hypos-
tatica unione componitur*.

175 Inde orta inter metaphysicos contro-
versia, in quonam hæc subsistentia consistat;
quam proculdubio à natura humana distin-
ctam esse fateri oportet, quum in Christo na-
turam humanam existere, personam humanam
abesse, doceamur à fide. Plerique existimant
subsistentiam nihil aliud importare, quam *ne-
gationem unionis cum alio ente*: qua unione
deficiente, substantia in se sistere, aut subsiste-
re concipitur; illa superveniente, quasi in jus
alterius transit, desinitque in se consistere, ac
suppositum esse. Sic gutta, aut portio aquæ ab
alia ejusdem naturæ substantia segregata, sup-
positum esse concipitur: quæ si misceantur, in
unum suppositum coalescunt, quin aliud ipsis
superveniat quam illa copulatio, qua hujusmo-
di elementa commiscantur. "Si quis plura hæc
de re cupiat, *inquit prælaudatus Tamagna,*

Scholasticos quoscumque adeat, ex quibus, et
desiderium explere, et opprimere etiam vel in-
vitus valebit." Ont. Sect. 3. art. 1.

§. IV.

Quantitas, et qualitas.

167 *Quantitas est magnitudo, sive exten-
sio* partium totum aliquod componentium. Pro-
miscua hic habeo *magnitudinem*, atque *exten-
sionem* partium: plerumque enim magnitudi-
nem ab extensione partium desumimus. Sic glo-
bum aureum unius libræ minorem existimamus
altero ligneo ejusdem ponderis, eo quod exten-
sionem majorem partium, quod *volumen* di-
cunt, habeat præ altero aureo etiam libram
ponderante. *Extensionem* autem partium illam
voco, quam à majore, vel minore spatio ab
ipsis intercepto metimur. Nonnumquam etiam
multitudo partium totum componentium *quan-
titas* dici solet; quod ex modo ipso loquendi
facile dignoscitur.

177 Ceterum quantitatem primo sensu ac-
ceptam concipere distinctè nullatenus possu-
mus, nisi alterius quantitatis notæ subsidio, ad
quam alteram ignotam referamus; ex g. globi
magnitudinem explicare alteri non possum, ni-
si diametrum ipsius ad præcognitam mensuram,
puta pedis aut pollicis referendo. Hinc notæ
à quantitate provenire illæ dicuntur, quæ sine
respectu ad aliud assumptum dari quidem pos-
sunt, concipi verò non possunt.

178 Corol. Facile hinc discrimen *quantita-*

tem inter et *qualitatem* deduces. Qualitas enim sine alio assumpto concipi potest; ut quum aquam calidam aut frigidam dico, sine ullo alio adminiculo ab omnibus intelligor. Magnum autem aut parvum quid dici non potest, nisi relatum ad aliud, cum quo conferatur.

179 Substantiæ notio abstracta est: nihil enim determinatum nobis exhibet, è cujus conceptu idea clara, et distincta in nostra mente formetur. Ab ipsius verò qualitate, et quantitate habemus, quascumque notiones de ipsa concipimus; determinationes nimirum illæ, quæ substantiam ad aliquam entium classem deducunt, illam nobis representant, quæ alioquin in suo conceptu abstracto remaneret.

180 Corol. Omnis igitur determinatio intrinseca, aut quantitas aut qualitas est substantiæ: ab hisque intrinsecis determinationibus substantia habet; ut in aliqua entium classe collocetur.

181 Qualitates in *primitivas* et *derivativas* distribuunt. Inter *primitivas* illas numerant, quæ primæ in ente concipiuntur; et de quibus reddi non potest ratio, cur enti insint; adeoque in ejus essentia contineri intelliguntur. *Derivativæ* in primitivis rationem sufficientem habent, cur enti convenient: quæ rursus in *necessariis*, et *contingentes* tribuuntur. Si in primitivis rationem, cur actu insint, habuerint, erunt *necessariæ*: quod si tantum, ut existere possint, è primitivis deducantur, in contingentibus habentur. Lapidum esse solidum ab ejus qualitatibus primitivis contingit, adeoque qua-

litas necessaria est: posse autem calidum, aut frigidum fieri, non tamen actu esse, ab eisdem habet; idcirco calor, aut frigus contingenter ipsi obveniunt.

182 Corol. 1. Similitudo aut dissimilitudo entium à qualitatibus desumitur. Duo entia, easdem specie qualitates habentia, similia dicuntur, putà duo globi, quos ob rotunditatem, in quam conformata est earum substantia, similes vocamus. Similitudo verò crescet, aut decrescet, juxta numerum atque intensiorem qualitatum in utroque ente residentium. Sic duo ferrei globi ab igne rubentes magis similes sunt, quam si alter calidus, alter frigidus esset.

183 Corol. 2. Similitudo igitur admittit *magis et minus*, sive gradum comparativum: quod de æqualitate omninò falsum est. Ratio discriminis est, quia qualitates, et numero, et gradu, seu intensiōe augeri possunt, in quibus similitudo consistit. Æqualitas verò à quantitate originem ducit, quæ si omninò eadem in utroque ente sit, eadem videlicet mensura computata, quocumque augmento, aut decremento in alterutro superveniente, ab æqualitate desciscit. Idcirco ut de veritate, sic etiam de æqualitate dici solet, *in indivisibili* consistere: quum alterum altero magis verum, aut magis æquale dici non valeat.

184 Aliud etiam inter accidentia à quantitate, aut qualitate provenientia discrimen assignant; quod prisma per aliquam mensuram æstimatur, putà longitudinis, latitudinis, pro-

funditatis, ponderum etc. Qualitates verò à gradibus intensionis (103) dignoscuntur; sic dulce, amarum, album, nigrum, non aliqua mensura, aut pondere discernuntur, sed remisiore, aut intensiore gradu ejusdem qualitatis.

§. V.

De motu, et quiete.

185 Breviter hic de motu, ejus notionem magis abstractam exponendo, disseremus; reliqua ad physicam reservantes, ubi oportuniorem sibi locum vendicant. Motus est *translatio entis ab uno in alium locum*. Unde ad morum duo saltem spatii puncta requiruntur; unum in quo ens sit, alterum ad quod transferatur, quæ terminus à quo, et ad quem in scholis audiunt.

186 Motum veluti qualitatem concipimus, quæ per gradus augeatur, aut remittatur. Sic motum *tardiozem*, aut *velociorem* dicimus juxta gradus plures, aut pauciores *celeritatis*, quos in ente moto animadvertimus. Porro gradus celeritatis relatè ad spatium, et tempus, quod mobile impendit in sua translatione, metimur. Nisus, et Eurialus idem spatium pedibus metiantur: si primus quatuor horæ minutis, alter quinque metam contingant, motus primi celeritatem majorem habebit quàm motus alterius. Quod si primo minuto centum pedes spatii, secundo 90, tertio 80, etc. idem percurrat; ejus motus erit *retardatus*; secùs, si quolibet instante eandem celeritatem conservet,

tunc enim motus erit *æquabilis*: quum verò celeritas augetur, motus dicitur *acceleratus*. Uterque tam *acceleratus* quam *retardatus*, *inæquabiles* vocantur.

187 Spatium, quod mobile decurrit, velut linea consideratur, reliquæ enim spatii partes ad motus notionem nihil conferunt. Quod si spatium instar lineæ, mobile tamquam punctum concipi debet. Per lineam quippe non nisi punctum fluere mens nostra potest concipere: hæc autem *linea directionis*, sive *directio* nuncupatur.

188 Corol. 1. Mobile unicum tantum lineam directionis sectari potest: si enim duas affectaret, idem punctum in duobus spatii punctis simul existeret: duas igitur directiones simul habere non potest.

189 Corol. 2. Motus igitur est ens successivum, cujus partes simul existere nequeunt. Est enim translatio entis ab uno in alium locum (185); quæ si in unico instanti fieri posset, punctum idem esset simul in duobus lineæ punctis (præ.); quod manifestum est fieri non posse. Requirit igitur motus tempus aliquod, in quo perficiatur; nimirum *prius*, et *posterius*: *prius*, in quo concipiatur *in termino à quo*; *posterius* *in termino ad quem*.

190 In ente composito (84) plures mutationes occurrere possunt: partes enim augeri, aut minui, aut ab uno in aliud punctum transferri queunt, vel denique dissociari. Mutatio igitur in ente composito sine motu accidere non potest: quæcumque enim accidat ex præ-

cedentibus mutationibus, sine motu fieri non posse, ipsa res loquitur. Augeri enim, aut minui; dissociari, aut invicem accedere sine accessu, aut recessu partium, fieri nequit. Quod si interna tantum partium motio contingat, qua invicem accedant, aut secedant, motus dicitur *intestinalis*.

191 Corol. Quando nulla ex his mutationibus hactenus descriptis in ente concipitur, in quiete esse dicitur. Ea videlicet est *quietis* natura, ut per solam cessationem motus aptè concipiatur.

192 "Legem continuitatis id vocant ejusdem propugnatores, ut quævis quantitas, dum ab una magnitudine migrat ad aliam, debeat transire per omnes intermedias ejusdem generis magnitudines. Hinc etiam celeritas ex. g. globi cujuspiam, quæ prius erat æqualis 12; nunc autem est æqualis 9, tunc est mutata secundum continuitatis leges, si globus ille transit à XII celeritatis gradu, ad IX, ut nullus concipi possit celeritatis gradus inter duodecimum, et nonum, per quem non transisset. Sin autem globus ille gradus quosdam decimo minores, nono majores, transiit, quin omnes successive obiret, in mutatione celeritatis saltus commissus est, et lex continuitatis violata." *Horvath. Met. n. 177.*

193 Ex hoc lemmate deducunt Boschowichius, et post eum plures alii præsertim germani philosophi, in punctis substantiæ materialis vires quasdam attractivas, ac repulsivas, ex quibus etiam *cohesionem* sive conjugationem

earumdem partium deducunt, quin penetrentur. Porro, nomine vis repulsivæ (insistit prælaudatus Horvath) non aliud intelligimus in corporibus, quàm certam determinationem recedendi à se invicem, ut certo inter se intervallo distent. Pariter nomine vis *attractivæ* designamus in corporibus certam determinationem ad se invicem accedendi, à distantis mutuis pendentem.

"*Repulsivas dari* sequente ratiocinio *convinci* potest. 1. Si globus A incurrat in globum B quiescentem, vel lentius procedentem, celeritas præcedentis B per conflictum hunc definito quopiam incremento augetur, insequentis verò imminuitur. Nam quamdiù celeritas globi præcedentis minor est quam insequentis, tamdiù augenda est eadem præcedentis celeritas actione insequentis, ut is huic desinat esse obstaculo; porro quamdiù globus insequens auget celeritatem præcedentis, tamdiù præcedens obreactionem, actioni æqualem, celeritatem insequentis ex adverso imminuit."

2. Etiamsi globi hi confligentes ad attractum mutuum mathematicum devenirent, ea tamen celeritatum variatio neque ipso contactus momento, neque continuo aliquo post contactum tempusculo posset evenire. Non momento contactus: nam secus, definitum celeritatis incrementum in præcedente globo, in sequente autem decrementum unico temporis momento fieret: atque adeò celeritates per saltum variarientur; quod tamen fieri nequit. At neque continuo aliquo post contactum tempusculo: hoc

enim casu saltus quidam in variatione celeritatum evitari posset: ac compenetratio partium manifestè sequeretur, quod sic declaro: priusquam totum illud tempusculum efflueret, quo celeritatum ad æqualitatem tendentium mutatio peracta est, semper majori celeritate ferebatur globus insequens, quàm præcedens: ergo eodem illo tempusculo globus insequens majus spatium est emensus, quàm præcedens. Quum ergo globus insequens jam initio hujus tempusculi ponatur fuisse in contactu præcedentis; per decursum tempusculi ultra contactum æstimatarum superficierum progrediebatur, et cum globo præcedente saltem ex parte compenetrabatur.

Itaque dicta celeritatum variatio ante ipsum contactum mutuam mathematicum eveniat oportet: consequenter admittenda est in his globis (idem est de aliis quibuscumque corporibus) determinatio recedendi à se invicem, ut primum certo quodam exiguo intervallo inter se destiterint; quæ nimirum determinatio in globo præcedente conspiret cum priorè ejusdem celeritate, ac proinde hanc augeat; incurrente verò contraria sit priorè celeritati, adeoque illam minuatur. Porro determinationes has *virium repulsivarum* nomine insigniri posse inde patet, quod ad corpus alterum ab altero removendum tendant.

»Sed illud quoque argumentum suppetit pro viribus repulsivis. Nempè, si materiæ puncta ad contactum mutuam mathematicum devenirent; quoniam inextensa sunt, compenetra-

rentur: quum ergo nullis viribus possimus massam ullam ita comprimere, ut materiæ puncta ipsam constituentia in unicum punctum confluant, jurè inferimus nullis viribus posse nos efficere, ut corporis illius elementa ad contactum mutuam mathematicum adducantur. Eo ipso autem admittenda sanè est quædam vis repulsiva, qua sese ab attractu mutuo arceant.

»Stabilitis *repulsivis* viribus, *attractivarum* existentia, vel ex coherentia partium in corporibus intelligi potest. Quum enim in iis vires repulsivæ, mutuam elementorum attractum prohibentes, ad dissipandas potiùs, quàm inter se copulandas corporis partes tendant; necesse sanè est, ut auctis tantisper intervallis mutuis, repulsioni succedat attractio: quoposito mutuam elementorum in corporibus coherentiam suaptè jam consequi, physici norunt. At aliis quoque virium attractivarum indicis manifestis pleni sunt physicorum hodiernorum libri." Ibid. n. 182. et seq.

194 Ceterum de viribus attractivis, ac repulsivis audiatur Franciscus Jacquierus, è Minorum familia, nobilis mathematicus ac philosophus, paucis abhinc annis è nostris oculis ereptus.

»Non desunt subtilissimi, doctissimique philosophi, qui vim attractivam in omnium corporum particulis ad certos usque limites admittunt; quam vim attractivam deinde in repulsivam abire affirmant, ita ut nullus omninò sit in rerum natura physicus, immediatusque contactus... Certissimum quidem est sese re-

pellere minimas quorundam corporum particulas, quidquid sit vis illa repulsiva... ceterum nos quoque vis repulsivæ nomine utemur, sed effectum dumtaxat, non aliquam causam significantes... Neque repulsio quidquam obstare potest his, quæ antea demonstravimus, attractionem nempe, ceteris paribus, contactus magnitudini proportionalem esse: ibi enim sermonem habuimus de corporibus, quorum partes cohærent, non verò de corporibus elasticis, quorum partes sese fugiunt, atque repellunt. Tandem contactus hic à nobis intelligitur, qualis in corporum cohærentium partibus observatur, neque de contactu physico, et immediato quidquam pronunciare volumus. Certum quidem est, ubi de primis causis, corporumque principiis agitur, multas fieri posse hypotheses, quæ validis rationibus difficile refelluntur. Itaque hanc primam nobis esse volumus philosophandi regulam, in causarum universalium investigatione nostram fateri ignorantiam, iudiciumque cohibere." (Phys. part. 1. cap. 2. art. 3.) Postrema illustris hujus philosophi verba, quasi à nobis dictata fuissent, haberi volumus, nam idcirco illa transcripsimus.

Schol. Dissertatio sequens, quam statim aggressuri sumus, Ontologiæ altera pars est, quam Wolfius ab eadem sejunctam primus tradere cœpit; quum ab anterioribus metaphysicis in Ontologia exponeretur, aut etiam in physica, ad quam plures ejusdem tractationes non incongruè transmitti possunt.

anasefa

virtutis

virtutis

virtutis

virtutis

virtutis

virtutis

virtutis

virtutis

virtutis

virtutis

virtutis

UNIVERSIDAD
 DE NUEVO LEÓN
 BIBLIOTECAS

É NUV
B LIOTE